

Leefbaarheid in balans

Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008-2010
op basis van de Leefbaarometer

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij RIGO Research en Advies en Atlas voor gemeenten. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. De auteurs aanvaarden geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Leefbaarheid in balans

Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008-2010
op basis van de Leefbaarometer

Opdrachtgever

Ministerie van BZK/WWI

Auteurs

K. Leidelmeijer (RIGO)

G. Marlet (Atlas voor gemeenten)

R. Schulenberg (RIGO)

C. van Woerkens (Atlas voor Gemeenten)

Uitgave

juni 2011

Rapportnummer

P 18400

Inhoudsopgave

Samenvatting	Leefbaarheid in balans	i
Hoofdstuk 1	Inleiding	1
1.1	Onderzoeksvragen	1
1.2	Over de Leefbaarometer	2
Hoofdstuk 2	Landelijke trends in leefbaarheid	4
2.1	De gemiddelde trend	4
2.2	Ontwikkeling van de verschillen	5
2.3	Ontwikkeling van de leefbaarheid	5
2.4	Gebieden met leefbaarheidsproblemen	7
2.5	Samenvatting: de algemene trend tussen 2008 en 2010	15
Hoofdstuk 3	Lokale verschillen	16
3.1	Lokalisering van leefbaarheidsproblemen	16
3.2	Ortega-gemeenten	18
3.3	De veertig wijken	19
3.4	Verschillen tussen gemeenten	23
3.5	Stedelijkheid	29
3.6	Samenvatting: verschillen tussen gebiedstypen	30
Hoofdstuk 4	Achtergronden van de ontwikkelingen	31
4.1	Invloed van werkloosheid en economische conjunctuur	32
4.2	Belangrijkste achtergronden van de geconstateerde ontwikkelingen	38
4.3	Bevolkingssamenstelling	41
4.4	Dimensie veiligheid	48
4.5	Dimensie publieke ruimte	51
4.6	Samenvatting: bevolking, veiligheid en publieke ruimte	53
Hoofdstuk 5	Convergentie en divergentie	54
5.1	De algemene trend	54
5.2	Per saldo ontwikkeling van de omvang van de klassen	55
5.3	Verschillen in trends	56
5.4	Ontwikkelingen per dimensie	61
5.5	De richting van convergentie en divergentie	62
5.6	Samenvatting: convergentie als wetmatigheid?	67

Bijlagen

Bijlage 1	Indicatoren per dimensie	70
Bijlage 2	Gemeente-indelingen	72
Bijlage 3	Scores per aandachtswijk	73
Bijlage 4	Scores per gemeente	75

Samenvatting

Leefbaarheid in balans

Verbetering leefbaarheid stagneert

De leefbaarheidssituatie is in Nederland tussen 2008 en 2010 nauwelijks veranderd. Er is sprake van een lichte verslechtering van de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer, maar het aandeel inwoners van wijken in de verschillende leefbaarheidsklassen is grotendeels gelijk gebleven. Deze stagnatie betekent een trendbreuk met de periode ervoor. Tussen 2006 en 2008 werd – op basis van de score op de Leefbaarometer – namelijk juist een forse verbetering van de leefbaarheid in Nederland waargenomen. Dat was echter wel in een periode van economische opgang, waardoor een afname van de werkloosheid een van de belangrijke verklaringen van de ontwikkeling van de leefbaarheid in die periode was. Op basis van de recessie was een verslechtering van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 verwacht. In die zin valt een stagnerende leefbaarheidsontwikkeling tussen 2008 en 2010 eigenlijk nog mee.

40 wijken boeken vooruitgang

Het goede nieuws is dat de leefbaarheid zich in de gebieden met aanvankelijk de grootste leefbaarheidsproblemen blijft verbeteren. De veertig wijken hebben zich tussen 2008 en 2010 gemiddeld genomen gunstig ontwikkeld, en dan vooral de delen van die veertig wijken die in 2008 nog een zeer ongunstige leefbaarheidssituatie kenden. Voor die verbeteringen in de veertig wijken is onder andere de dimensie bevolkingssamenstelling verantwoordelijk. Opmerkelijk daarbij is dat – tegen de trend in – de werkloosheid in die veertig wijken tussen 2008 en 2010 is afgenomen. Ook op de dimensie woningvoorraad en publieke ruimte hebben de veertig wijken zich verbeterd, wat mogelijk een aanwijzing is voor succesvol (fysiek) beleid. De veiligheid is in de veertig wijken gemiddeld genomen echter wel verder verslechterd.

Convergentie

Doordat de leefbaarheid over het algemeen het meest verbeterd is in gebieden waar de leefbaarheidsproblemen het grootst waren, is de kloof tussen leefbare en minder leefbare gebieden in Nederland kleiner geworden. Deze convergentietendens is echter wel minder geprononceerd dan in de periode ervoor. En bovendien zijn er grote verschillen tussen gemeenten. Binnen de G27 zijn er bijvoorbeeld ook steden waar de verschillen juist groter zijn geworden. Ook tussen gemeenten met aandachtswijken zijn er verschillen. In de aandachtswijken in Rotterdam, Arnhem, Utrecht, Den Haag, Groningen, Leeuwarden en Haarlem is de leefbaarheid verbeterd, terwijl in de aandachtswijken in Enschede, Eindhoven, Heerlen, Emmen en Schiedam de leefbaarheidsproblemen juist enigszins zijn toegenomen. In een aantal aandachtswijken zijn er – mogelijk onder invloed van de crisis die investeringen onder druk zet – ook tekenen van stagnatie in de aanpak van de leefbaarheidsproblemen.

Regionale verschillen

Buiten de aandachtsgebieden hebben ook de vier grote steden (de G4) zich gemiddeld gunstig ontwikkeld, met name door de gunstige ontwikkelingen in Rotterdam. De middelgrote steden (de G27) en de zogenoemde Ortega-gemeenten (Almere, Zoetermeer, Haarlemmermeer, Apel-

doorn en Ede) hebben gemiddeld genomen hun leefbaarheid tussen 2008 en 2010 juist wat zien verslechteren. Die negatieve trend in de Ortega-gemeenten komt vooral voor rekening van de *new towns* binnen de Ortega-gemeenten, en dan met name Almere en Zoetermeer. Opmerkelijk is de ongunstige ontwikkeling van de leefbaarheid in gemeenten rond Amsterdam. Dat lijkt vooral te maken te hebben met de economische recessie, niet zozeer door een toename van de werkloosheid, maar vooral door een afname van de midden- en hogere inkomensgroepen in die regio. Ook opvallend is de ongunstige ontwikkeling in Eindhoven, Enschede, Emmen, Schiedam, Zoetermeer en Heerlen. Positieve uitschieters in de ontwikkeling van de leefbaarheid zijn Rotterdam en Den Helder, maar ook een aantal niet-stedelijke gemeenten in de regio Parkstad-Limburg.

Achtergronden van de ontwikkelingen

De leefbaarheid in Nederland heeft tussen 2008 en 2010 dus veel minder dan verwacht te lijden gehad onder de economische recessie. Dat komt omdat de werkloosheid veel minder sterk is gestegen dan bij aanvang van de crisis werd verwacht. Dat neemt niet weg dat de ontwikkeling van de score op de dimensie bevolkingssamenstelling tussen 2008 en 2010 ongunstig was. Behalve de toename van de werkloosheid waren daarvoor een afname van de midden- en hogere inkomensgroepen en een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen verantwoordelijk. Behalve de dimensie bevolkingssamenstelling heeft ook de dimensie veiligheid zich negatief ontwikkeld, vooral door een toename van de overlast in de woonomgeving. Die negatieve ontwikkeling op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid wordt deels gecompenseerd door een positieve ontwikkeling op de dimensie publieke ruimte.

Hoofdstuk 1

Inleiding

De leefbaarheid van wijken en buurten en hoe die zich ontwikkelt, staat onverminderd hoog op de beleidsagenda. Dat is ook niet vreemd omdat de leefbaarheid van de woonomgeving aangeeft hoe bewoners hun directe leefomgeving ervaren. Leefbaarheid gaat over hoe mensen de samenstelling van de bevolking in hun buurt waarderen, over hoe veilig men de buurt vindt, over hoeveel overlast en hinder men ervaart, over de kwaliteit van de woningvoorraad, over voorzieningen in de buurt en over de kwaliteit van de publieke ruimte. Kortom, onderwerpen die de meeste mensen na aan het hart liggen.

In deze rapportage wordt vooral ingegaan op de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010. Die recente ontwikkeling wordt geplaatst tegen de achtergrond van de langjarige ontwikkeling sinds 1998. Het instrument waarmee de ontwikkeling van de leefbaarheid in beeld wordt gebracht, is de Leefbaarometer (zie ook www.Leefbaarometer.nl).

Over de ontwikkeling van de leefbaarheid op basis van de Leefbaarometer is ook in 2009 gerapporteerd: in de VROM-publicatie 'Leefbaarheid door de tijd'¹. Toen ging de aandacht uit naar de ontwikkelingen tussen 1998 en 2008. De voorliggende publicatie kan worden beschouwd als een update van die studie. Deze update was mogelijk door het beschikbaar komen van de meting 2010 van de Leefbaarometer.

Het voorliggende onderzoek is uitgevoerd door RIGO en Atlas voor gemeenten in opdracht van het Ministerie van BZK. Het onderzoek is begeleid door een commissie bestaande uit S. Boksic (projectleider, BZK/WWI), A. Verweij (BZK/WWI), H. ten Caten (gemeente Eindhoven), J. Meesters (gemeente 's-Hertogenbosch), J.J. Visser (gemeente Dordrecht), W. van der Zanden (COS, gemeente Rotterdam), A. Rabarison (BZK/WWI), B. Hong (BZK/WWI), M. Verbraeken (BZK/WWI) en J. Dieleman (BZK/WWI).

1.1 Onderzoeksvragen

De centrale vraag van het onderzoek luidt: "Hoe heeft de leefbaarheid zich ontwikkeld tussen 2008 en 2010?" Achter- en onderliggende vragen zijn:

- Zijn er veel gebieden die achteruit zijn gegaan, of zijn er juist meer gebieden te vinden die zijn vooruitgegaan, of houden ze elkaar in balans?
- Zijn er tussen regio's en (typen) gemeenten verschillen in ontwikkeling geweest? Zijn bepaalde regio's/(groepen) gemeenten bovengemiddeld achteruitgegaan of vooruitgegaan?
- Hoe is het gegaan met de veertig wijken?
- Wat zijn de achtergronden van de geconstateerde ontwikkelingen? Welke aspecten van buurten en wijken zijn vooruit- of achteruitgegaan? En in hoeverre bepaalt de conjunctuur de geschetste ontwikkelingen?
- Is de kloof tussen de leefbare en minder leefbare gebieden groter geworden, of juist kleiner?

¹ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens (2009), *Leefbaarheid door de tijd. Beschrijving en analyse van de belangrijkste ontwikkelingen die volgen uit de Leefbaarometer*, Atlas/RIGO, Utrecht/Amsterdam.

Leeswijzer

In deze rapportage komen de hiervoor vermelde vragen aan bod. De opbouw van de rapportage is als volgt.

In hoofdstuk 2 wordt de algemene landelijke ontwikkeling beschreven. Er wordt ingegaan op de gemiddelde ontwikkeling en op de verdeling van gebieden over de leefbaarheidsklassen. Bijzondere aandacht gaat uit naar nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen en gebieden die zich op de grens van wel of geen leefbaarheidsproblemen bevinden. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de verschillen in ontwikkeling tussen gebiedstypen, waaronder de veertig wijken en (groepen) gemeenten. In hoofdstuk 4 staan de achtergronden van de geschetste ontwikkelingen centraal. Tot slot wordt in hoofdstuk 5 uitgebreid ingegaan op de vraag of de kloof tussen leefbare en minder leefbare gebieden binnen gemeenten groter of kleiner is geworden.

Afbakening

Dit rapport is de weergave van een eerste verkenning van de uitkomsten van de Leefbaarometer over de periode 2008-2010. Over de recente ontwikkeling van de leefbaarheid kan (en zal) meer worden gerapporteerd dan in de voorliggende studie aan bod kon komen. Zo wordt de monitoring van het optreden van zogenaamde waterbedeffecten rond de veertig wijken gecontinueerd.² Daarover wordt vermoedelijk eind 2011 gerapporteerd. In die rapportage zal ook specifiek worden ingegaan op de ontwikkeling van de veertig wijken. Verder wordt de relatie (bevolkings)krimp en leefbaarheid nader onderzocht. Ook daarover zal afzonderlijk worden gerapporteerd. Om die reden wordt dat onderwerp niet ook nog eens in deze rapportage behandeld.

1.2 Over de Leefbaarometer

De Leefbaarometer is in 2008 door RIGO en Atlas voor gemeenten ontwikkeld in opdracht van het toenmalige Ministerie van VROM (tegenwoordig BZK).³ In het instrument zijn die kenmerken van de woonomgeving opgenomen die binnen Nederland de verschillen in oordelen en gedrag tussen bewoners het best in beeld brengen. In bijlage 1 zijn de kenmerken van de woonomgeving (kortweg: indicatoren) weergegeven die deel uitmaken van de Leefbaarometer. Niet elke indicator is even belangrijk. In de Leefbaarometer worden ze 'gewogen' naar de mate waarin ze verklaren waarom mensen in de ene buurt wel en in de ander niet tevreden zijn en waarom mensen er veel (of juist weinig) voor over hebben om in een specifieke buurt te wonen. Het resultaat van de Leefbaarometer is daarmee een indicatie van hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen en hoeveel ze daarvoor over hebben. Met de Leefbaarometer kunnen verschillen in leefbaarheid en de ontwikkelingen daarin ook binnen wijken en buurten in beeld worden gebracht omdat gebruik wordt gemaakt van gegevens die voor elke postcode (zoals 1011 AC) bekend zijn.

De indicatoren in de Leefbaarometer zijn niet 'vast'. Wat het verschil maakt in leefbaarheid kan in de tijd veranderen. Er kunnen nieuwe 'probleemgroepen' in de bevolking ontstaan, er kunnen nieuwe typen wijken in de problemen komen, sommige soorten probleem kunnen geheel verdwijnen waardoor ze er niet meer toe doen, enzovoort. Omdat 'wat er toe doet' kan veranderen in de tijd kunnen de indicatoren die iets zegen over leefbaarheid – zoals opgenomen in de Leefbaarometer – dat ook. Om er zeker van te zijn dat de set van indicatoren die wordt ge-

² De nulmeting daarvan is beschreven in *Waterbedeffecten van het wijkenbeleid: nulmeting* uit 2009.

³ Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., *De Leefbaarometer: leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken - rapportage instrumentontwikkeling*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, Amsterdam, mei 2008.

bruikt nog steeds relevant is, is de 'houdbaarheid' dan ook onderzocht.⁴ Uit die analyse bleek dat de indicatoren nog steeds dezelfde zeggingskracht hebben. In de betrekkelijk korte periode sinds de ontwikkeling van de Leefbaarometer zijn de kenmerken van de omgeving die verschillen in leefbaarheid in Nederland bepalen, dus niet veranderd.

De Leefbaarometerscore wordt uitgedrukt als een bewonersoordeel en loopt van 'zeer negatief' tot 'uiterst positief'. Hierdoor biedt de Leefbaarometer een duidelijke referentie in plaats van een abstracte score. Een positieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen positief zullen zijn over de leefomgeving. Omgekeerd geldt dat een negatieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen een negatief oordeel over de leefbaarheid van hun woonomgeving zullen hebben. Deze interpretatie is belangrijk omdat daarmee niet alleen vergelijkingen tussen wijken mogelijk zijn, maar er ook een absoluut niveau wordt geïntroduceerd. Er blijven dus altijd veertig slechtste wijken, maar die kunnen op enig moment in de toekomst wel allemaal 'positief' scoren.

⁴ Leidelmeijer, K., G. Marlet, H. van der Reijden, C. van Woerkens en R. Schulenberg (2011), *Leefbaarometer - update 2010, RIGO en Atlas voor gemeenten* i.o.v. BZK/WWI, Amsterdam, april 2011.

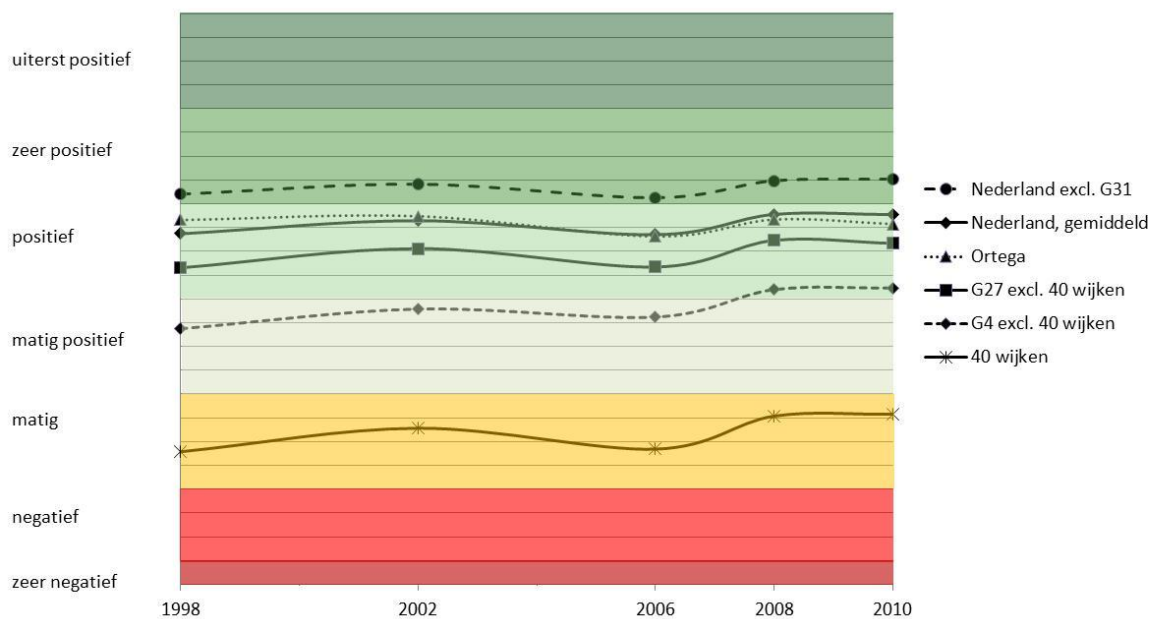
Hoofdstuk 2

Landelijke trends in leefbaarheid

2.1 De gemiddelde trend

Gemiddeld genomen gaat het goed met de leefbaarheid in Nederland, zo blijkt uit figuur 2-1. Tussen 1998 en 2010 bevond de gemiddelde leefbaarheid zich telkens in het hogere segment van de 'positieve' leefbaarheidsklasse. Dat betekent dat de gemiddelde bewoner al jaren meer dan tevreden is met de kwaliteit van zijn of haar directe woonomgeving. Dat wil niet zeggen dat de bewoners overall even tevreden zijn. Uit dezelfde figuur is bijvoorbeeld op te maken dat de gemiddelde bewoner van de veertig aandachtswijken te maken heeft met een 'matige' leefbaarheids situatie van de directe woonomgeving.

figuur 2-1 Ontwikkeling gemiddelde scores Leefbaarheid 1998-2010

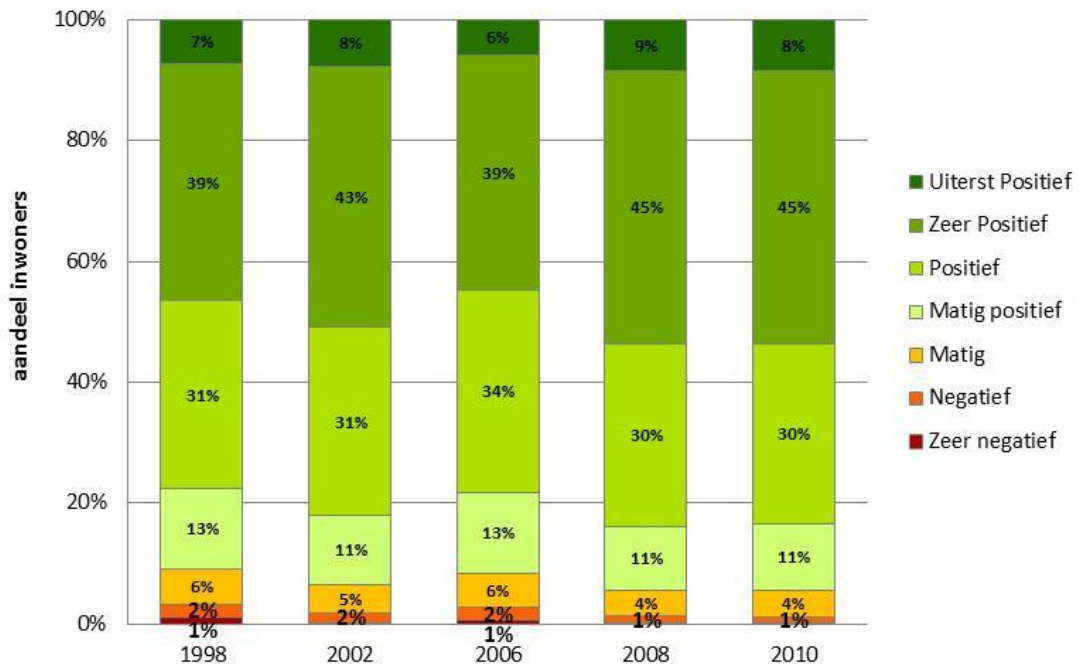
Ondanks dat de woonomgeving van de gemiddelde bewoner van Nederland de afgelopen twaalf jaar telkens in het positieve leefbaarheidssegment te vinden is, zijn er door de jaren heen wel verschillen te zien. Zo verbeterde de gemiddelde leefbaarheid tussen 1998 en 2002, keerde deze tussen 2002 en 2006 terug naar de oorspronkelijke situatie, om vervolgens tussen 2006 en 2008 wederom te verbeteren. Tussen 2008 en 2010 zijn de verschillen beperkt. Per saldo is er echter sprake van een kleine verslechtering voor Nederland als geheel.

Ook voor de onderscheiden gebiedstypen – zie bijlage 2 voor een overzicht van de gehanteerde indelingen – zijn de verschillen tussen 2008 en 2010 beperkt. In hoofdstuk 3 wordt in meer detail ingegaan op de verschillen tussen gebieden en gemeentetypen.

2.2 Ontwikkeling van de verschillen

De geconstateerde trendmatige ontwikkeling komt ook naar voren wanneer naar de verdeling van de leefbaarheidsscores wordt gekeken (zie figuur 2-2).

figuur 2-2 Verdeling leefbaarheidsscores

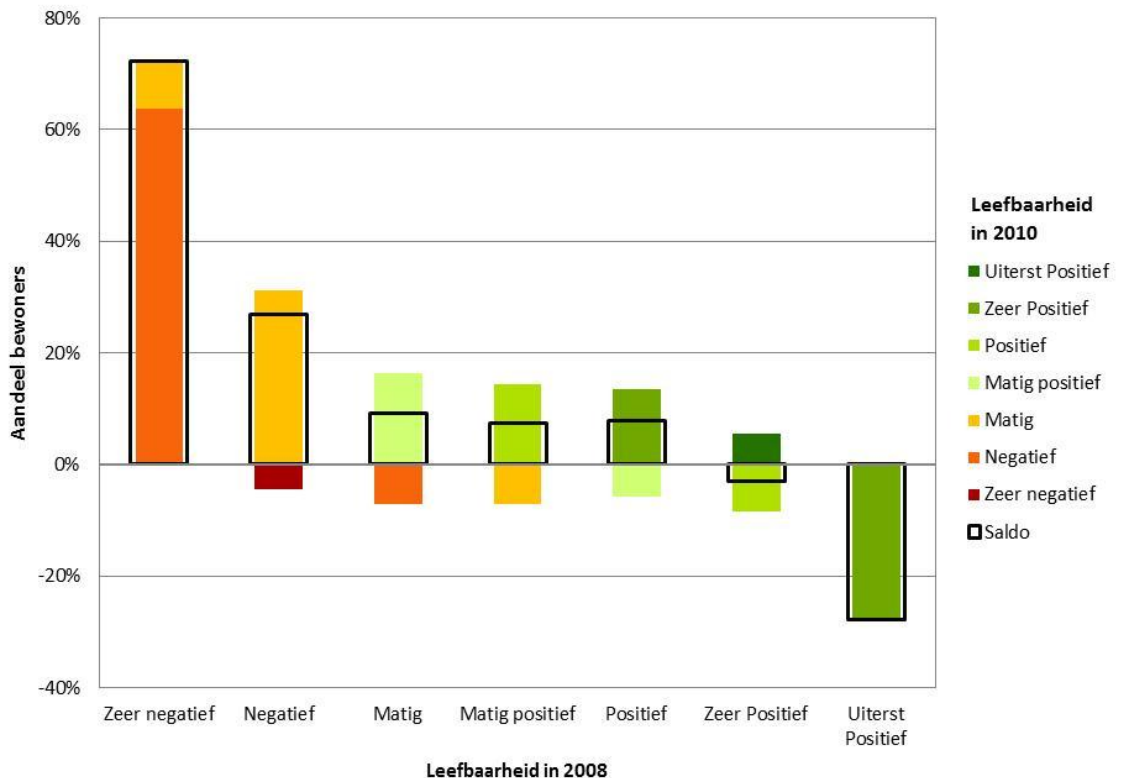

Deze figuur maakt inzichtelijk hoe gering – op een landelijke schaal – het aandeel bewoners is dat te maken heeft met leefbaarheidsproblemen. En omgekeerd: hoeveel mensen wonen in een gebied met een zeer of uiterst positieve leefbaarheid. Het aandeel bewoners dat in gebieden met minimaal een positieve leefbaarheid woont, is tussen 1998 en 2008 gestegen van 78 tot 84 procent. Het aandeel bewoners dat woont in gebieden met leefbaarheidsproblemen (tot en met een matige leefbaarheidsscore) is tegelijkertijd gedaald van negen naar zes procent. Tussen 2008 en 2010 zijn deze percentages echter gelijk gebleven. Op geaggregeerd niveau zijn er, met andere woorden, weinig veranderingen in de leefbaarheidssituatie tussen 2008 en 2010 te vinden.

2.3 Ontwikkeling van de leefbaarheid

Dat de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 gemiddeld op een constant niveau is gebleven in Nederland, betekent niet dat er lokaal geen veranderingen zijn geweest. In tegendeel zelfs: voor één op de vijf gebieden (gemeten naar het aantal bewoners) is de leefbaarheid met minstens één categorie op de Leefbaarometer veranderd. In figuur 2-3 is dat uitgesplitst voor de leefbaarheids categorieën in 2008. Er kan uit worden afgeleid voor welk deel van deze leefbaarheidsklassen er een verbetering of verslechtering is geweest tussen 2008 en 2010.

figuur 2-3 Verandering van de verdeling over klassen van de Leefbaarometer van 2008 naar 2010*

*Gebieden waar de leefbaarheid gelijk is gebleven zijn in deze figuur niet afgebeeld.

Vooral aan de uiteinden van het leefbaarheidsspectrum zijn de veranderingen verhoudingsgewijs groot. In het bijzonder valt op dat voor maar liefst driekwart van de gebieden (gemeten naar het aantal bewoners) met een zeer negatieve leefbaarheid in 2008, de leefbaarheid is verbeterd. Aan het andere uiterste van het spectrum is in bijna 30 procent van de gebieden die in 2008 een uiterst positieve leefbaarheid hadden, de leefbaarheid een klasse achteruitgegaan. In de gebieden met een tussenliggende score is gemiddeld ongeveer 20 procent van klasse veranderd.

Maar - zoals getoond in figuur 2-2 – ondanks die veranderingen zijn de verhoudingen tussen de leefbaarheidsklassen uiteindelijk nauwelijks veranderd. De reden daarvoor is dat het aantal gebieden (gemeten naar het aantal inwoners) waarvoor de leefbaarheid bijvoorbeeld van uiterst positief naar zeer positief is veranderd ongeveer net zo groot is als het aantal waarvoor de leefbaarheid in de omgekeerde richting is veranderd. Dat blijkt niet direct uit figuur 2-3 omdat daarin de aandelen zijn afgebeeld. Omdat bijvoorbeeld de klasse ‘uiterst positief’ veel kleiner is dan de klasse ‘zeer positief’ bevat een groot percentage (-30%) in ‘uiterst positief’ ongeveer evenveel gebieden als een kleiner percentage (circa +5%) in de klasse ‘zeer positief’.

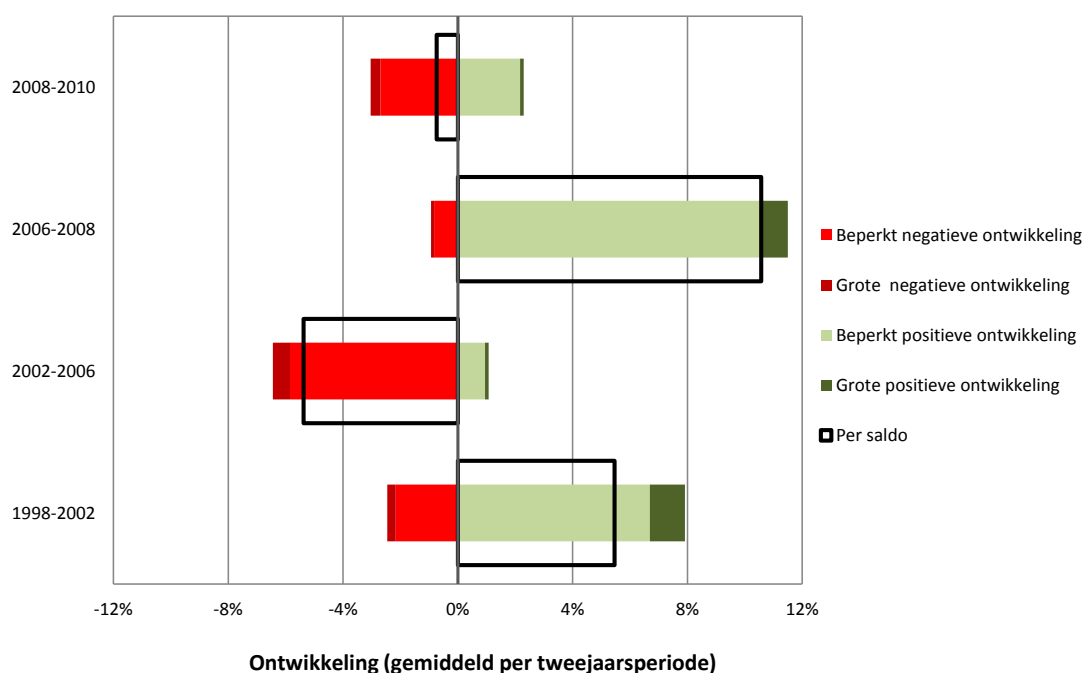
Verder moet worden bedacht dat niet elke verandering van klasse een betekenisvolle ontwikkeling is. Het kan ook gaan om een kleine verandering waarmee net de grens van een klasse op de Leefbaarometer wordt gepasseerd. Om te voorkomen dat de nadruk te sterk komt te liggen op dit soort marginale ontwikkelingen, zijn in de Leefbaarometer ook de zogenaamde ‘ontwikkelingskaarten’ beschikbaar. Daarin ligt de focus op de grootte van de veranderingen in de leefbaarheid. Er wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen zogenaamde ‘beperkte’ ontwikke-

lingen (een verandering van de score die minimaal een halve klasse op de Leefbaarometer be- draagt) en 'grote' ontwikkelingen (een verandering van de score die overeenkomt met minimaal een hele klasse).

In figuur 2-4 is per periode te zien hoeveel mensen in Nederland de leefbaarheid een beperkte of grote ontwikkeling hebben zien doormaken. Tussen 2008 en 2010 is er voor ruim twee procent van de gebieden een positieve ontwikkeling geweest, en voor ongeveer drie procent een negatieve ontwikkeling. Dus voor slechts vijf à zes procent van de gebieden (wederom: geme- ten naar het aantal inwoners in die gebieden) is de leefbaarheid substantieel veranderd. Het saldo van positieve en negatieve ontwikkelingen is tussen 2008 en 2010 licht negatief geweest: -0,7%.

figuur 2-4 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling per periode*⁵

* Om tussen perioden te kunnen vergelijken, is steeds het gemiddelde per tweejaarsperiode genomen.

De figuur laat ook zien dat in eerdere periodes de veranderingen op meer gebieden betrekking hadden. Tussen 2006 en 2008 ging het bijvoorbeeld om ruim 12 procent. Dit onderstreept nog eens de eerdere constatering dat de ontwikkelingen in de afgelopen twee jaar per saldo be- perkt zijn gebleven, ook in vergelijking met de veranderingen in eerdere periodes.

2.4 Gebieden met leefbaarheidsproblemen

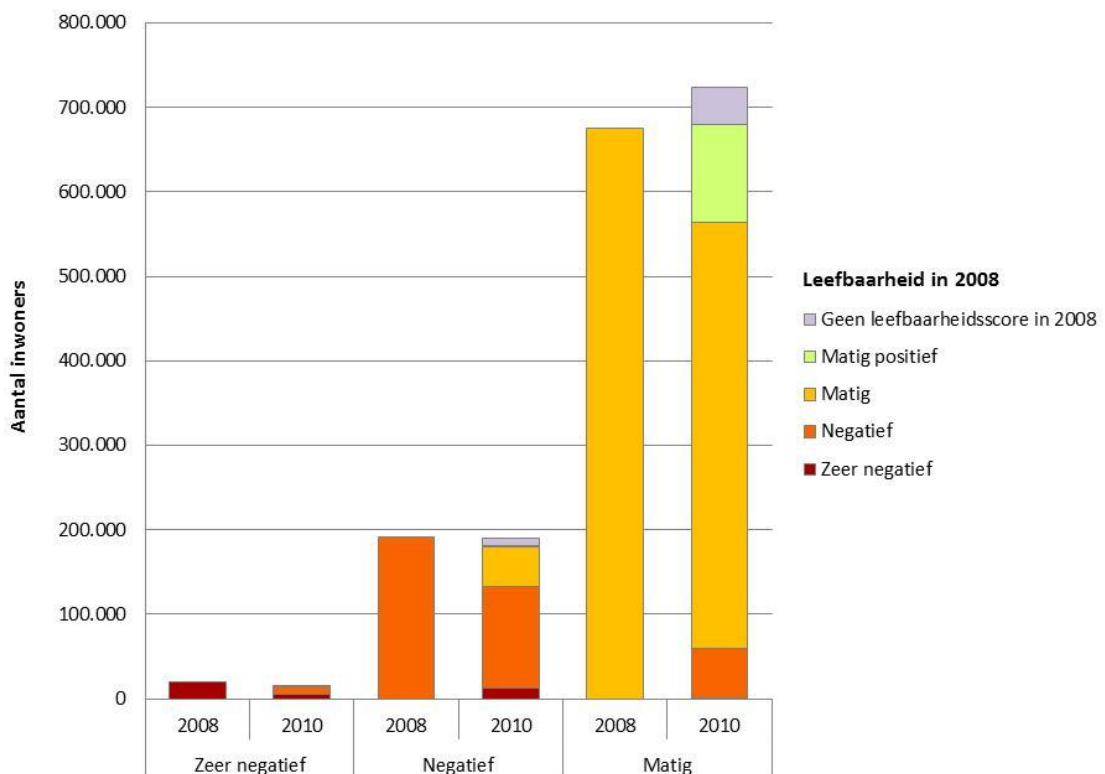
Gebieden met leefbaarheidsproblemen worden in de Leefbaarometer gedefinieerd als de ge- bieden die maximaal 'matig' scoren. In deze gebieden is een meerderheid van de bewoners niet

⁵ Voor de ontwikkelingskaarten op www.Leefbaarometer.nl wordt een filter gebruikt met een afnemende gevoeligheid voor negatieve ontwikkelingen naarmate de leefbaarheid beter is. In het voorliggende on- derzoek wordt dit filter niet toegepast om ook de achtergrond van negatieve ontwikkelingen volledig in beeld te krijgen. Een en ander wordt in meer detail toegelicht in Leidelmeijer, Marlet e.a. (2009), *Leef- baarometer meting 2008: eerste uitkomsten en methodische verantwoording*.

tevreden met zijn of haar woonomgeving. Tussen 1998 en 2008 – de langjarige ontwikkeling – is het aantal bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen gedaald van ongeveer 1,4 miljoen naar 890 duizend. Die 890.000 bewoners in 2008 komen overeen met ongeveer vijf procent van de bewoners van gebieden waarvoor een score bekend is. Tussen 2008 en 2010 is dit aandeel van vijf procent constant gebleven.

Uit figuur 2-5 kan worden opgemaakt dat - ondanks dat het *aandeel* mensen dat in een gebied met leefbaarheidsproblemen woont, gelijk is gebleven tussen 2008 en 2010 - het *aantal* wel is gestegen. Over de drie categorieën 'zeer negatief' tot en met 'matig' gaat het om een toename van ongeveer 40.000 mensen (van 890.000 inwoners in 2008 naar circa 930.000 inwoners in 2010). Die toename heeft vooral in de categorie 'matig' plaatsgevonden.

figuur 2-5 Totaal aantal inwoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen

2.4.1 Achtergrond van de gebieden met 'nieuwe' leefbaarheidsproblemen

Er zijn twee groepen van 'nieuwe' gebieden met leefbaarheidsproblemen (figuur 2-5). De ene groep had in 2008 nog een 'matig positieve' leefbaarheid en is daarna teruggevallen naar een 'matige' leefbaarheid (het groene deel van de rechterkolom). De tweede groep 'nieuwe leefbaarheidsproblemen' betreft gebieden die in 2008 geen leefbaarheidsscore hadden (de grijs/paars gekleurde delen van de kolommen 'negatief' en 'matig' in 2010). Deze tweede groep benoemen we als 'nieuwe' gebieden. De oorsprong daarvan wordt hierna verder verkend.

'Nieuwe' gebieden

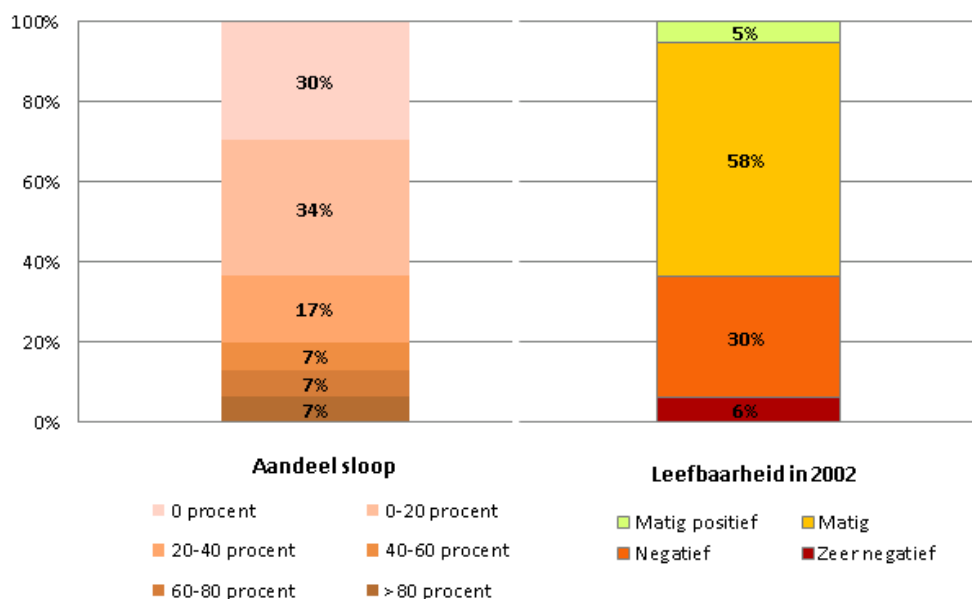
Het grootste deel van de gebieden met leefbaarheidsproblemen die in 2008 geen leefbaarheidsscore hadden, wordt als 'matig' geassocieerd. Het gaat daarbij om circa 44.000 inwo-

ners. Een klein deel van de nieuwe gebieden (met circa 8.500 inwoners) is in de klasse ‘negatief’ terechtgekomen.

De ‘nieuwe’ gebieden zijn zowel door nieuwbouw als door betere data-ontsluiting (minder ontbrekende waarden) ontstaan. Nadere analyse van de aandelen nieuwbouw in deze gebieden geeft aan dat ongeveer een derde van de nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen, gebieden met een groot aandeel nieuwbouw zijn. Hoewel het om beperkte aantallen gaat, is het wel van belang om nader te verkennen wat voor soort gebieden dit zijn.

In figuur 2-6 is te zien dat in bijna veertig procent van de gebieden met een groot aandeel nieuwbouw in de jaren vóór 2008 behoorlijk gesloopt is (minimaal twintig procent van de oorspronkelijke woningvoorraad). In nog eens een derde van deze gebieden is tussen de nul en twintig procent van de woningvoorraad gesloopt. Slechts in dertig procent van de gevallen zijn er geen aanwijzingen dat er is gesloopt tussen 2002 en 2007. Dat deze gebieden niet alleen worden gekenmerkt door nieuwbouw maar ook door daaraan voorafgaande sloop, geeft aan dat het vooral herstructureringsgebieden betreft. De herstructurering heeft deze gebieden niet direct tot gebieden met een positieve leefbaarheid gemaakt. Maar de leefbaarheid is er ten opzichte van 2002 (voor de gebieden die toen wel een leefbaarheidsscore hadden) wel wat op vooruitgegaan. Toen was de leefbaarheid nog in meer dan een derde van de gebieden ‘negatief’ (zie de rechterkolom in figuur 2-6). In 2010 gold dat voor ongeveer een op de zes (met 8.500 bewoners van de in totaal 52.500 bewoners van ‘nieuwe’ gebieden met leefbaarheidsproblemen).

figuur 2-6 Aandeel sloop (2002-2007) en Leefbaarheid (2002) in ‘nieuwe’ gebieden met veel nieuwbouw

Het grootste deel (twee derde) van de ‘nieuwe’ gebieden is ontstaan door betere data-ontsluiting. Die gebieden zouden eigenlijk buiten beschouwing moeten worden gelaten als uitspraken over de ontwikkeling worden gedaan. Immers, ze zouden in 2008 – als de kwaliteit van de gegevens toen vergelijkbaar was geweest – mogelijk ook als gebied met leefbaarheidsprobleem kunnen zijn gekwalificeerd. Als die gebieden buiten beschouwing worden gelaten, is het aantal bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen tussen 2008 en 2010 ongeveer gelijk gebleven.

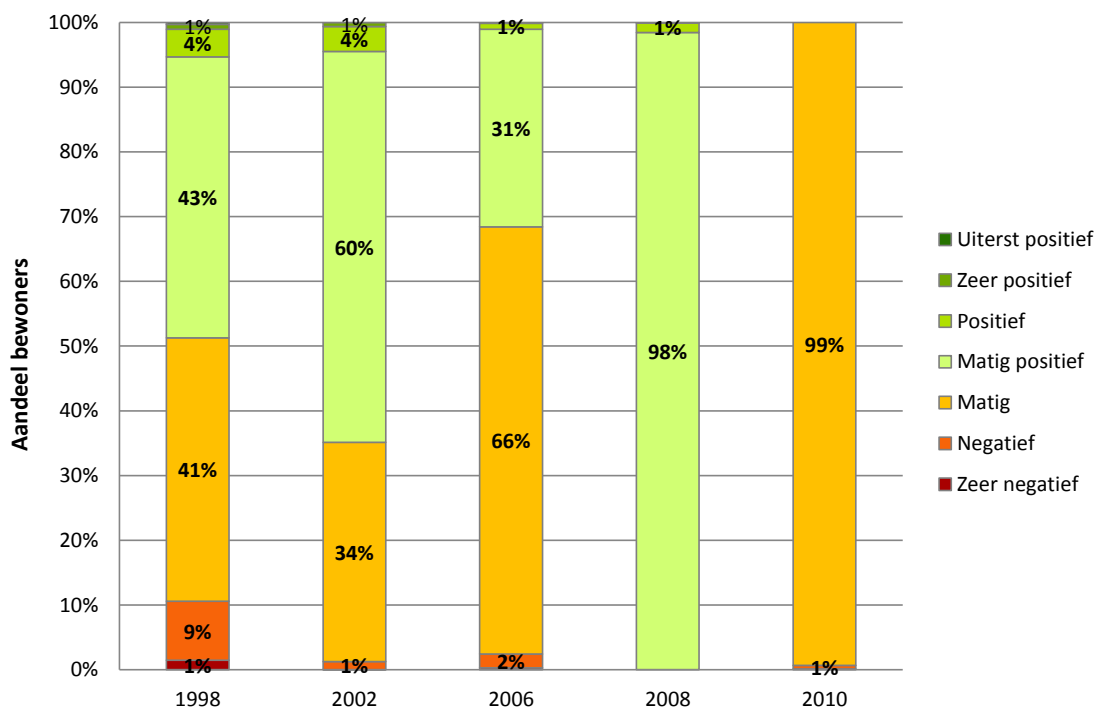
2.4.2 Bewegingen op de grens van leefbaarheidsproblemen

Van matig positief naar matig (of negatief)

Naast gebieden die in 2008 nog geen leefbaarheidsscore hadden, is het van belang te kijken naar gebieden die in 2008 al wel een leefbaarheidsscore hadden en die vanuit een positieve leefbaarheidssituatie in 2008 zijn verslechterd tot een matige leefbaarheidssituatie in 2010. In figuur 2-5 gaat het hier in de meest rechtse kolom om het groene hokje. Dit hokje representeert ruim 110.000 bewoners. De verandering die deze gebieden hebben doorgemaakt hoeft niet groot te zijn, maar hij is wel betekenisvol door de 'grensoverschrijding'.

Als de gebieden die tussen 2008 en 2010 van 'matig positief' naar 'matig' zijn verschoven over een langere periode worden gevolgd, blijkt ook dat zeker niet al deze gebieden 'in één keer' slecht zijn geworden of geleidelijk achteruit zijn gegaan (figuur 2-7). Twee derde van deze gebieden had in 2006 bijvoorbeeld ook al te maken met leefbaarheidsproblemen. Het lijkt er daarmee op dat een groot deel van deze gebieden min of meer balanceert op het randje van leefbaarheidsproblemen en soms wel en soms niet rood of oranje kleurt in de Leefbaarometer.

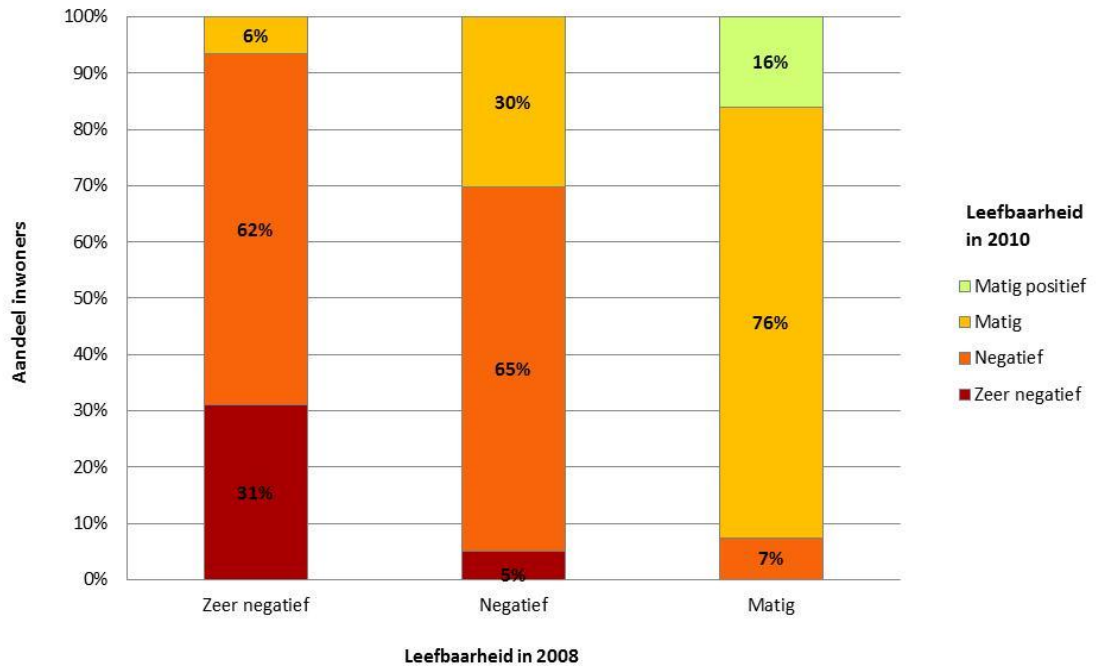
figuur 2-7 Leefbaarheid in 1998, 2002 en 2006 van gebieden met leefbaarheidsproblemen in 2010 die in 2008 nog minimaal een matig positieve leefbaarheid hadden

Van matig naar matig positief

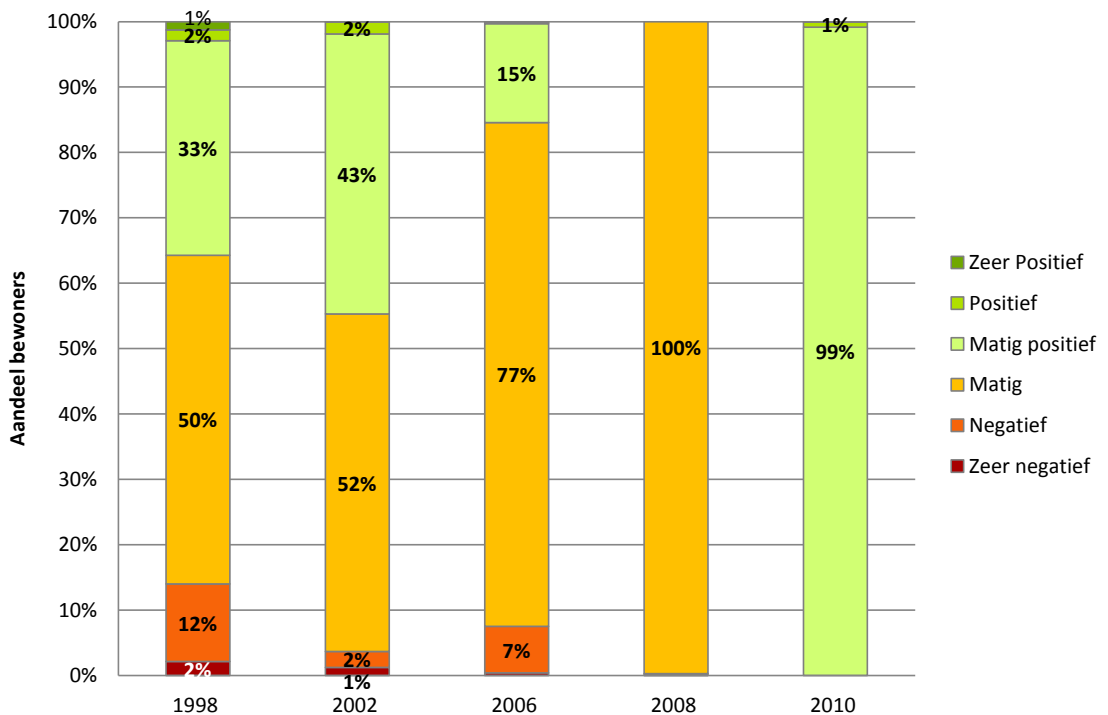
In figuur 2-8 is te zien dat zestien procent van de gebieden met een 'matige' leefbaarheid in 2008, twee jaar later een matig positieve leefbaarheid had. Deze zestien procent representeert ruim 100.000 bewoners.

figuur 2-8 Leefbaarheid in 2010 van gebieden met leefbaarheidsproblemen in 2008

Geen van de gebieden die in 2008 een 'zeer negatieve' of 'negatieve' leefbaarheidsscore hadden, heeft in 2010 de stap naar 'matig positief' of beter kunnen zetten, zo blijkt eveneens uit figuur 2-8. Uit figuur 2-9 kan worden opgemaakt dat een deel van de gebieden die tussen 2008 en 2010 veranderden van 'matig' naar 'matig positief' in de jaren voor 2008 ook al een matig positieve leefbaarheidsscore (of beter) had.

figuur 2-9 Leefbaarheid in 1998, 2002, 2006 van gebieden met leefbaarheidsproblemen in 2008, die in 2010 minimaal een matig positieve leefbaarheid hadden

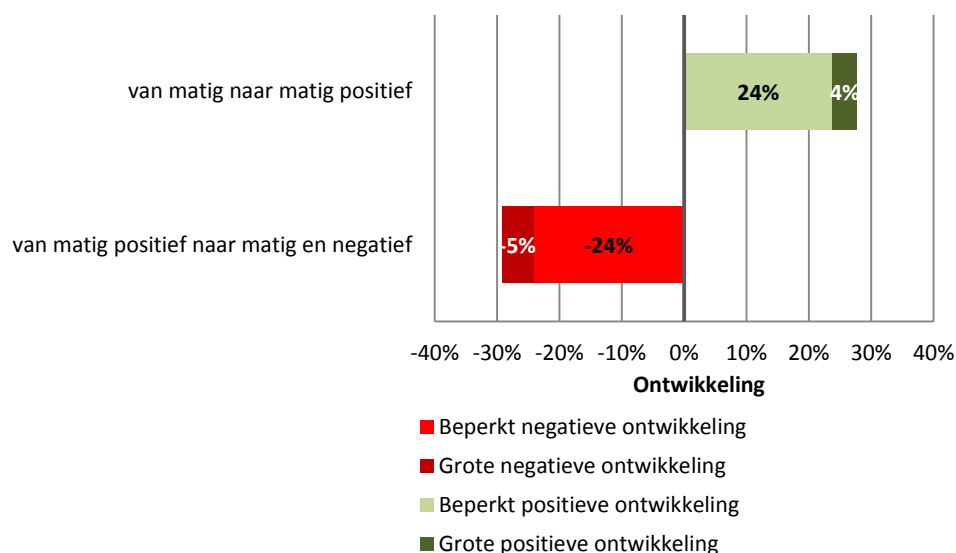

Net als bij de omgekeerde beweging (van matig positief naar matig of negatief) lijkt er voor veel van deze gebieden een soort jojo-effect te zijn: soms kleuren ze rood of oranje, op andere momenten groen.

Achtergronden van de ontwikkelingen

De vraag is of de veranderingen zoals hiervoor geschetst nu echt betekenisvolle ontwikkelingen zijn, of dat het redelijk marginale veranderingen betreft die zich net rond de klasse-overgangen afspelen. In figuur 2-10 is te zien hoe sterk de ontwikkeling in de genoemde gebieden is geweest. Hieruit blijkt dat voor beide typen ontwikkeling (zowel de positieve als de negatieve ontwikkeling) het in ongeveer 30 procent van de gevallen gaat om een substantiële ontwikkeling. Dat betekent ook dat in circa zeventig procent van de gebieden de leefbaarheid minder dan een halve leefbaarheidscategorie is veranderd (positief of negatief). Voor deze gebieden geldt dat de ontwikkeling dus niet als substantieel moet worden aangemerkt. Deze ontwikkelingen worden ook niet op de ontwikkelingskaarten van www.Leefbaarometer.nl getoond.

figuur 2-10 Mate van ontwikkeling in gebieden op de grens tussen 2008 en 2010

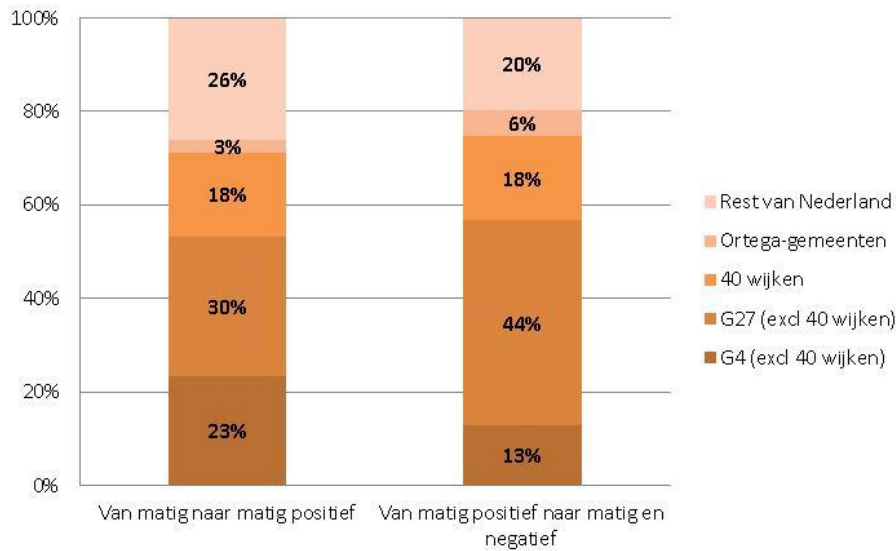

Dit neemt niet weg dat zowel bij de positieve als bij de negatieve ontwikkeling op de grens van leefbaarheidsproblemen, er in ongeveer dertig procent van de gevallen wel degelijk sprake is geweest van een betekenisvolle ontwikkeling. Het gaat niet om hele grote aantallen bewoners (in beide gevallen circa 30.000), maar juist vanwege de grootte van de ontwikkeling is het wel interessant nader te bezien wat de achtergrond is van deze gebieden.

In figuur 2-11 is te zien dat de gebieden, waarvoor er sprake was van een 'grensoverschrijding' met een substantiële ontwikkeling, redelijk verspreid liggen over het land. Gebieden die een betekenisvolle achteruitgang hebben doorgemaakt liggen echter relatief veel in de G27 (exclusief de veertig wijken). Gebieden die een betekenisvolle vooruitgang hebben doorgemaakt liggen meer verspreid. Het aandeel van de G4 (exclusief de veertig wijken) is relatief groot wanneer wordt vergeleken met de gebieden die een negatieve ontwikkeling hebben doorgemaakt. Per saldo is er dus – voor dit soort gebieden – sprake van een vooruitgang in de G4, terwijl in de G27 per saldo sprake is van een achteruitgang.

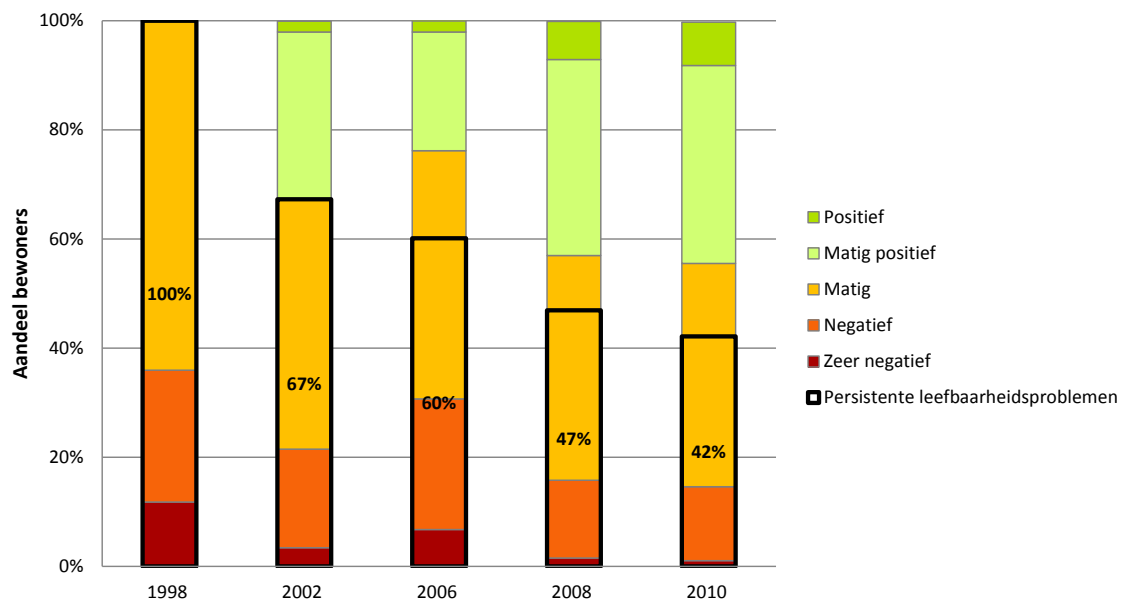
figuur 2-11 Ligging van de gebieden met een betekenisvolle verandering naar en uit de 'leefbaarheidsproblemen'

2.4.3 Ontwikkeling van gebieden met oorspronkelijk een zwakkere leefbaarheidssituatie

Zoals eerder aangehaald, woonden in 1998 nog 1,4 miljoen bewoners in een gebied met leefbaarheidsproblemen. In figuur 2-12 is te zien dat er tussen 1998 en 2008 een flinke verbetering is geweest en dat in 2008 43 procent van deze gebieden (gemeten naar het aantal inwoners) inmiddels niet meer als een gebied met leefbaarheidsproblemen hoeft te worden gekwalificeerd. Het gaat hierbij veelal om gebieden die in 1998 een 'matige' leefbaarheidsscore hadden. Maar ook een flink deel van de gebieden die in 1998 'zeer negatief' of 'negatief' scoorden op de Leefbaarometerschaal is tussen 1998 en 2008 verbeterd.

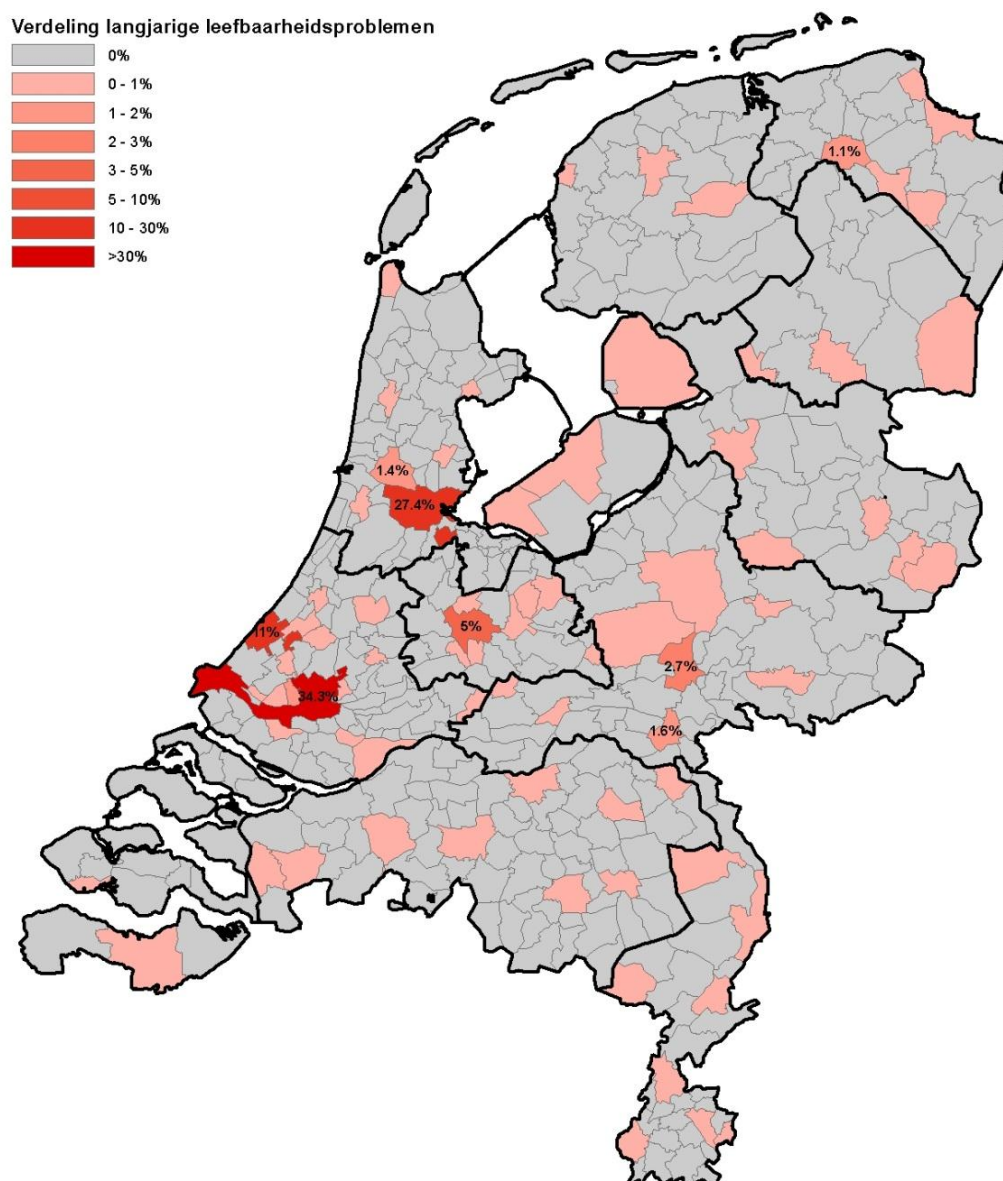
figuur 2-12 Ontwikkeling van de leefbaarheid van gebieden met leefbaarheidsproblemen in 1998

Tussen 2008 en 2010 is de situatie in de gebieden die in 1998 leefbaarheidsproblemen hadden, redelijk stabiel gebleven. Er moet echter wel worden opgemerkt dat ruim 55% van de gebieden die in 1998 leefbaarheidsproblemen hadden (gemeten naar het aantal inwoners) anno 2010 nog niet als 'positief' kan worden aangemerkt. Het merendeel van deze 55% had in alle metingen een matige of negatieve leefbaarheidsscore. Hier is dus sprake van persistente problemen. Op het totaal van gebieden die in 1998 leefbaarheidsproblemen hadden, gaat het anno 2010 om 42% gebieden met persistente problemen. Daar was dus in alle metingen over de periode 1998-2010 sprake van leefbaarheidsproblemen.

De meeste van de gebieden met persistente leefbaarheidsproblemen liggen in Rotterdam (34%) en Amsterdam (27%), zo laat figuur 2-13 zien. Verder liggen er nog relatief veel in Den Haag (11%) en Utrecht (5%).

figuur 2-13 Verdeling gebieden met langjarige leefbaarheidsproblemen over gemeenten*

*De verdeling is opgesteld op basis van zespositie postcodegebieden en telt op tot 100 procent.

2.5 Samenvatting: de algemene trend tussen 2008 en 2010

Landelijk gezien is de gemiddelde leefbaarheid tussen 2008 en 2010 iets achteruitgegaan. Het betreft een vermindering die achter de komma moet worden gezocht, maar het betekent ten opzichte van de voorgaande periode (2006-2008) wel een duidelijk minder positieve trend. De vermindering van de leefbaarheid moet vooral worden gezocht in de gebieden die in 2008 nog een 'uiterst positieve' leefbaarheid hadden. Een deel daarvan scoort nog steeds 'uiterst positief' - maar iets minder - en een deel is terechtgekomen in de klasse 'zeer positief'. Gebieden die in 2008 nog een negatieve leefbaarheid hadden, zijn er in de afgelopen periode het meest op vooruitgegaan.

Hoewel er op lokaal niveau het nodige is veranderd, is de verdeling over leefbaarheidsklassen in Nederland nagenoeg gelijk gebleven. Dat is veroorzaakt doordat de gebieden die vooruit en achteruit zijn gegaan elkaar tussen 2008 en 2010 grotendeels in balans hebben gehouden. De balans kenmerkt de verschuivingen tussen alle klassen, ook bij de overgang van 'matig' naar 'matig positief' en omgekeerd. Die overgang is op zichzelf betekenisvol omdat we bij een score 'matig' of minder spreken van leefbaarheidsproblemen. Bij die overgang lijkt er een behoorlijk aantal gebieden te zijn dat net op de rand balanceert: soms erboven en soms eronder. In de afgelopen periode waren de gebieden die aan de verkeerde kant terechtkwamen gemiddeld wat vaker in de G27 te vinden en juist minder vaak in de G4 en overig Nederland. In de G4 zijn wel nog steeds de meeste gebieden te vinden met de meer persistente leefbaarheidsproblemen. Dat zijn gebieden waar de leefbaarheid al sinds 1998 continu 'matig' of (zeer) negatief is.

Hoofdstuk 3

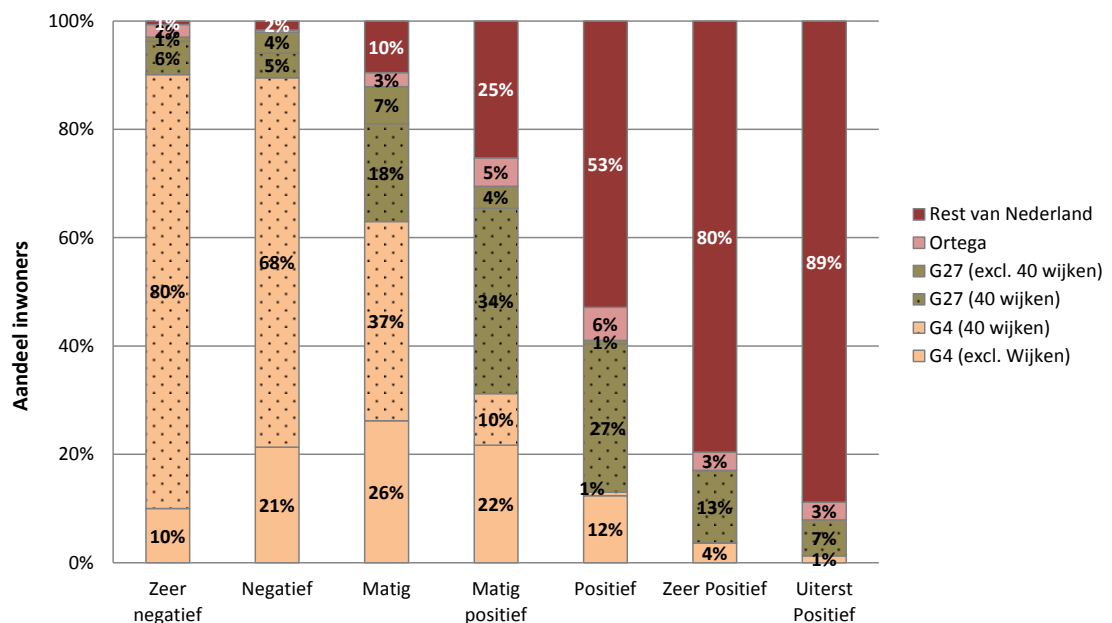
Lokale verschillen

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op verschillen in ontwikkeling tussen groepen gemeenten. Er wordt ook aandacht besteed aan de ontwikkeling in de veertig aandachtswijken. Voor de indeling in groepen gemeenten wordt – om redenen van vergelijkbaarheid - gebruikgemaakt van dezelfde indeling die ook in 'Leefbaarheid door de tijd' (2009) is gehanteerd: G4 en G27. Verder worden voor het eerst ook de 'Ortega- gemeenten' in de vergelijking betrokken.⁶ In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van welke gemeenten bij welke indeling zijn betrokken. Daarin zijn ook de gemeenten met aandachtswijken opgesomd, evenals de gemeenten die tot de zogenaamde 'G32' behoren.

3.1 Lokalisering van leefbaarheidsproblemen

Tussen (typen) gemeenten en wijken bestaan grote verschillen in leefbaarheid. Zo laat figuur 3-1 zien dat leefbaarheidsproblemen voornamelijk geconcentreerd zijn in de grote steden. Ongeveer negentig procent van de gebieden (gemeten naar het aantal inwoners) met een 'zeer negatieve' of 'negatieve' leefbaarheidsscore bevindt zich in één van de vier grote steden.

figuur 3-1 Verdeling leefbaarheidscategorieën naar gebiedstype

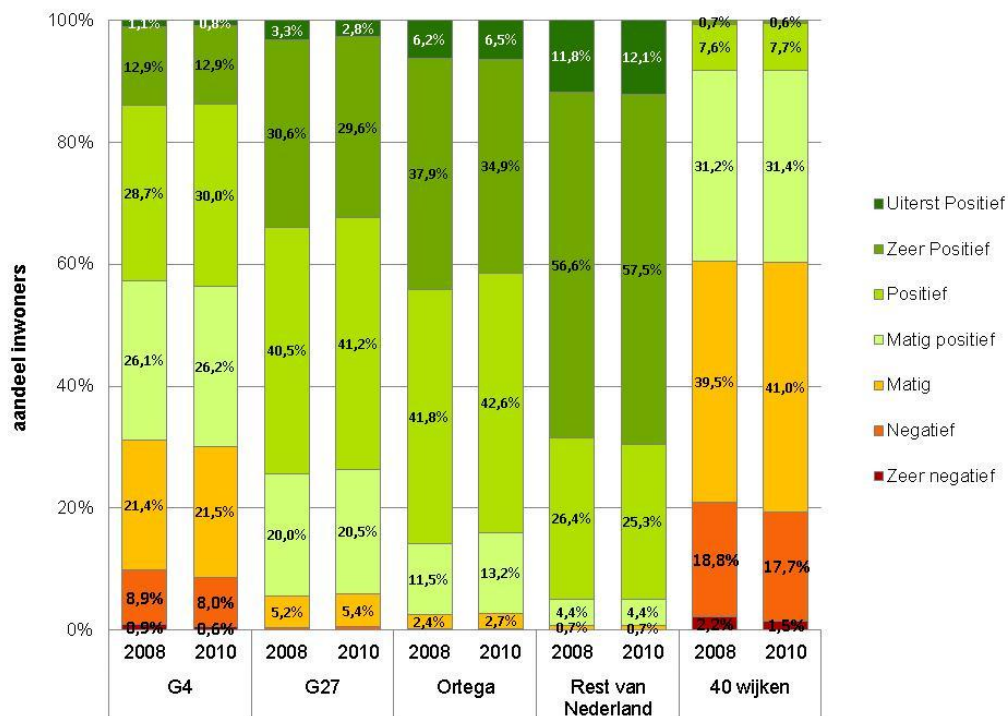

⁶ Dat zijn de gemeenten met meer dan 100.000 inwoners die aanvankelijk niet onder het Grotestedenbeleid vielen, maar die daar in 2010 (na de motie Ortega) aan zijn toegevoegd. Zie: Handelingen der Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 31200 XVIII, 30. Drie van de vijf Ortega-gemeenten (Almere, Haarlemmermeer en Zoetermeer) zijn new towns, maar ook Ede en Apeldoorn zijn in de jaren zestig en zeventig fors uitgebreid. Zie E. de Bruijne en F. Knol, *Gewenste groei. Bevolkingsgroei en sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen in ex-groeikernen* (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2001).

Slechts twee à drie procent van de gebieden met zeer grote leefbaarheidsproblemen is te vinden in plaatsen buiten de G31, terwijl ongeveer driekwart van de Nederlanders buiten de G31 woont. Het overgrote deel van de gebieden met een 'zeer positieve' of 'uiterst positieve' leefbaarheid is dan ook in de 'rest van Nederland' te vinden.

Binnen de onderscheiden gebiedstypen is de leefbaarheidsverdeling tussen 2008 en 2010 niet veel veranderd (zie figuur 3-2). Zo ligt het aandeel bewoners dat in de veertig wijken te maken heeft met leefbaarheidsproblemen nog altijd rond de zestig procent. Sinds de start van de 40-wijkenaanpak in 2007/2008 is het aandeel bewoners van deze veertig wijken dat in een gebied met een 'zeer negatieve' of 'negatieve' leefbaarheid woont wel iets afgenomen: van ongeveer 21 naar 20 procent. Het gaat hier voornamelijk om een verschuiving naar 'matig', wat betekent dat de leefbaarheidsproblemen niet geheel zijn opgelost, maar wel verminderd.

figuur 3-2 Verdeling leefbaarheidsscores naar gebiedstype

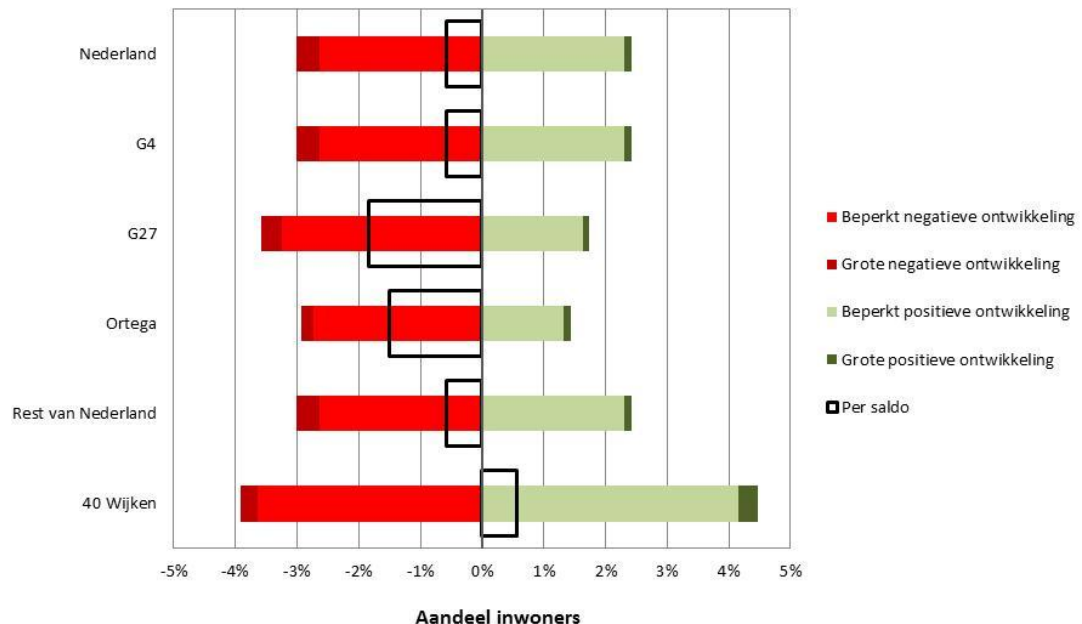

In de G4 als totaal is de situatie gemiddeld genomen ook verbeterd. De aandelen bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen zijn wat verminderd en vooral de categorie 'positief' is wat toegenomen. In de G27 en de Ortega-gemeenten zijn de ontwikkelingen gemiddeld niet positief geweest. Daar is gemiddeld genomen sprake van een kleine toename van het aandeel bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen. Daarnaast is er in deze gemeentetypen ook een verschuiving waar te nemen van de categorie 'zeer positief' naar de categorieën 'positief' en 'matig positief'. Het gaat hier om veranderingen 'in het groen'. Het merendeel van de bewoners is dus nog steeds tevreden met de leefbaarheid van de buurt. Maar nadere analyse van de ontwikkeling van wijken⁷ heeft laten zien dat hierbij 'omslagpunten' kunnen worden gepasseerd die er aan bijdragen dat deze gebieden in een versnelde neerwaartse ontwikkeling terechtkomen. Of dat in deze gevallen ook echt zo uitpakt, kan op dit moment nog niet met zekerheid worden gezegd en behoeft nadere verkenning.

⁷ Ministerie van BZK, *Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken; leefbaarheid en selectieve migratie*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. Ministerie van BZK, Den Haag 2011.

De verschillende ontwikkelingsrichtingen per gebiedstype die uit figuur 3-2 naar voren kwamen, kunnen nog verder worden aangescherpt door te kijken naar de verhouding tussen gebieden met een substantiële positieve en met een substantiële negatieve ontwikkeling. Hoe die twee bewegingen zich per gebiedstype tot elkaar verhouden, is weergegeven in figuur 3-3.

figuur 3-3 Ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010

Wat opvalt in figuur 3-3, is het verschil in ontwikkeling van de veertig wijken ten opzichte van de andere gebiedstypen. Allereerst zijn zowel de positieve als negatieve staafjes groter dan van de andere gebiedstypen. Met andere woorden, er gebeurt binnen de veertig wijken meer op leefbaarheidsvlak dan in de rest van Nederland - zowel in positieve als negatieve zin. Daarnaast valt op dat het saldo van de positieve en negatieve ontwikkelingen voor de veertig wijken ook tussen 2008 en 2010 positief uitvalt. Voor alle andere gebieden is het saldo negatief. Dat is het sterkst het geval in de G27 en de Ortega-gemeenten.

3.2 Ortega-gemeenten

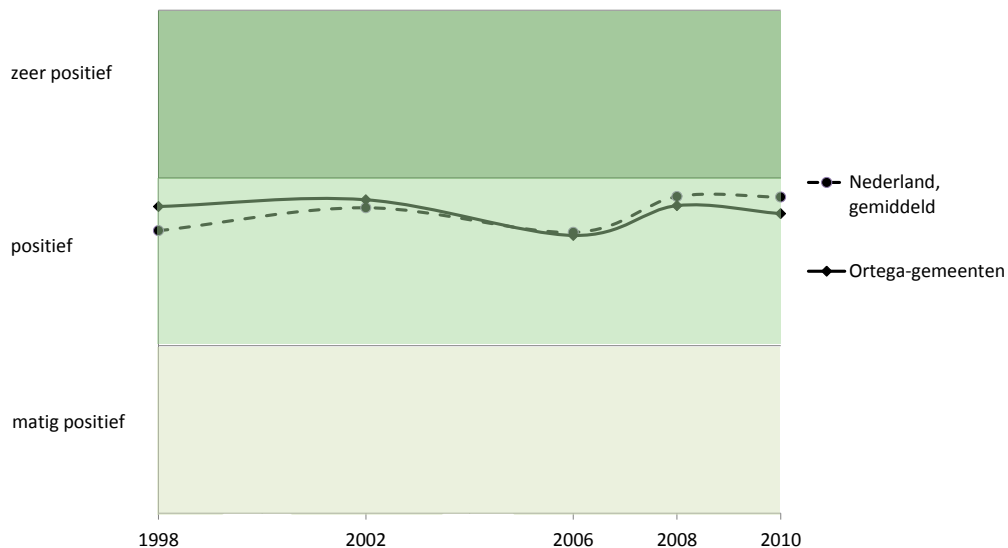
Op de ontwikkeling van de Ortega-gemeenten is in eerdere publicaties nog niet ingegaan. Daarom lichten we die er hier uit. Bij deze groep gemeenten (bestaande uit Almere, Apeldoorn, Ede, Haarlemmermeer en Zoetermeer) is er niet alleen een recente negatieve ontwikkeling (tussen 2008 en 2010). Ook als de ontwikkeling over een wat langere periode wordt gevolgd, is de trend negatief (figuur 3-4).

In de Ortega-gemeenten is gemiddeld genomen de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 1998 en 2010 achtergebleven bij de rest van het land. In 1998 lag het gemiddelde in deze vijf gemeenten nog boven het landelijk gemiddelde. Tussen 1998 en 2006 daalde de gemiddelde leefbaarheid tot het landelijk gemiddelde. De ontwikkeling in de laatste vier jaar is dusdanig dat de gemiddelde leefbaarheid in de Ortega-gemeenten zich anno 2010 onder het landelijk gemiddelde bevindt. De Ortega-gemeenten zijn daarmee ook de enige van de hier onderscheiden categorieën gemeenten waar het gemiddelde in 2010 lager ligt dan in 1998 (vergelijk ook met figuur 2-1). Nadere analyse geeft aan dat dit geen ontwikkeling is die in de vijf Ortega-gemeenten in dezelfde mate speelt. In Haarlemmermeer, Ede en Apeldoorn heeft de leefbaar-

heidsontwikkeling over de periode 1998-2008 de landelijke trend gevolgd. Het zijn vooral Almere en Zoetermeer waar de gemiddelde ontwikkeling achterblijft bij de rest van Nederland en die daarmee het gemiddelde beeld voor de Ortega-gemeenten bepalen. In Haarlemmermeer is de recente ontwikkeling (2008-2010) ook negatief geweest. Dat wordt ook in paragraaf 3.4 getoond.

figuur 3-4 *Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid voor de Ortega-gemeenten en voor Nederland als totaal*

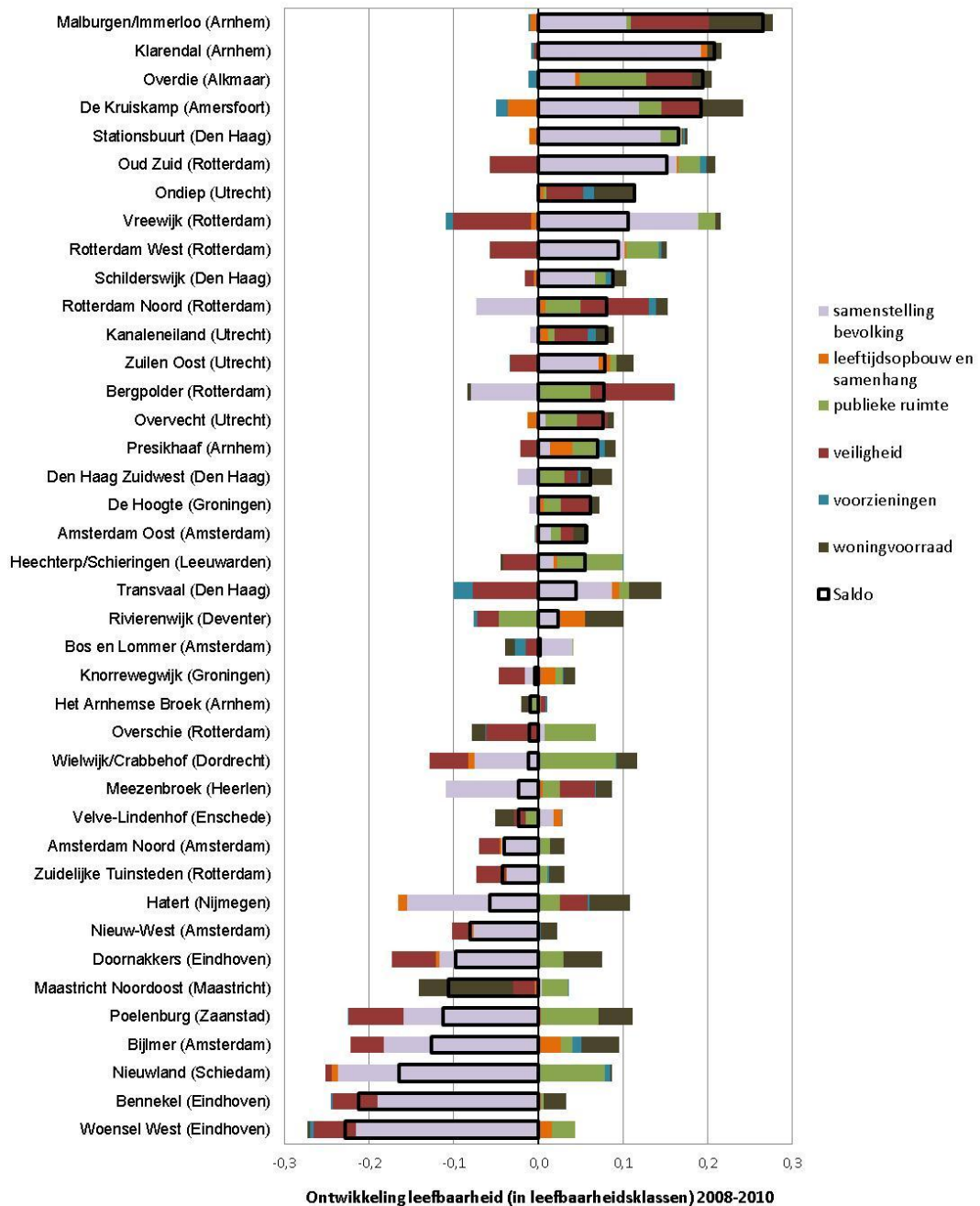
3.3 De veertig wijken

Gemiddeld gesproken hebben de veertig wijken ook tussen 2008 en 2010 een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt. Maar, niet alle wijken hebben het even goed gedaan. In figuur 3-5 is te zien welke van de veertig wijken het gemiddeld goed hebben gedaan en welke minder. Uit de figuur blijkt dat een groot deel van de aandachtswijken een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, met Malburgen en Klarendal in Arnhem, Overdie (Alkmaar) en De Kruiskamp in Amersfoort als positieve uitschieters. Woensel West en De Bennekel in Eindhoven, Nieuwland in Schiedam en de Bijlmer (Amsterdam) zijn aandachtswijken waar de leefbaarheid gemiddeld achteruit is gegaan.

In Bijlage 3 is de ontwikkeling van het aandeel en aantal bewoners dat woont in gebieden met leefbaarheidsproblemen binnen deze wijken weergegeven. Daarin kan worden gezien dat de negatieve ontwikkeling van de aandachtswijken in Eindhoven die uit figuur 3-5 naar voren komt per saldo betrekking heeft op een relatief kleine toename van het aantal bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen binnen deze wijken.

In de wijken die de meest positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt, blijkt dit voor het grootste deel te zijn veroorzaakt door de dimensie bevolkingssamenstelling, zoals uit figuur 3-5 kan worden opgemaakt. Ook de veiligheidssituatie heeft in de meeste van deze zich gunstig ontwikkelende aandachtswijken een rol gespeeld. De Rotterdamse aandachtswijken Oud Zuid, Vreewijk en Rotterdam West zijn hierop de uitzondering: daar is de leefbaarheid verbeterd terwijl de veiligheidssituatie er achteruit is gegaan.

figuur 3-5 *Ontwikkeling van de leefbaarheid in de veertig wijken tussen 2008 en 2010 en de bijdrage van de dimensies daaraan*⁸

Over Rotterdam Oud-Zuid en West moet worden opgemerkt dat deze verbeteringen wel vooral van 'negatief' naar 'matig' waren. De verbeteringen hebben dus niet direct geleid tot minder

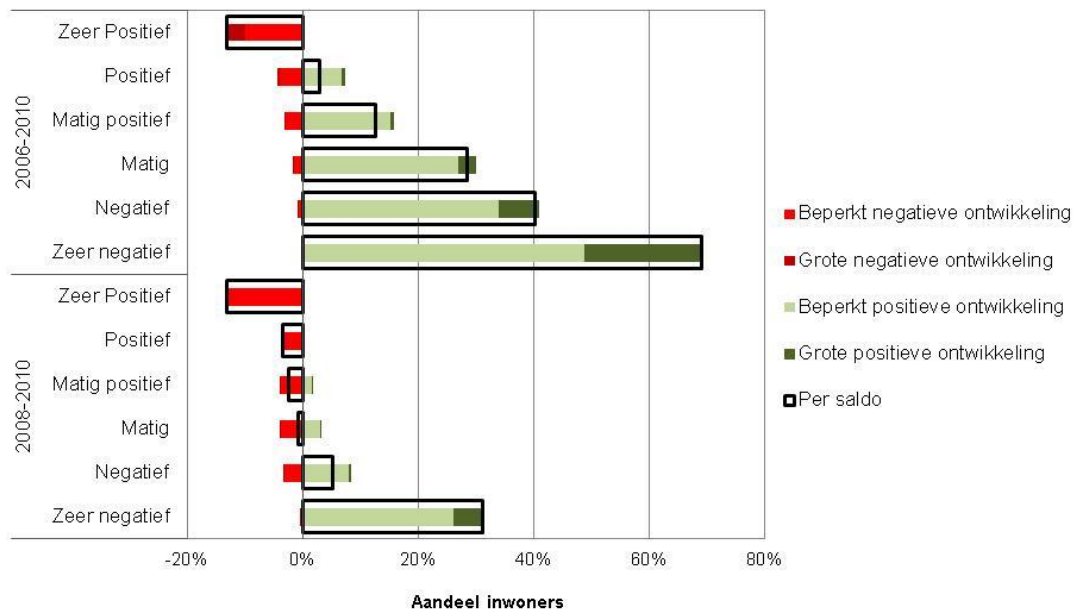
⁸ De relatief sterke negatieve ontwikkeling van de dimensie 'woningvoorraad' in Maastricht Noordoost wordt veroorzaakt door de verkoop van sociale huurwoningen door corporaties in Maastricht aan zogenaamde 'eigen verbindingen' (vooral in 2007) en het weer terug verkopen van die woningen aan dezelfde corporaties in de jaren daarna. Hierdoor is in de periode 2008-2010 het aandeel sociale huur in Maastricht Noordoost volgens de registraties toegenomen, waardoor de dimensie woningvoorraad een achteruitgang laat zien. Deze ontwikkeling wordt dus door administratieve veranderingen veroorzaakt, zonder dat er in werkelijkheid veel is veranderd.

bewoners in gebieden met ‘leefbaarheidsproblemen’ zoals kan worden gezien in bijlage 3. Sterker, er zijn door nieuwbouw en verslechtering van gebieden met de kwalificatie ‘matig positief’ tot ‘matig’ in deze wijken meer mensen met leefbaarheidsproblemen bij gekomen. Die leefbaarheidsproblemen zijn gemiddeld wel minder groot dan in 2008.

Ten slotte heeft de ontwikkeling van de woningvoorraad ook in een aantal van de aandachtswijken een positieve bijdrage aan de ontwikkeling geleverd, in het bijzonder in Malburgen (Arnhem), De Kruiskamp (Amersfoort) en Ondiep in Utrecht. Een opvallende ontwikkeling is in Bergpolder en Rotterdam Noord te zien. In totaliteit is de leefbaarheid verbeterd, maar de dimensie bevolkingssamenstelling heeft zich hier negatief ontwikkeld. Het zijn in deze wijken vooral de publieke ruimte en de veiligheidssituatie geweest die een positieve bijdrage aan de ontwikkeling hebben geleverd.

In de wijken die een negatieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt, zijn het voornamelijk de dimensie bevolkingssamenstelling en in mindere mate de veiligheidssituatie die hiervoor verantwoordelijk zijn. De andere dimensies hebben zich meestal positief ontwikkeld in de aandachtswijken met een per saldo negatieve ontwikkeling. Het positieve saldo in de veertig wijken dat in figuur 3-3 is weergegeven, kan voor het grootste deel worden herleid naar de positieve ontwikkeling in de gebieden met een ‘zeer negatieve’ of ‘negatieve’ leefbaarheid in 2008 (zie figuur 3-6).

figuur 3-6 Ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 en tussen 2006 en 2010 in (deelgebieden van) de veertig wijken, naar uitgangspositie op de Leefbaarometer in 2008 en 2006

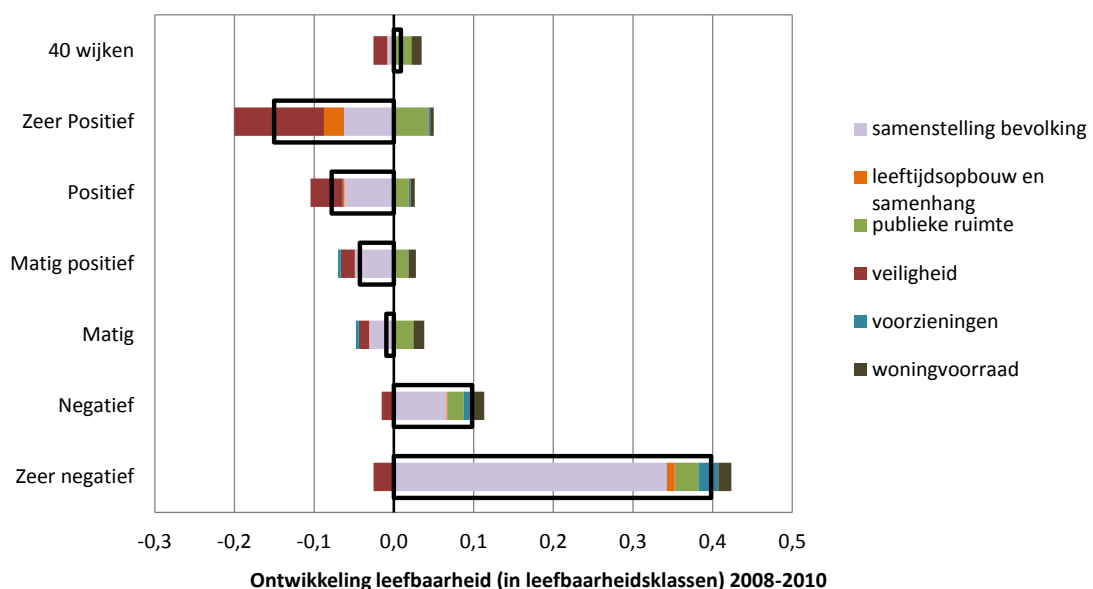

Van de gebieden met een zeer negatieve leefbaarheid in 2008 is 30% (gemeten naar het aantal inwoners) er tussen 2008 en 2010 substantieel op vooruitgegaan. Over de periode 2006-2010 is de ontwikkeling meer algemeen positief geweest. In de deelgebieden met een ‘matig positieve’ en ‘positieve’ leefbaarheid in 2008 is de balans tussen 2008 en 2010 omgeslagen naar een negatieve ontwikkeling. Er lijkt op basis van de ontwikkelingen in figuur 3-6 sprake van een vermindering van de verschillen binnen de veertig wijken tussen 2008 en 2010: de slechte delen worden beter en de betere delen gaan wat achteruit. Eerder is dit aangeduid als ‘convergentie’.

Op dit verschijnsel en de mate waarin het zich voordoet binnen gemeenten, wordt in hoofdstuk 5 in meer detail ingegaan.

In figuur 3-7 is de ontwikkeling van de deelgebieden (onderscheiden naar leefbaarheidsklasse) voor het totaal van de veertig wijken per dimensie weergegeven. De belangrijkste bijdrage aan de positieve ontwikkeling in de (zeer) negatieve leefbaarheidsgebieden is geleverd door de ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling. Deze dimensie wordt in sterke mate bepaald door sociaaleconomische indicatoren zoals inkomen en werkloosheid. Opvallend is dat de bevolkingssamenstelling in gebieden met een leefbaarheid van 'matig' of beter juist een negatieve bijdrage aan de algemene leefbaarheidsontwikkeling heeft geleverd. Ook opvallend is dat in alle gebieden de veiligheidssituatie is verslechterd, maar in gebieden met een (zeer) positieve leefbaarheidsscore nog het meest. Op de bijdrage van de verschillende dimensies en onderliggende indicatoren aan de ontwikkelingen wordt in hoofdstuk 4 verder ingegaan.

figuur 3-7 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de veertig wijken tussen 2008 en 2010, naar uitgangsscore van het gebied in 2008

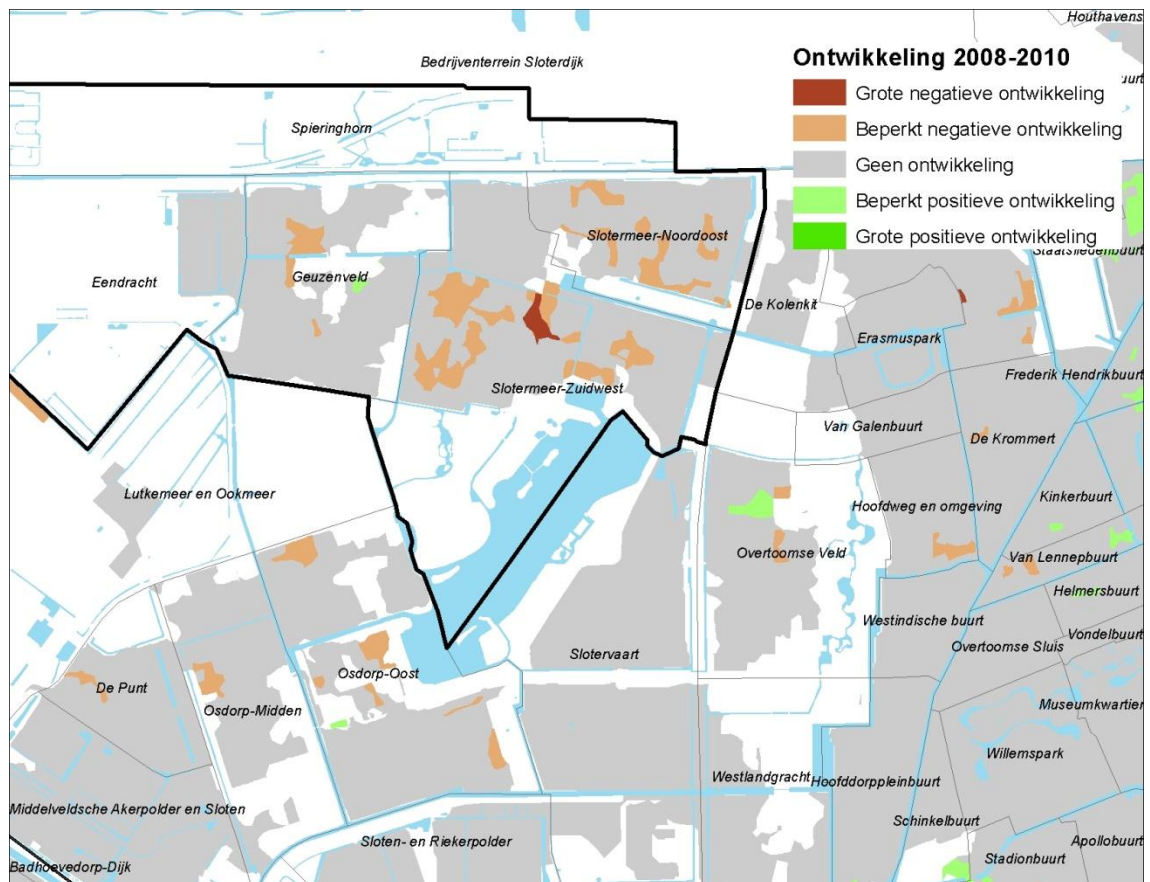
CASUS: GEUZENVELD-SLOTERMEER (AMSTERDAM)

DE LEEFBAARHEID IN AMSTERDAM IS TUSSEN 1998 EN 2008 STERK VOORUITGEGAAN. NIEUW-WEST WAS DE DISSONANT IN DEZE POSITIEVE ONTWIKKELING. ER WAREN WEL STUKKEN VAN NIEUW-WEST WAAR DE LEEFBAARHEID VERBETERDE, MAAR OOK GROTE DELEN WAAR DE LEEFBAARHEID EEN NEGATIEVE ONTWIKKELING DOORMAAKTE. TUSSEN 2008 EN 2010 VERSLECHTERDE DE LEEFBAARHEID IN DELEN VAN NIEUW-WEST. IN NAVOLGEND KAARTJE IS TE ZIEN DAT RELATIEF VEEL VAN DIE GEBIEDEN IN DE WIJK GEUZENVELD-SLOTERMEER (HET OMKADERDE GEBIED LINKSBOVEN IN DE KAART) LIGGEN.

GEUZENVELD-SLOTERMEER IS EEN WIJK DIE IN DE JAREN VIJFTIG IS GEBOUWD. DE WIJK BESTAAT UIT EEN MENGING VAN EENGEZINSWONINGEN, HOGE FLATS EN VOORAL PORTIEKETAGEWONINGEN. VANAF 2000 ZIJN IN GEUZENVELD IN HET KADER VAN DE GROOTSCHALIGE STEDELIJKE VERNIEUWINGSOPERATIE VEEL WONINGEN GESLOOPT EN VERVANGEN DOOR NIEUWBOW. IN SLOTERMEER ZIJN GEEN WONINGEN GESLOOPT.

EEN AANTAL JAAR GELEDEN BLEEK DAT ER NOG STEEDS GROTE SOCIALE ACHTERSTANDEN IN DE WIJK WAREN. EN DAT DEZE ACHTERSTANDEN TOENAMEN. ZO WAS ER VEEL ARMOEDE, EEN LAGE ARBEIDSPARTICIPATIE EN WAREN ER GROTE ONDERWIJSACHTERSTANDEN. HET INSTRUMENT VAN DIFFERENTIATIE IN DE WONINGBOUW IS VANAF 2000 IN GEUZENVELD-SLOTERMEER INGEZET. HET PROCES VAN SLOOP/NIEUWBOW DUURT LANG DOOR DE HERHUISVESTING. DE SOCIALE PROBLEMATIEK BLEEF HIERDOOR NADRUKKELIJK AANWEZIG ZODAT EEN AANTAL JAAR GELEDEN IS BESLOTEN OM EXTRA SOCIAALECONOMISCHE PROGRAMMA'S IN TE

ZETTEN OM TE HELPEN DE SOCIALE ACHTERSTANDEN WEG TE WERKEN. DE MIDDELEN DIE WERDEN INGEZET WAREN EXTRA BOVEN-OP DE AL BESTAANDE INZET, EERST VIA DE WIJKAANPAK, LATER NOG MEER VIA HET PROGRAMMA 'GEBIEDSINTENSIVERING GEUZENVELD-SLOTERMEER'.

DE LAATSTE JAREN IS HET TRANSFORMATIEPROCES IN GEUZENVELD GESTOKT. EENERZIJD DOOR EEN TERUGLOOP VAN BESCHIKBARE GELDEN IN HET KADER VAN DE STEDELIJKE VERNIEUWING, MAAR ANDERZIJD VOORAL DOOR DE ECONOMISCHE CRISIS. IN DE WIJK WORDEN SINDSDIEN NAUWELIJKS NOG WONINGEN GEBOUWD OF VERKOCHT, OOK NIET DOOR DE CORPORATIES. DAARNAAST IS HET ONDERHOUD EN OPKNAPPEN VAN COMPLEXEN DIE OP DE NOMINATIE STONDEN OM GESLOOPT TE WORDEN OP EEN LAAG PITJE GEZET (VANWEGE DIE VERWACHTE SLOOP). TEN SLOTTE IS ER WEINIG ONDERHOUD VAN DE OPENBARE RUIMTE GEWEEST, AANGEZIEN ERVAN UITGEGAAN WERD DAT BINNEN AFZIENBARE TIJDE DE GEHELE OPENBARE RUIMTE OP DE SCHOP ZOU MOETEN IN VERBAND MET DE VERNIEUWING.

SINDS DE CRISIS IS DE WERKLOOSHEID VERDER OPGELOPEN, DE ARMOEDE TOEGENOMEN EN IS ZOWEL DE SOCIALE ALS DE ARBEIDSPARTICIPATIE TERUGGELOPEN. MET ANDERE WOORDEN, DE SOCIALE ACHTERSTANDEN ZIJN VERDER TOEGENOMEN. UIT DE ONTWIKKELING VAN DE DIMENSIESCORES (ZOALS VALT AF TE LEZEN UIT FIGUUR 3-5) BLIJKT OOK DAT HET VOORNAMELIJK DE SOCIAALECONOMISCHE BEVOLKINGSSAMENSTELLING IS DIE VOOR DE NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING HEEFT GEZORGD. EEN BELANGRIJKE DOELSTELLING VAN HET TRANSFORMATIEPROCES VAN DE WONINGVOORRAAD WAS OM EEN GEDIFFERENTIEERDERE BEVOLKINGSSAMENSTELLING TE KRIJGEN. ALS GEVOLG VAN HET STOKKEN VAN DIT TRANSFORMATIEPROCES IS DEZE DOELSTELLING NIET GEHAALD. DE DIFFERENTIATIE VAN DE BEVOLKING HEEFT NIET DOORGEZET, BOVENDIEN IS DE SOCIAALECONOMISCHE POSITIE VAN DE MENSEN DE AFGELOPEN JAREN NOG VERDER VERZWAKT. DE EXTRA INZET OP SOCIAALECONOMISCHE PROGRAMMA'S HEET OVERIGENS NIET MEER 'GEBIEDSINTENSIVERING' MAAR IS GECONTINUEERD IN EEN ANDERE VORM, NAMELIJK IN ZOGENAAMDE GEBIEDSARRANGEMENTEN (ALS AANVULLING OP DE WIJKAANPAK).

3.4 Verschillen tussen gemeenten

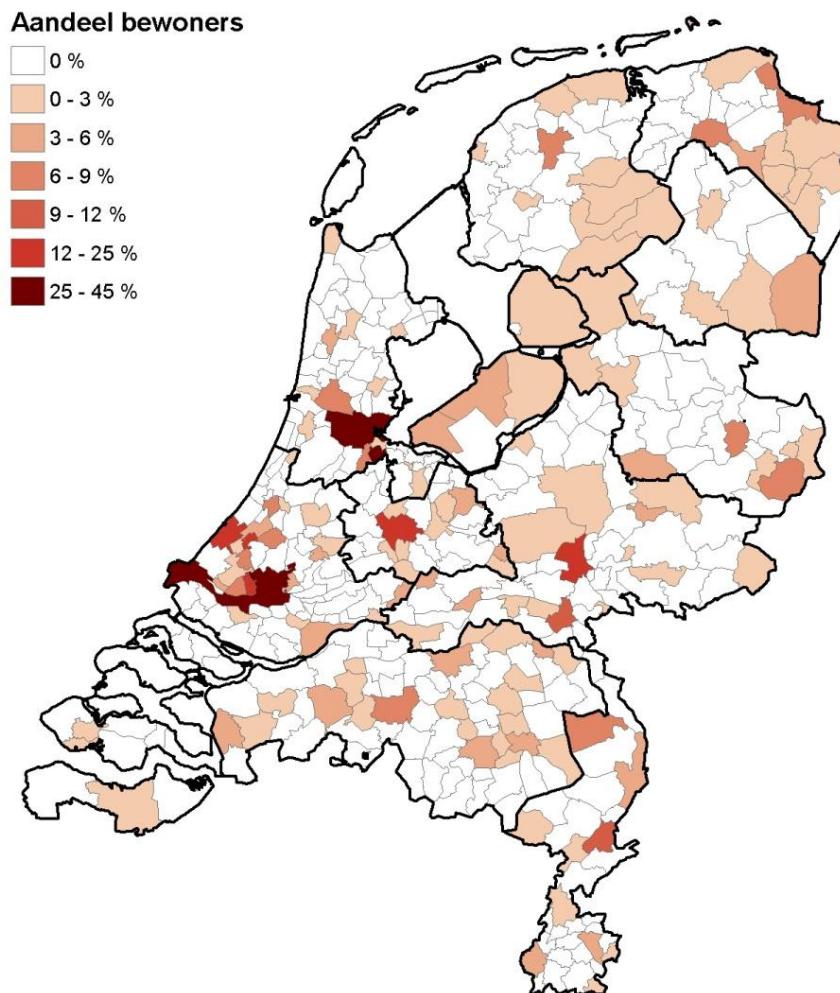
In de meeste gemeenten woont het overgrote deel van de bewoners in een gebied met een goede leefbaarheidssituatie. In figuur 3-8 wordt weergegeven hoe groot het aandeel bewoners per gemeente is dat in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheids-

score woont. Te zien is dat in de meeste gemeenten geen of slechts weinig bewoners te maken hebben met leefbaarheidsproblemen in de directe woonomgeving.

Het is een aantal van de grotere steden waar relatief veel bewoners met leefbaarheidsproblemen te maken hebben. Zo heeft in Rotterdam 45 procent en in Amsterdam 32 procent van de lokale bevolking te maken met leefbaarheidsproblemen in de directe woonomgeving. Ook in Den Haag (21 procent), Schiedam (17 procent), Arnhem (16 procent) en Utrecht (13 procent) woont een wat groter deel van de bevolking in een gebied met leefbaarheidsproblemen. In de meeste andere steden is de omvang van de problemen een stuk kleiner. Zo is in Eindhoven en Groningen het aandeel bewoners met leefbaarheidsproblemen in de woonomgeving circa 6 procent en in Maastricht 5 procent. In bijlage 4 is een lijst van gemeenten en hun aandeel bewoners met leefbaarheidsproblemen opgenomen.

figuur 3-8 Aandeel bewoners in gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore in 2010

Ontwikkeling

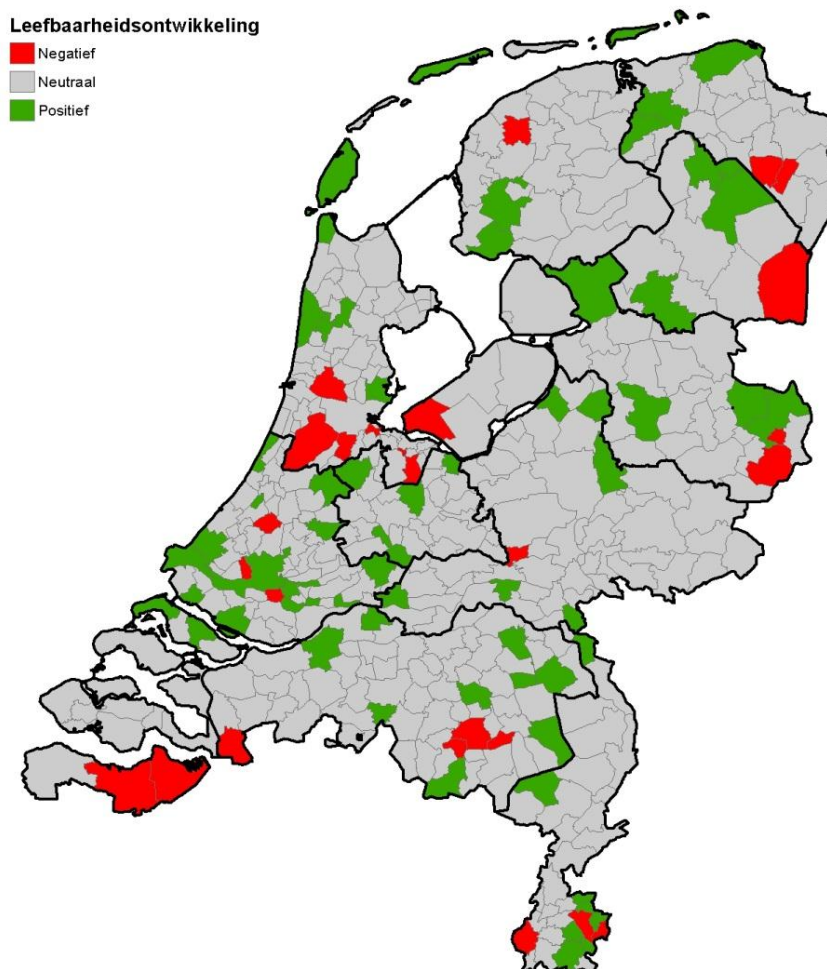
In figuur 3-9 staat van de gemiddelde leefbaarheidsontwikkeling per gemeente weergegeven of deze significant positief of negatief is geweest. Allereerst blijkt – zoals ook zou mogen worden

verwacht – dat de ontwikkelingen voor de meeste gemeenten niet significant zijn geweest tussen 2008 en 2010.⁹

Verder valt een aantal gemeenten op waar een negatieve ontwikkeling is geweest. Een eerste groep van gemeenten is te vinden rond Amsterdam. Daar zijn verschillende - grotere - gemeenten te vinden die tussen 2008 en 2010 een negatieve ontwikkeling hebben gekend. Het betreft Haarlemmermeer, Zaanstad, Almere, Amstelveen en Diemen. In Amsterdam zelf is de ontwikkeling op het niveau van de gemeente neutraal. Een tweede groep van gemeenten met een negatieve ontwikkeling is te vinden rond Eindhoven. Naast Eindhoven hebben ook in Veldhoven en Geldrop-Mierlo de bewoners de leefbaarheid gemiddeld een negatieve ontwikkeling zien doormaken.

figuur 3-9 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid per gemeente tussen 2008-2010

Rond Rotterdam is een groep van gemeenten te vinden waar de leefbaarheidsontwikkelingen positief zijn geweest. Schiedam en Barendrecht zijn hier de uitzonderingen met een negatieve ontwikkeling. Verder is de ontwikkeling in Enschede negatief, terwijl de ontwikkeling positief is geweest in de twee nabije gemeenten Tubbergen en Losser. Andere grote plaatsen met een negatieve ontwikkeling zijn Emmen en Zoetermeer.

⁹ Dit betreft statistische significantie. Er is getoetst of de gemiddelde score (over de verschillende zespositie postcodegebieden in een gemeente) in 2010 significant hoger of lager was dan in 2008.

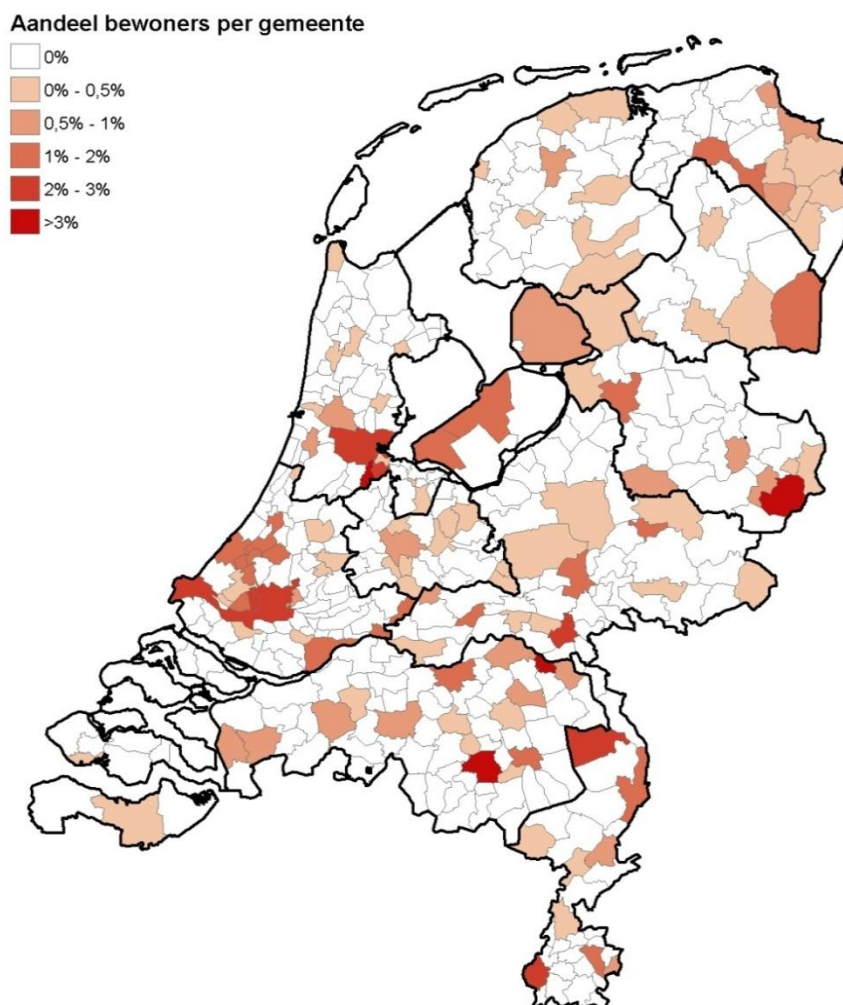
Een opvallende ontwikkeling is in de Zuid-Limburgse regio Parkstad te zien: in de grotere plaatsen Heerlen en Kerkrade is de gemiddelde leefbaarheid achteruitgegaan terwijl alle omliggende kleinere plaatsen een positieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt. Ook in Maastricht was de ontwikkeling negatief.

De getoonde negatieve ontwikkeling in Maastricht en Kerkrade hangt samen met de ook in paragraaf 3.3 bij Maastricht Noordoost vermelde verschuiving in het aandeel sociale huur door verkopen van woningen tussen corporaties en eigen verbindingen. Zonder deze verschuiving zouden de ontwikkelingen in Maastricht en Kerkrade nog wel licht negatief zijn, maar net niet meer significant. Ook in andere gemeenten is er 'geschoven' met corporatiebezit. Daar was dit echter niet substantieel van invloed op de in deze rapportage beschreven ontwikkelingen. In Heerlen is de ontwikkeling ook significant negatief zonder de kunstmatige toename van het aantal sociale huurwoningen die ook daar aan de orde was.

Leefbaarheidsproblemen in de gemeenten

In absolute zin is het aantal bewoners dat te maken heeft met leefbaarheidsproblemen met circa 40.000 toegenomen, zo is ook aangegeven in paragraaf 2.4. In figuur 3-10 is per gemeente het aandeel gebieden weergegeven dat vanuit een positieve leefbaarheid in 2008 in 2010 in de categorie 'leefbaarheidsproblemen' is terechtgekomen.

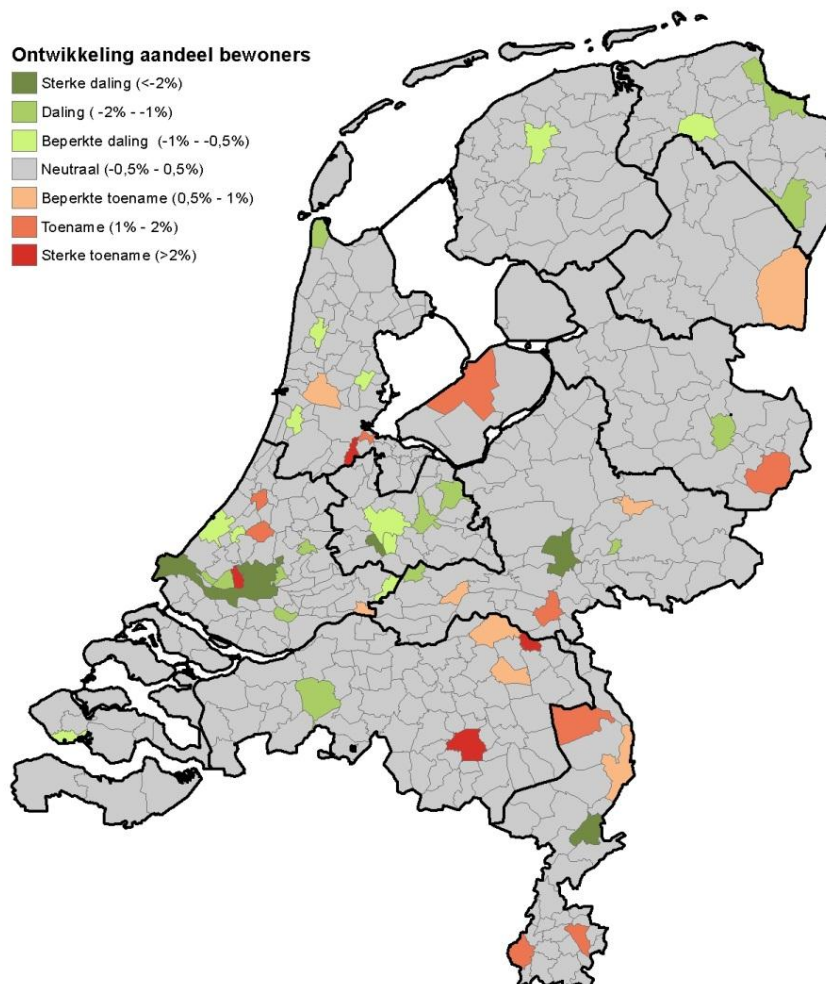
figuur 3-10 Aandeel bewoners in nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen

In Enschede en Eindhoven is het aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen met circa drie procent toegenomen. In Enschede gaat het om bijna 5.000 bewoners, in Eindhoven om bijna 7.000 bewoners. Ook in Amsterdam (2,5%; 18.000 bewoners), Rotterdam (2,2%; 13.000 bewoners), Nijmegen (2,8%; 4.440 bewoners) en Schiedam (3%; 2.200 bewoners) zijn er relatief veel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen bijgekomen in 2010. Verder hebben ook enkele kleinere gemeenten als Ouder-Amstel, Grave en Venray nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen.

In figuur 3-11 is het saldo van de positieve en negatieve ontwikkelingen op gemeenteniveau weergegeven als de ontwikkeling van het aandeel bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen. In bijlage 4 worden de aandelen en aantallen bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen per gemeente weergegeven.

figuur 3-11 Ontwikkeling aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen tussen 2008-2010 (in procentpunten)

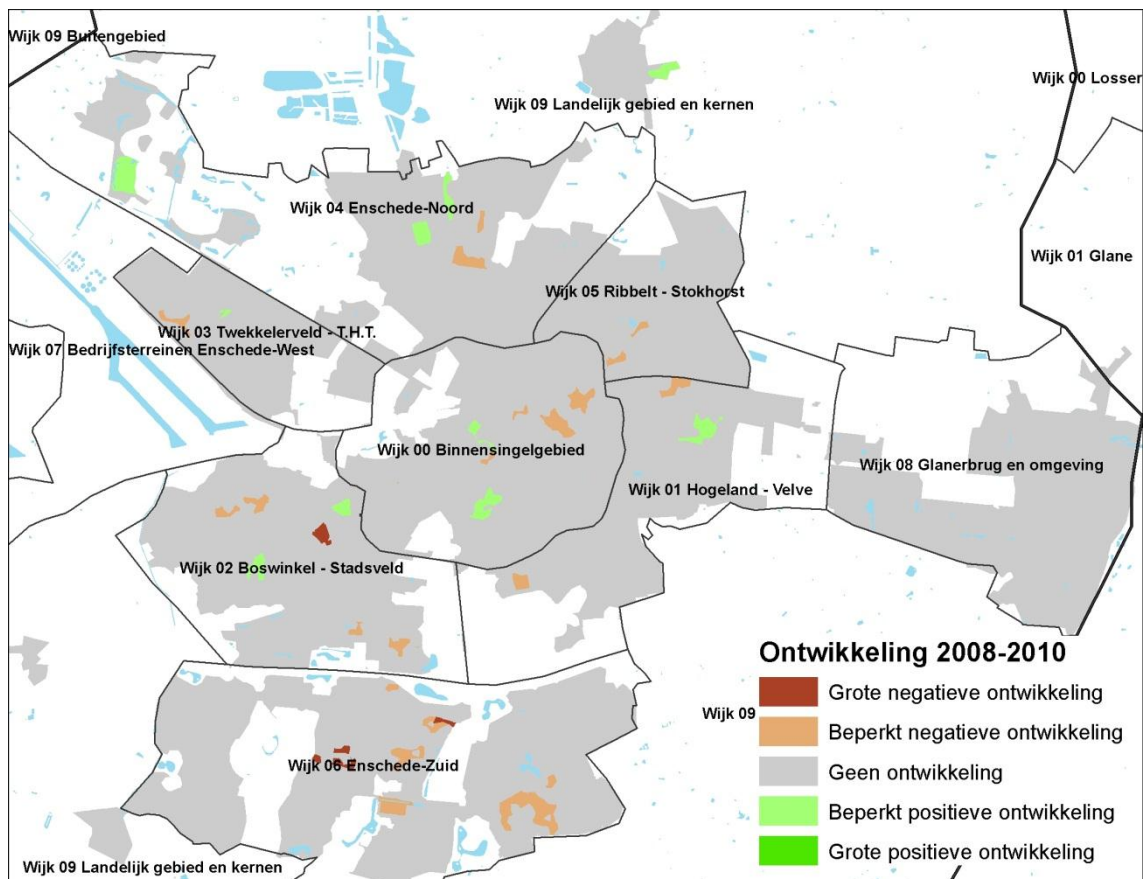
Een van de opvallende gemeenten in figuur 3-11 is Rotterdam. Daar is tussen 2008 en 2010 het aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen gedaald van 46,8 naar 44,6 procent. Gegeven dat uit figuur 3-10 naar voren kwam dat er in Rotterdam ook relatief veel 'nieuwe' gebieden met leefbaarheidsproblemen zijn ontstaan, moeten er dus ook veel gebieden substantieel zijn verbeterd. Er is in Rotterdam dus veel 'beweging' van gebieden waar het beter

en gebieden waar het slechter mee is gegaan. Maar het saldo is tussen 2008 en 2010 positief geweest.

Ook de daling van het aandeel mensen in gebieden met leefbaarheidsproblemen in Arnhem is opvallend: van 18,1 naar 15,7 procent. Verder is er per saldo een positieve ontwikkeling geweest in onder meer Utrecht, Den Haag, Groningen, Leeuwarden, Breda en Haarlem. Daar tegenover staat de relatief sterke toename van het aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen in Eindhoven (van 2,8 naar 5,8 procent), in Enschede (van 6,5 naar 8,1 procent) en in Schiedam (van 15,1 naar 17,4 procent). Ook is in Heerlen, Zoetermeer, Leiden, Emmen en Lelystad het aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen toegenomen.

CASUS: ENSCHEDE

IN ENSCHEDE IS DE GEMIDDELDE LEEFBAARHEID TUSSEN 2008 EN 2010 ACHTERUITGEGAAN. IN DE KAART IS WEL EEN AANTAL GEBIEDEN TE ZIEN WAAR DE LEEFBAARHEID EEN POSITIEVE ONTWIKKELING HEEFT DOORGEMAAKT, MAAR GEBIEDEN DIE EEN NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING HEBBEN DOORGEMAAKT ZIJN IN DE MEERDERHEID. VEEL VAN DEZE GEBIEDEN STAAN LOKAAL IN DE AANDACHT. DE OORZAKEN ACHTER DE NEGATIEVE ONTWIKKELING VERSCHILLEN VAN LEEGSTAND, TOT EEN NEGATIEVE UITSTRALING VAN EEN WINKELCENTRUM, OVERLAST VAN JONGEREN, SOCIALE PROBLEMATIEK, VEILIGHEIDSPROBLEMATIEK, SLOOP EN DE KWALITEIT VAN DE WONINGVOORRAAD EN HET WOONMILIEU.

IN ELKE STAD ZIJN ER WEL GEBIEDEN MET DIT SOORT PROBLEMEN, DUS HET BLIJFT DE VRAAG WAAROM IN ENSCHEDE DE EFFECTEN DUIDELIJKER ZICHTBAAR ZIJN DAN IN ANDERE STEDEN. DAT ZOU IN DE EERSTE PLAATS DE TRADITIONEEL ZWAKKE ECONOMIE KUNNEN ZIJN. HET AANDEEL NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN IS IN ENSCHEDE NIET STERKER TOEGENOMEN DAN IN DE REST VAN HET LAND, MAAR OMDAT HET ABSOLUTE NIVEAU AL LAAG LAG, KAN HET ZIJN DAT KRITISCHE GRENSWAARDEN EERDER WORDEN BEREIKT EN DE TOEGENOMEN WERKLOOSHEID TOCH VOOR EXTRA NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING ZORGT ALS GEVOLG VAN DOORWERKING IN ANDERE INDICATOREN, ZOALS HET INKOMENSNIVEAU. EEN TWEEDE REDEN ZOU DE WONINGBOUWDIFFERENTIA-TIE IN DE REGIO KUNNEN ZIJN. DE REGIO KENT EEN VRIJ ONTSPANNEN WONINGMARKT. IN DE DORPEN IN DE OMGEVING VAN

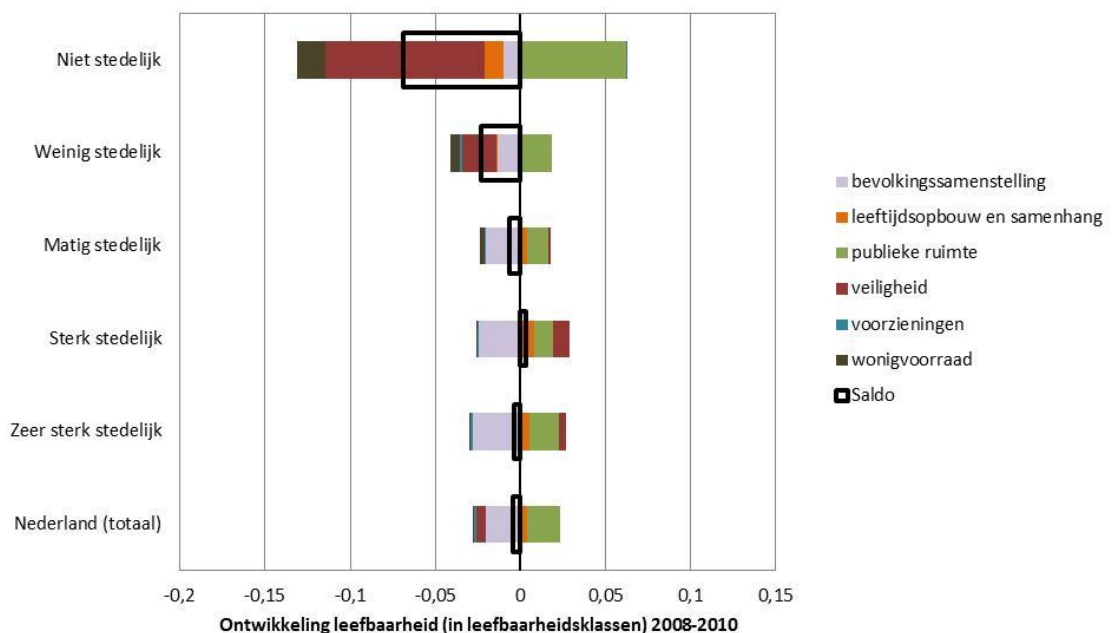
ENSCHEDA IS IN HET VERLEDEN DESONDANKS VEEL GEBOUWD. HET KAN ZIJN DAT MEDE HIERDOOR MIDDEN- EN HOGERE INKOMENSGROEPEN VAKER DAN ELDERS EEN LANDELIJKE GEMEENTE HEBBEN VERKOZEN BOVEN HET WONEN IN DE STAD. DE WONINGEN DIE DOOR HEN WORDEN ACHTERGELATEN Zouden Vervolgens Betrokken Kunnen Zijn Door Minder Welvarende Huishoudens. Er is geen lokaal onderzoek beschikbaar om deze hypothese te toetsen.

3.5 Stedelijkheid

Een laatste manier die in dit hoofdstuk wordt gebruikt om naar verschillen tussen gebieden te kijken is door de verschillen in 'stedelijkheidsgraad' van gebieden als indelingscriterium te hanteren.¹⁰ Gemiddeld genomen is de leefbaarheid minder gunstig in de verstedelijkte gebieden. Dus, hoe geringer de concentratie van menselijke activiteiten, hoe beter de leefbaarheid.

In figuur 3-12 is te zien dat de afgelopen twee jaar de ontwikkeling juist in de minder stedelijke gebieden achter is gebleven bij de verstedelijkte gebieden. Vooral een verminderde veiligheids-situatie in de niet-stedelijke gebieden heeft daaraan bijgedragen. Overigens moet bij deze figuur worden opgemerkt dat het om redelijk beperkte ontwikkelingen gaat en dat de niet-stedelijke gebieden bovendien 'vertrekken' vanuit een gunstige situatie. De leefbaarheidssituatie en de veiligheidssituatie zijn in deze gebieden dus niet direct een probleem geworden, maar de ontwikkeling is wel opvallend. In het volgende hoofdstuk wordt nader ingegaan op de veiligheidsaspecten die zich ongunstig hebben ontwikkeld.

figuur 3-12 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid naar stedelijkheid van het gebied in 2008

¹⁰ Deze indeling is gebaseerd op de gemiddelde omgevingsadressendichtheid (oad) en heeft betrekking op gebieden met een straal van 300 meter. Gebieden met de kwalificatie 'zeer sterk stedelijk' hebben bijvoorbeeld een oad van 2500 of meer adressen per km², die met een kwalificatie 'niet stedelijk' hebben een oad van minder dan 500 adressen per km².

3.6 Samenvatting: verschillen tussen gebiedstypen

Leefbaarheidsproblemen zijn vooral verbonden met de grotere gemeenten met een hoge stedelijkheidsgraad. Daarbinnen zijn er buurten en wijken waar de concentratie van kansarmen sterk is, de woningvoorraad onaantrekkelijk en de onveiligheid en overlast groot. Veel van deze gebieden zijn aangemerkt als aandachtswijken. Gemiddeld genomen is de leefbaarheid in de aandachtswijken er net als tussen 2006 en 2008 ook tussen 2008 en 2010 op vooruitgegaan. In het bijzonder is het aandeel bewoners van de gebieden daarbinnen met een (zeer) negatieve leefbaarheid verminderd. Het is – van de in dit hoofdstuk onderscheiden gebiedstypen – ook het enige gebiedstype waar er per saldo een verbetering is opgetreden tussen 2008 en 2010. De positieve ontwikkeling geldt overigens niet voor alle afzonderlijke aandachtswijken. In een aantal is de leefbaarheidssituatie in de afgelopen twee jaar minder goed geworden.

Vooraf in de niet-stedelijke gebieden is de negatieve ontwikkeling vrij groot geweest. Per saldo is de leefbaarheid echter nog altijd (zeer) positief. Op gemeenteniveau zijn de ontwikkelingen vooral minder gunstig geweest in de G27 en de Ortega-gemeenten. Bij die laatste groep zijn het vooral Almere en Zoetermeer die de ontwikkeling bepalen, hoewel in Haarlemmermeer de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 gemiddeld ook negatief was. In Ede en Apeldoorn was de ontwikkeling niet anders dan gemiddeld in Nederland. Ook de minder gunstige ontwikkeling in de G27 is er niet een van alle gemeenten binnen de G27. In deze groep zijn het vooral Emmen, Enschede, Eindhoven, Schiedam, Zaanstad en Heerlen die het beeld bepalen. Gemeenten die er in positieve zin uitspringen zijn Rotterdam, Arnhem, Utrecht, Den Haag, Groningen, Leeuwarden, Alkmaar, Breda en Haarlem. In deze gemeenten is het aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen afgenomen tussen 2008 en 2010. Alleen in Rotterdam en Alkmaar is het gemiddelde niveau van leefbaarheid tussen 2008 en 2010 ook verbeterd.

Hoofdstuk 4

Achtergronden van de ontwikkelingen

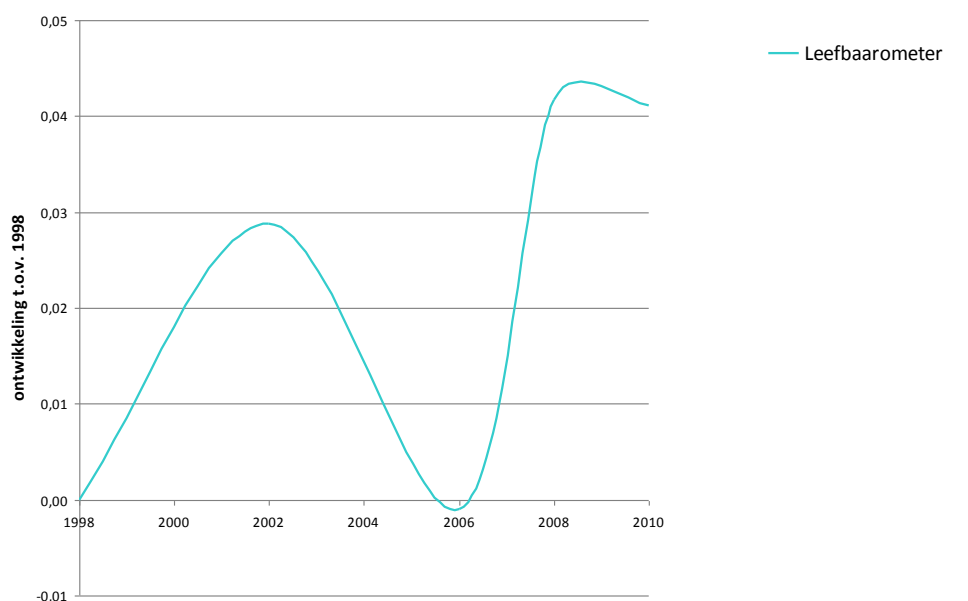
In de voorgaande hoofdstukken is de ontwikkeling op de Leefbaarometer tussen 2008 en 2010 geschetst. De belangrijkste conclusie daaruit was dat er landelijk sprake is geweest van een zeer geringe ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2010. Figuur 4.1 laat zien dat daarmee de fors positieve ontwikkeling van de leefbaarheid die Nederland sinds 2006 doormaakte, is gestopt.

Een andere belangrijke conclusie uit de voorgaande hoofdstukken was dat er tussen typen wijken en gemeenten in Nederland opmerkelijke verschillen zijn waar te nemen. Zo hebben de veertig wijken zich relatief gunstig ontwikkeld, en hebben de G27 en de zogenoemde Ortega-gemeenten hun leefbaarheidspositie in relatieve zin iets zien verslechteren. In dit hoofdstuk worden de achtergronden van die verschillen in ontwikkeling tussen verschillende gebiedstypen nader geanalyseerd door te kijken naar de ontwikkelingen op de verschillende dimensies in de Leefbaarometer, en de onderliggende indicatoren (zie bijlage 1 voor een overzicht).

Verschillende ontwikkelingen compenseren elkaar

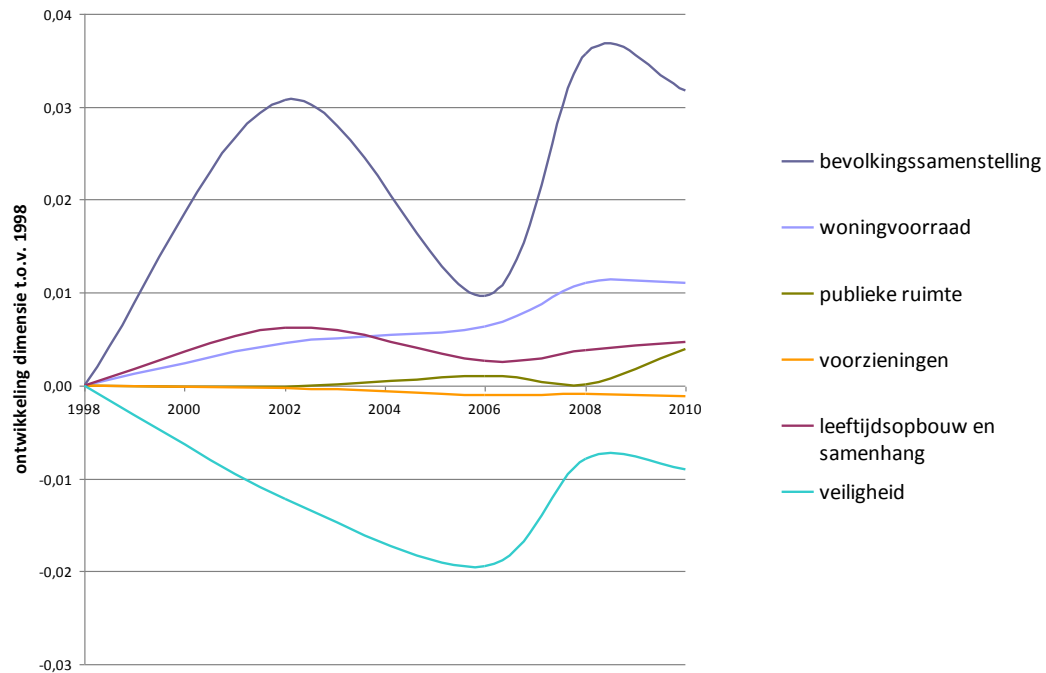
Uit de analyse van de ontwikkeling op de dimensiescores blijkt allereerst dat de schommelingen daar tussen 2008 en 2010 groter zijn geweest dan bij de totaalscore van de Leefbaarometer (zie figuur 4.2). Vooral op de dimensie bevolkingssamenstelling is sprake geweest van een verslechtering van de score tussen 2008 en 2010. Ook op de dimensie veiligheid is de situatie tussen 2008 en 2010 enigszins verslechterd. Die verslechteringen worden echter gecompenseerd door een verbetering van de score op de dimensie publieke ruimte en – in mindere mate – op de dimensie leeftijdsopbouw en samenhang. De score op de dimensie woningvoorraad is tussen 2008 en 2010 nauwelijks veranderd.

figuur 4-1 De landelijke ontwikkeling van de totaalscore op de Leefbaarometer, 1998-2010

figuur 4-2 De landelijke ontwikkeling van de dimensiescores in de Leefbaarometer, 1998-2010

4.1 Invloed van werkloosheid en economische conjunctuur

De verslechtering op de dimensie bevolkingssamenstelling zou te maken kunnen hebben met een oplopende werkloosheid als gevolg van de economische recessie van 2008. In “Leefbaarheid door de tijd” werd een voorspelling gedaan van het mogelijke effect van die recessie op de leefbaarheid in 2010.¹¹

Voor die voorspelling werd uitgegaan van de macrovoorspelling van het Centraal Planbureau die op dat moment nog uitging van 675.000 werklozen in 2010. De verwachting was dan ook dat de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 als gevolg daarvan fors zou verslechteren. Die verwachting is niet uitgekomen (zie figuur 4.1), net zo min als de macrovoorspelling van het Centraal Planbureau: Nederland had op 1 januari 2010 niet 675.000 maar 430.000 werklozen.

Om te anticiperen op het naderend onheil is destijds afgesproken om voor 2010 ook een score op de Leefbaarometer te berekenen waarin wordt gecorrigeerd voor de economische conjunctuur. Het doel daarvan was om te bezien hoe de leefbaarheid in de wijken zich los van die conjunctuur zou hebben ontwikkeld. Het zou immers onbevredigend zijn als die trend de overige ontwikkelingen overschaduwde.

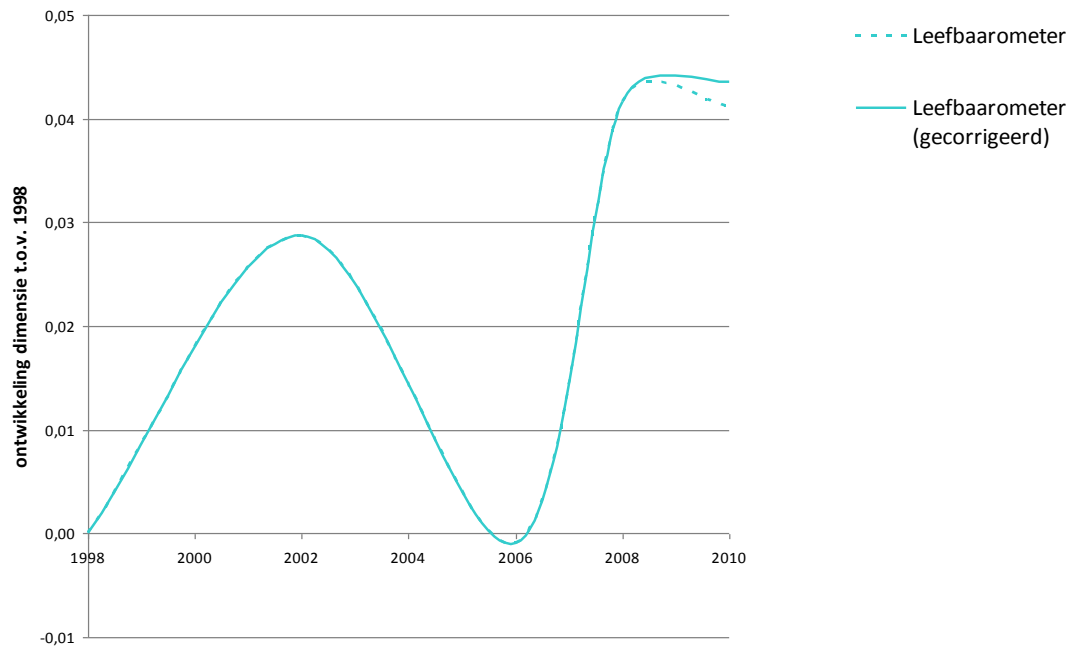
Voor die conjunctuurcorrectie zijn er diverse methodologische mogelijkheden. Het meest zuiver zou zijn om het effect van de macro-economische conjunctuur op alle indicatoren in de Leefbaarometer in te schatten, en die er vervolgens uit te filteren. Die methode is echter erg gecompliceerd. Daarom is ervoor gekozen om de indicator werkloosheid tussen 2008 en 2010 simpelweg constant te houden.

¹¹ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens (2009): Leefbaarheid door de tijd. Beschrijving en analyse van de belangrijkste ontwikkelingen die volgen uit de Leefbaarometer (Atlas/RIGO, Utrecht/Amsterdam).

Vervolgens was het de vraag of de werkloosheid landelijk of op wijkniveau constant moest worden gehouden. Als de werkloosheid landelijk constant zou worden gehouden, blijft wel de variatie tussen regio's en wijken intact. Als de werkloosheid op wijkniveau constant wordt gehouden, speelt de werkloosheid helemaal geen rol meer in de ontwikkeling van de leefbaarheidsscores tussen 2008 en 2010. In overleg met de begeleidingscommissie is voor het laatste gekozen. Het resultaat daarvan staat in de figuren 4.3 en 4.4.

Daaruit blijkt dat als de werkloosheid op wijkniveau constant wordt gehouden, dat een marginale verandering in de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer tussen 2008 en 2010 teweeg brengt. Die verandering zorgt er voor dat de lijn score tussen 2008 en 2010 vrijwel constant blijft. Het effect op de score op de dimensie bevolkingssamenstelling is vanzelfsprekend groter, maar de ontwikkeling op die dimensie blijft ook dan tussen 2008 en 2010 negatief. Kennelijk is hier dus ook nog iets anders aan de hand. In paragraaf 4.2 wordt daar verder op ingegaan.

figuur 4-3 De ontwikkeling op de totaalscore van de Leefbaarometer zoals die feitelijk is en zoals die zou zijn als de werkloosheid vanaf 2008 constant wordt gehouden

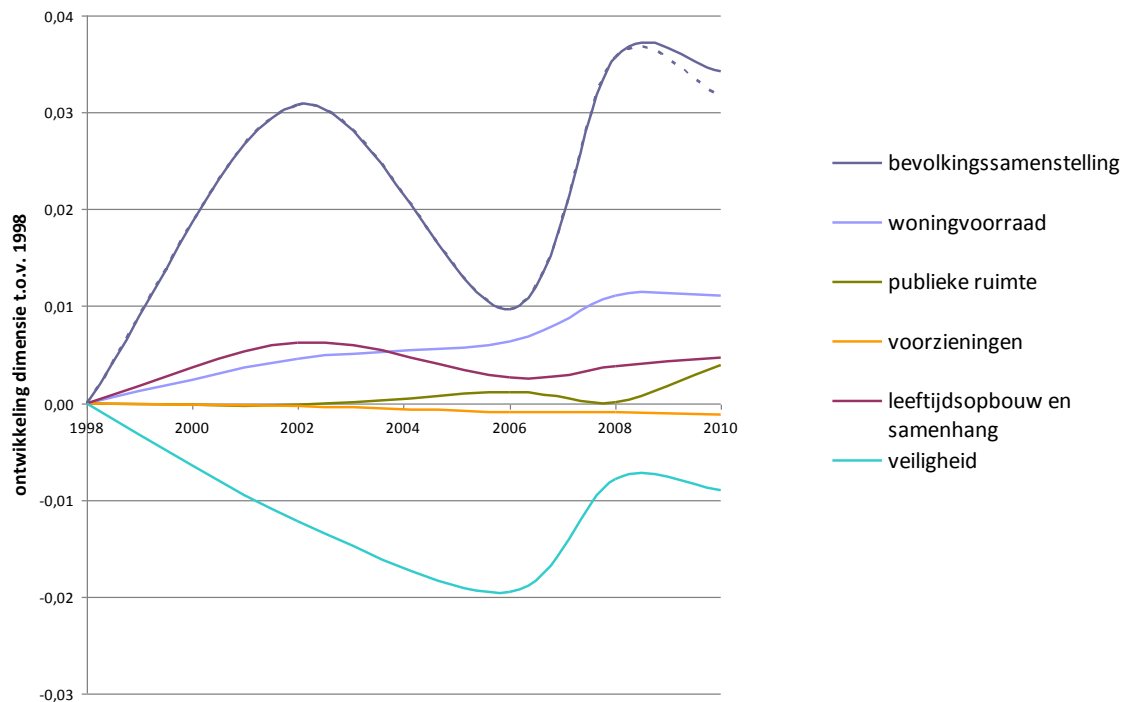
Behalve een voorspelling van het effect van de recessie op de landelijke leefbaarheidsscore werd in 'Leefbaarheid door de tijd' ook een voorspelling gegeven van de regionale verschillen in de uitwerking van de economische recessie op leefbaarheid. De voorspelling was dat vooral de regio's Oost-Brabant, Noord-Limburg en Twente – maar ook (en om andere redenen) de regio Amsterdam – last zouden krijgen van de recessie.¹²

Die voorspelling is wel uitgekomen. Uit figuur 4.5 blijkt dat inderdaad vooral in die regio's de werkloosheid tussen 2008 en 2010 is toegenomen. En uit figuur 4.6 blijkt dat dat voor een deel

¹² Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens (2009): Leefbaarheid door de tijd. Beschrijving en analyse van de belangrijkste ontwikkelingen die volgen uit de Leefbaarometer (Atlas/RIGO, Utrecht/Amsterdam), p.15.

ook de regio's zijn waar de leefbaarheid zich de laatste twee jaar ongunstig heeft ontwikkeld. Vooral in de regio's Eindhoven en Amsterdam en in Twente is de werkloosheid de laatste twee jaar toegenomen. In die regio's is ook de leefbaarheid in die periode verslechterd. In Friesland lijkt een toename van de werkloosheid over het algemeen niet samen te zijn gegaan met een verslechtering van de leefbaarheid.

figuur 4-4 De ontwikkeling van de dimensiescores in de Leefbaarometer als de werkloosheid tussen 2008 en 2010 constant wordt gehouden

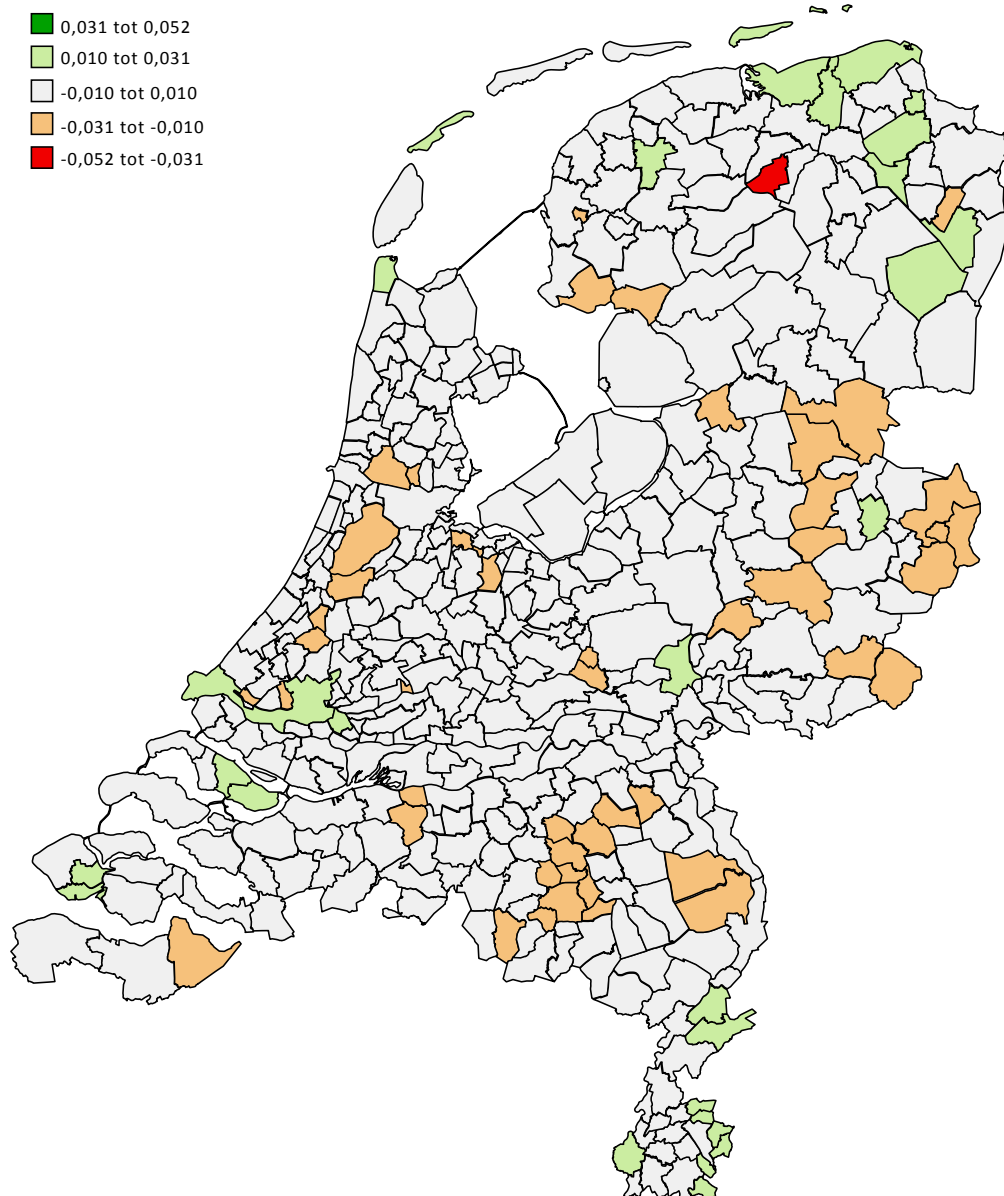

Op gemeenteniveau valt een aantal zaken op. Allereerst de Friese gemeente Marum als uitschieter in de toename van de werkloosheid. Daarnaast de toename van zowel de werkloosheid als de leefbaarheidsproblemen in Eindhoven. Dat betekent ook dat de verslechtering van de leefbaarheid in Eindhoven die in het vorige hoofdstuk werd gesignaleerd (zie ook de casus voor Eindhoven hierna) voor een belangrijk deel het gevolg is van de economische recessie, en wellicht niet structureel van aard.

Ook in Enschede, Winterswijk, Haarlemmermeer, Zaanstad en Zoetermeer zijn zowel de werkloosheid als de leefbaarheidsproblemen toegenomen. Naast gemeenten in de periferie van het land lijkt dit patroon ook op te gaan voor een aantal 'new towns' in de buurt van de grote steden. In Emmen en Almere is de werkloosheid niet erg toegenomen, maar de score op de Leefbaarometer wel duidelijk verslechterd.

figuur 4-5 Ontwikkeling score Leefbaarometer als gevolg van ontwikkeling werkloosheid, 2008 en 2010 (gemeenteniveau).

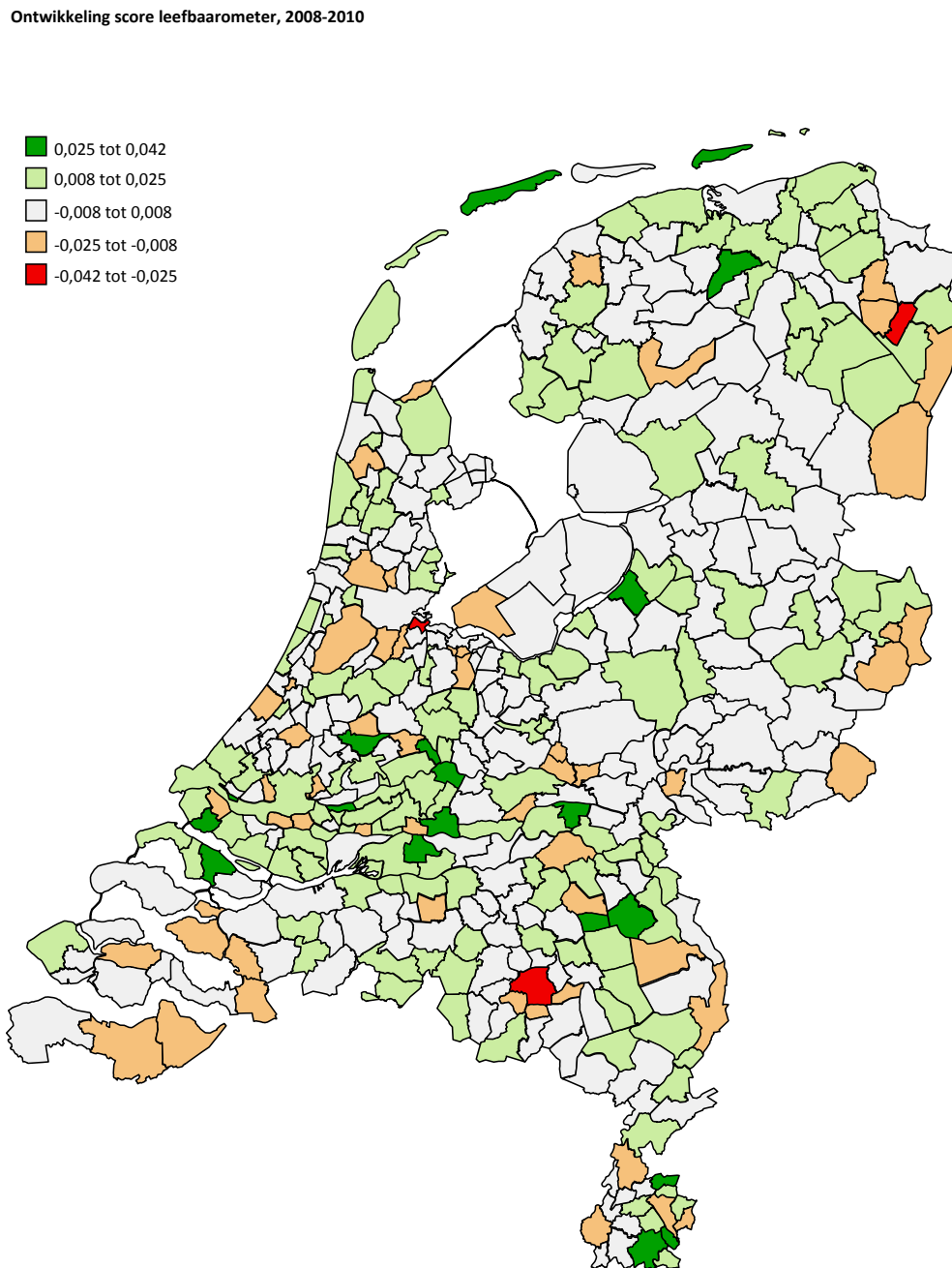
Bijdrage ontwikkeling score niet-werkende werkzoekenden aan ontwikkeling score leefbaarometer, 2008-20:

Met uitzondering van de genoemde gemeenten en de gemeenten rond Eindhoven lijkt een toename van de werkloosheid in delen van Brabant en Gelderland overigens niet gepaard te gaan met een toename van leefbaarheidsproblemen tussen 2008 en 2010. Opmerkelijk is ook dat veel gemeenten in Groningen en Zuid-Limburg de werkloosheid tussen 2008 en 2010 niet hebben zien toenemen, terwijl in enkele gemeenten daar de leefbaarheidsproblemen in die perio-

de wel groter zijn geworden. Ook in enkele gemeenten in Zeeland zijn de leefbaarheidsproblemen toegenomen.

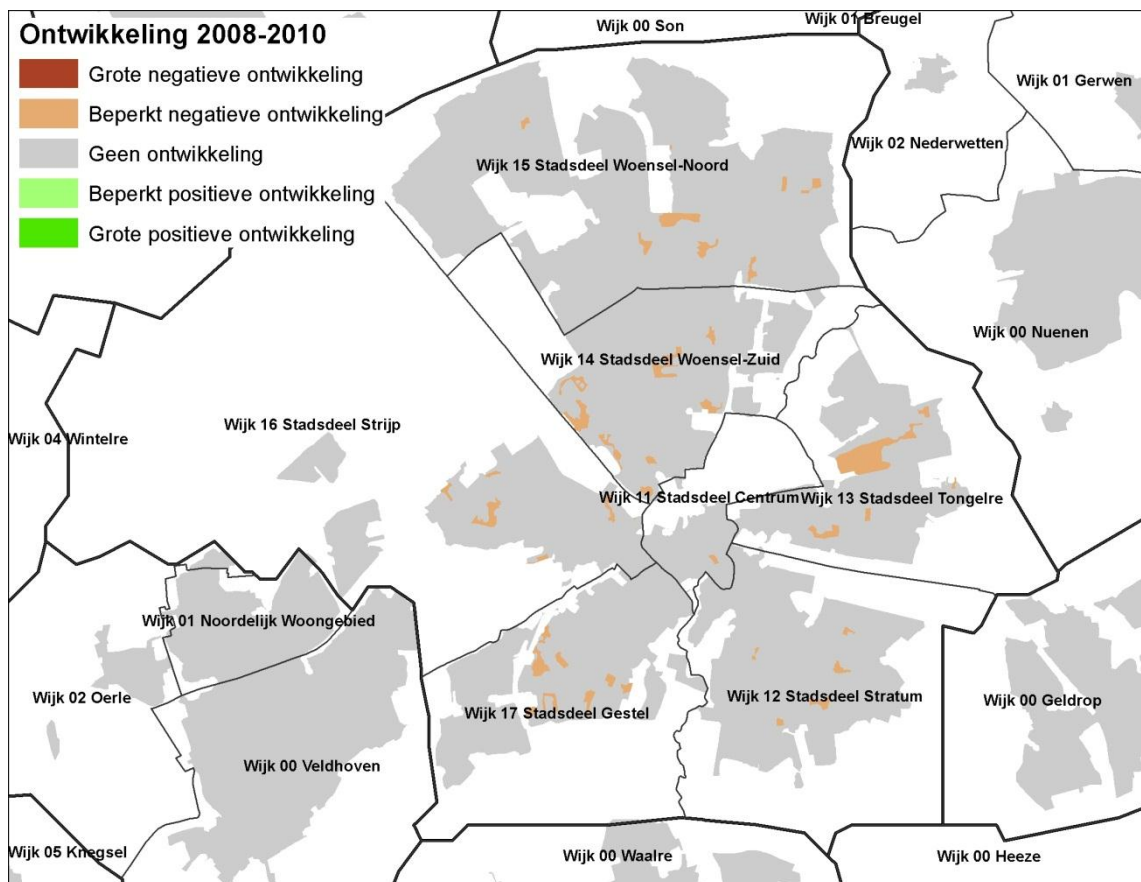
figuur 4-6 De ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer, 2008 en 2010 (gemeenteniveau)

CASUS: EINDHOVEN

IN DE PERIODE TUSSEN 1998 EN 2008 IS DE LEEFBAARHEIDSSITUATIE IN EINDHOVEN VERBETERD. ER ZIJN VEEL GEBIEDEN WAAR DE LEEFBAARHEID EEN POSITIEVE ONTWIKKELING HEEFT DOORGEMAAKT. DIE POSITIEVE ONTWIKKELING HEEFT ERVOOR GEZORGD DAT ER IN 2008 GEEN GEBIEDEN MET EEN 'ZEER NEGATIEVE' OF 'NEGATIEVE' LEEFBAARHEID IN EINDHOVEN MEER TE VINDEN WAREN. 'MATIG' WAS DE MEEST ONGUNSTIGE KWALIFICATIE. IN HET OVERGROTE DEEL (94 PROCENT) VAN EINDHOVEN IS DE LEEFBAARHEID MINIMAAL 'MATIG POSITIEF' EN DUS KAN GESTELD WORDEN DAT BIJNA ALLE EINDHOVENAREN TEVREDEN ZIJN MET DE KWALITEIT VAN HUN DIRECTE WOONOMGEVING.

ONDANKS DEZE – OVER HET ALGEMEEN – GOEDE LEEFBAARHEIDSSITUATIE, LAAT HET KAARTJE VAN EINDHOVEN ZIEN DAT ER TUSSEN 2008 EN 2010 VERSPREID OVER DE STAD REDELIJK WAT GEBIEDEN TE VINDEN ZIJN WAAR DE LEEFBAARHEID EEN NEGATIEVE ONTWIKKELING HEEFT DOORGEMAAKT.

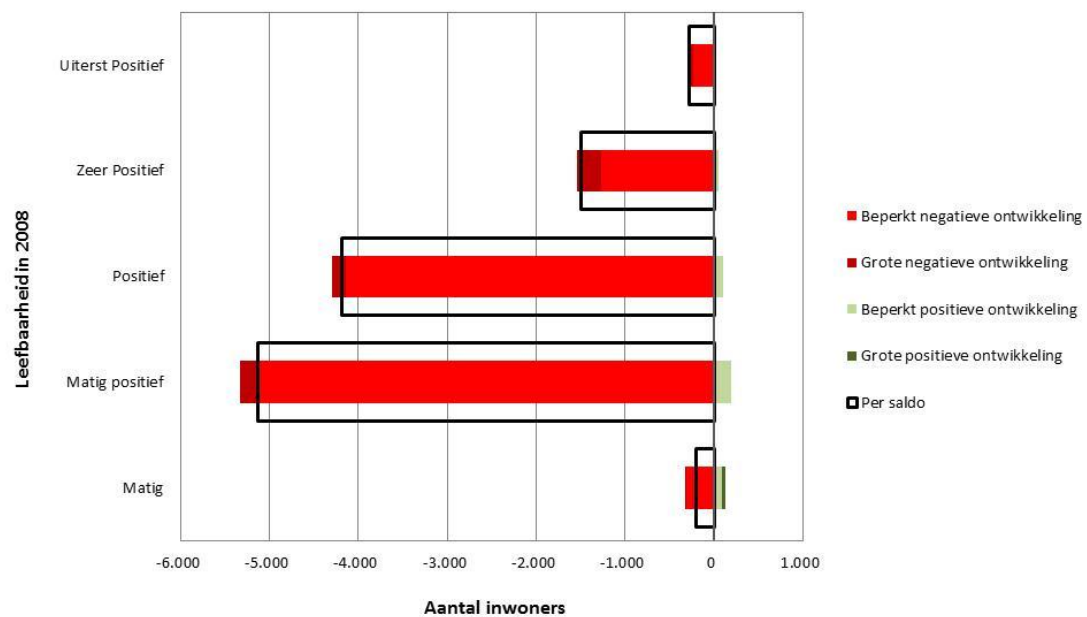

HET HOOFDSTUK OVER HET VRAAGSTUK CONVERGENTIE-DIVERGENTIE (HOOFDSTUK 5) LAAT ZIEN DAT ER SPRAKE IS VAN ZOGENAAMDE 'NEGATIEVE DIVERGENTIE'. DAT WIL ZEGGEN DAT ER NIET ALLEEN SPRAKE IS VAN EEN (GEMIDDELD) NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING, MAAR OOK DAT DE LEEFBAARHEIDSVerschillen GROTER ZIJN GEWORDEN. IN DE NAVOLGENDE FIGUUR IS GOED TE ZIEN WAARDOOR DAT KOMT. DE MEESTE GEBIEDEN WAARIN DE LEEFBAARHEID EEN NEGATIEVE ONTWIKKELING HEEFT DOORGEMAAKT, HADDEN IN 2008 EEN MATIG POSITIEVE OF POSITIEVE LEEFBAARHEIDSSCORE. DE NEGATIEVE ONTWIKKELINGEN KWAMEN MINDER VAAK VOOR IN GEBIEDEN MET EEN ZEER OF UITERST POSITIEVE LEEFBAARHEID IN 2008. DAT WIL ZEGGEN DAT ER MEER ZWAKKERE LEEFBAARHEIDSSCORES ZIJN ONTSTAAN. ZO IS HET AANDEEL BEWONERS MET EEN MATIGE LEEFBAARHEIDSSCORE IN DE WOONOMGEVING VERDUBBELD VAN DRIE NAAR ZES PROCENT.

WANNEER NAAR DE DIMENSIESCORES WORDT GEKEKEN, VALT TE ZIEN DAT HET GROOTSTE DEEL VAN DE (GEMIDDELD) NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING KAN WORDEN TOEGESCHREVEN AAN DE ONTWIKKELING VAN DE SOCIAALECONOMISCHE BEVOLKINGSSAMENSTELLING. OOK DE VERSLECHTERDE VEILIGHEIDSSITUATIE HEEFT AAN DE NEGATIEVE ONTWIKKELING BIJGEDRAGEN, ZIJ HET VOOR ONGEVEER DE HELFT VAN DE SOCIAALECONOMISCHE BEVOLKINGSSAMENSTELLING.

DE BELANGRIJKSTE ACHTERGROND VAN DE VERMINDERDE SOCIAALECONOMISCHE BEVOLKINGSSAMENSTELLING IS DE STERKE TOENAME VAN DE WERKLOOSHEID IN EINDHOVEN. UIT CIJFERS VAN HET UWV BLIJKT DAT BIJNA GEEN ENKELE GEMEENTE HET AANDEEL NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN ZO STERK HEEFT ZIEN STIJGEN ALS EINDHOVEN. HET LIJKT ER DUS OP DAT EINDHOVEN MEER DAN GEMIDDELD GETROFFEN IS DOOR DE ECONOMISCHE CRISIS. DE KENNISINTENSIEVE SECTOREN HEBBEN ZICH HIER GROTENDEELS AAN KUNNEN ONTTREKKEN, HET ZIJN DE MEER INDUSTRIËLE DELEN VAN DE EINDHOVENSE ECONOMIE DIE KLAPPEN HEBBEN OPGELOPEN. HET GEVOLG HIERVAN IS DAT HET MINDER GESCHOOLED DEEL VAN DE LOKALE BEVOLKING MEER LAST VAN DE CRISIS HEEFT GEHAD. DIT IS OOK TERUG TE ZIEN IN EEN TOENAME VAN HET AANTAL BIJSTANDSUITKERINGEN EN HET ARMOEDEPERCENTAGE. DIT DEEL VAN DE BEVOLKING IS VEELAL WOONACHTIG IN GEBIEDEN DIE EEN MINDER DAN GEMIDDELDE LEEFBAARHEIDSSCORE IN EINDHOVEN HEBBEN. DOORDAT JUIST IN DIE GEBIEDEN DE WERKLOOSHEID IS OPGELOPEN, IS DE KANS DAT DE LEEFBAARHEID JUIST DAAR EEN NEGATIEVE ONTWIKKELING DOORMAAKT GROTER.

ONTWIKKELING VAN DE LEEFBAARHEID IN EINDHOVEN (2008-2010)

INMIDDELS HEEFT HET UWV ECHTER AL WEER EEN DALING VAN HET AANTAL NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN IN MIDDEN- EN OOST-BRABANT GERAPPOORTEERD. DAT VERSTERKT DE SUGGESTIE DAT HET HIER MEER OM EEN INCIDENTEEL DAN EEN STRUCTUREEL EFFECT GAAT.

4.2 Belangrijkste achtergronden van de geconstateerde ontwikkelingen

De toename van de werkloosheid biedt dus een verklaring voor de daling van de score op de (dimensie bevolkingssamenstelling in de) Leefbaarometer, maar verklaart niet de volledige daling. Bovendien bleken er grote regionale verschillen te zijn. In de rest van dit hoofdstuk wordt onderzocht welke indicatoren in de Leefbaarometer, naast de werkloosheid, verantwoordelijk zijn voor de trends die werden geconstateerd. Dat gebeurt in twee stappen. Allereerst wordt in deze paragraaf voor de gebiedstypen waarvoor in hoofdstuk 3 de ontwikkelingen zijn beschreven, bekeken wat daarvan de overheersende reden was. In de volgende paragrafen wordt de ontwikkeling van die indicatoren nader geanalyseerd.

De geconstateerde relatieve verbetering van de leefbaarheidssituatie in de 40 wijken is opmerkelijk genoeg vooral het gevolg van een *afname* van de werkloosheid (zie tabel 4.1). Ook een afname van de geluidsbelasting en een aantal fysieke ingrepen, zoals het terugdringen van het aandeel sociale huurwoningen in de wijk, heeft in de 40 wijken geleid tot een verbetering van

de score op Leefbaarometer. De bijdrage van het verminderd voorkomen van vroeg naoorlogse bouw en veel groen is het gevolg van een dataprobleem in 2008¹³ en geen feitelijke ontwikkeling (zie ook paragraaf 4.5), daarom is die indicator in onderstaande tabellen schuin gedrukt. Een toename van de overlast en het aandeel niet-westerse allochtonen heeft de opleving van de 40 wijken het meest afgeremd.

tabel 4-1 Wat heeft de ontwikkeling van de 40 wijken het meest positief en negatief beïnvloed?

	Top-5 (positief)	Bottom-5 (negatief)
1	Afname werkloosheid	Toename aandeel niet-westerse allochtonen
2	Afname geluidsbelasting	Toename overlast
3	Vermindering aandeel sociale huurwoningen	Toename tijdelijke overlast door sloop
4	<i>Verminderd voorkomen van de combinatie vroeg naoorlogse bouw en veel groene ruimte</i>	Toename inkomens tot 2x modaal
5	Afname minimum inkomens	Afname bebouwingsdichtheid

In de rest van de vier grote steden (buiten de aandachtswijken) zijn vooral een toename van het aandeel hoogopgeleiden onder de bevolking, een afname van het aantal vernielingen en een afname van de geluidsbelasting verantwoordelijk geweest voor de gunstige ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (zie tabel 4.2). Daar staat tegenover dat het aandeel mensen uit de midden- en hogere inkomensgroepen zich daar relatief ongunstig heeft ontwikkeld, wat voor die grote steden heeft gezorgd voor de grootste neerwaartse druk op de score op de Leefbaarometer. Het lijkt er dus op dat de recessie in de grote steden niet zozeer voor hogere werkloosheid heeft gezorgd, maar wel tot gemiddeld lagere inkomens heeft geleid.

tabel 4-2 Wat heeft de ontwikkeling in de G4 (buiten de aandachtswijken) het meest positief en negatief beïnvloed?

	Top-5 (positief)	Bottom-5 (negatief)
1	Afname vernielingen	Afname Inkomens tot 2x modaal
2	Afname geluidsbelasting	Afname Inkomens meer dan 2x modaal
3	Toename hoog opgeleiden	Toename overlast
4	<i>Verminderd voorkomen van de combinatie vroeg naoorlogse bouw en veel groene ruimte</i>	Toename niet-westerse allochtonen
5	Vermindering aandeel sociale huurwoningen	Toename geluidsbelasting door railverkeer

¹³ Zie ook de nadere toelichting hierop in de methodische rapportages bij de updates 2008 en 2010 van de Leefbaarometer.

Daar waar de 40 wijken en de vier grote steden (gemiddeld, vooral door de gunstige ontwikkeling in Rotterdam), zich relatief gunstig hebben ontwikkeld, werd tevens geconstateerd dat de middelgrote steden (G27) en de Ortega-gemeenten zich tussen 2008 en 2010 relatief ongunstig hebben ontwikkeld.

Uit de tabellen 4.3 en 4.4 blijkt dat de verslechtering van de leefbaarheidssituatie in zowel de G27 (buiten de aandachtswijken), als in de Ortega-gemeenten vooral het gevolg is geweest van een toename van de overlast, een toename van de werkloosheid en een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen onder de bevolking.

Daar staat in de G27 vooral een afname van het aantal geweldsmisdrijven tegenover, en in de Ortega-gemeenten een afname van de vernielingen. Ook de ontwikkeling van het aandeel ouderen heeft in beide gevallen een gunstig effect gehad op de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer. En tot slot heeft in de Ortega's ook de ontwikkeling van het aandeel hoogopgeleiden onder de bevolking een positief effect gehad op de ontwikkeling van de Leefbaarometer. Dat zou kunnen betekenen dat de relatieve aantrekkingskracht van die steden de laatste twee jaar enigszins is verbeterd.¹⁴

tabel 4-3 Wat heeft de ontwikkeling in de G27 (buiten de aandachtswijken) het meest positief en negatief beïnvloed?

	Top-5 (positief)	Bottom-5 (negatief)
1	Afname geweldsmisdrijven	Toename niet westerse allochtonen
2	<i>Verminderd voorkomen van de combinatie vroeg naoorlogse bouw en veel groene ruimte</i>	Toename overlast
3	Toename ouderen	Toename niet-werkende werkzoekenden
4	Afname aandeel minimum inkomens	Afname inkomens tot 2x modaal
5	Toename aandeel middelbaar alleenstaanden	Toename sociale huurwoningen

tabel 4-4 Wat heeft de ontwikkeling in de Ortega-gemeenten het meest positief en negatief beïnvloed?

	Top-5 (positief)	Bottom-5 (negatief)
1	Afname vernielingen	Toename niet-werkende werkzoekenden
2	<i>Verminderd voorkomen van de combinatie vroeg naoorlogse bouw en veel groene ruimte</i>	Toename overlast
3	Toename hoog opgeleiden	Toename niet westerse allochtonen
4	Afname geweldsmisdrijven	Afname inkomens tot 2x modaal
5	Toename ouderen	Toename geluidsbelasting railverkeer

¹⁴ Vgl. G.A. Marlet, 2009: De nieuwe stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

4.3 Bevolkingssamenstelling

Veel van de indicatoren die het meest verantwoordelijk zijn geweest voor de relatief positieve en negatieve ontwikkelingen van de leefbaarheid in de genoemde gebiedstypen komen uit de dimensie bevolkingssamenstelling (zie paragraaf 4.2). Naast de werkloosheid passeerden in de vorige paragraaf vooral het aandeel niet-westerse allochtonen en het inkomensniveau van de bevolking in de steden (allen negatief) en het aandeel hoogopgeleiden en ouderen (beide positief) de revue. In deze paragraaf worden de lange-termijnontwikkelingen op die indicatoren voor de verschillende gebiedstypen getoond.

Leeswijzer bij de grafieken

De grafieken in dit hoofdstuk zijn zo opgebouwd dat ze zoveel mogelijk informatie bieden. Allereerst is in de grafieken niet de score van de indicator zelf, maar de bijdrage van een bepaalde indicator aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer getoond, zodat de scores op de y-as van de verschillende grafieken onderling vergelijkbaar zijn. De scores op de y-as zijn de bijdragen aan de totaalscore op de Leefbaarometer. Dat betekent ook dat een opgaande lijn altijd betekent dat de ontwikkeling op de betreffende indicator een positieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van de leefbaarheid, en een neergaande lijn een negatieve.

Vervolgens zijn de scores steeds gepresenteerd als afwijking van de gemiddelde score van Nederland in 1998. Daarbij is steeds ook de lijn van het Nederlandse gemiddelde getoond, zodat steeds duidelijk is hoe de ontwikkeling op die indicator sinds 1998 landelijk is geweest.

De as-indeling (y-as) in de grafieken is zodanig gekozen dat ook relatief kleine ontwikkelingen uitvergroot zichtbaar worden; de schaal van de y-as schaalde mee met de grootste afwijking van het gemiddelde in de betreffende grafiek. De scores op de y-as van de grafieken laten echter nog steeds goed zien of het bij de score van een gebiedstype op een bepaalde indicator in absolute zin gaat om een grote of kleine afwijking van het landelijk gemiddelde in 1998. Op die manier blijven ook de grafieken onderling vergelijkbaar.

Als extra hulpmiddel bij het lezen van de grafieken zijn gekleurde achtergronden toegevoegd. De achtergrond van de grafieken laat zien in welke mate de doorwerking van de score op een bepaalde indicator op de Leefbaarometer voor een bepaald gebiedstype afwijkt van het landelijke gemiddelde in 1998. Die doorwerking is in zeven gelijke klassen verdeeld waaraan de kleuren donkerrood, oranje, lichtoranje, grijs, lichtgroen, groen en donkergroen zijn gekoppeld. Het grijze gebied loopt bijvoorbeeld steeds van -0,025 tot + 0,025. Dat grijze gebied laat zien dat een score van een bepaald gebiedstype op een bepaalde indicator niet zo heel veel afwijkt van de gemiddelde score van Nederland. Rood betekent dat de score van een bepaald gebied op de betreffende indicator een relatief grote negatieve doorwerking heeft in de Leefbaarometer. Groen betekent dat de score op de indicator een relatief belangrijke bijdrage levert aan een relatief goede score op de Leefbaarometer.

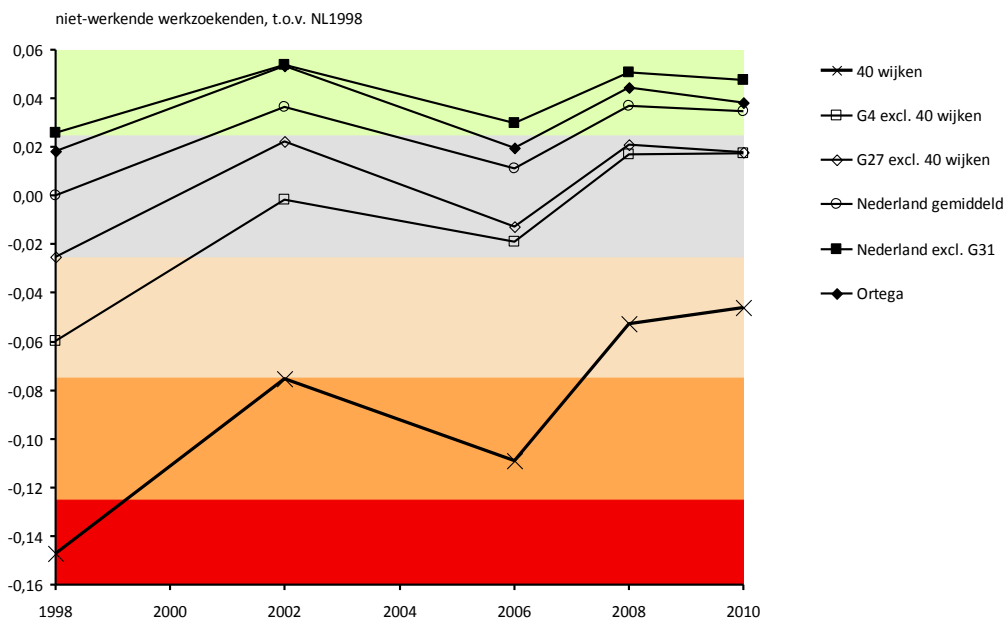
De lezer die geïnteresseerd is in een bepaald gebiedstype kan in de grafieken allereerst steeds zien hoe dat gebiedstype in een bepaald jaar op de betreffende indicator scoorde ten opzichte van het landelijke gemiddelde, of die afwijking van het gemiddelde relatief groot is of relatief klein, hoe de ontwikkeling door de tijd voor het gebiedstype is geweest, en of die ontwikkeling heeft geleid tot een relatief grote of kleine verandering van de afwijking van het gemiddelde van Nederland.

Uit de grafiek met werkloosheid (figuur 4.7) blijkt bijvoorbeeld dat de werkloosheid in de 40 wijken in 1998 gemiddeld zodanig hoger was dan het landelijke gemiddelde, dat dat leidde tot

een lagere gemiddelde score op de Leefbaarometer van ongeveer 0,15.¹⁵ Uit de bijbehorende kleur (rood) blijkt dat die afwijking van het landelijke gemiddelde relatief groot is.

Sinds 1998 is de werkloosheid in Nederland gemiddeld afgenomen, wat zich heeft vertaald in een landelijk gemiddeld beter score op de Leefbaarometer van ongeveer 0,035. In de 40 wijken is de afname van de werkloosheid over dezelfde periode verantwoordelijk geweest voor een verbetering van de score op de Leefbaarometer van bijna 0,10 (een halve klasse op de Leefbaarometer). De kleuren in de grafiek geven aan dat dat een relatief grote verbetering is; de lijn van de 40 wijken gaat over die periode van donkerrood naar licht oranje. Zelfs tussen 2008 en 2010 heeft die verbetering zich doorgezet, terwijl die in de andere gebiedstypen is omgevoerd in een verslechtering. Die verbetering in de 40 wijken tussen 2008 en 2010 correspondeert met een verbetering van ongeveer 0,01 punten op de Leefbaarometer. Gezien de lange termijn trend is dat geen heel grote ontwikkeling, maar het is wel de belangrijkste verklaring voor de relatief gunstige ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer tussen 2008 en 2010 in de 40 wijken, zo bleek uit tabel 4.1.

figuur 4-7 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998).

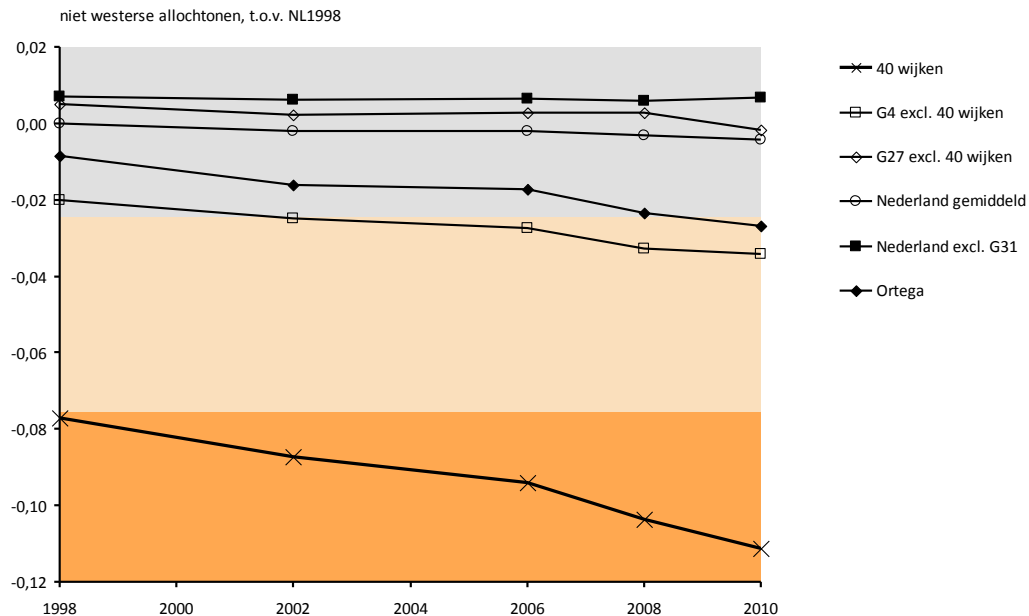

Behalve de ontwikkeling van de werkloosheid speelt zoals gezegd ook de ontwikkeling van het aandeel niet-westerse allochtonen een belangrijke rol bij het verklaren van de ontwikkelingen in de verschillende gebiedstypen. Vooral bij de 40 wijken en de G27, maar ook bij de andere gebiedstypen, speelde die indicator een negatieve rol bij de ontwikkeling van de Leefbaarometerscore (zie de tabellen 4.1 tot en met 4.4). Uit figuur 4.8 blijkt dat de bijdrage van die indicator aan de totaalscore op de Leefbaarometer zich vooral voor de 40 wijken vrij ver onder het landelijk gemiddelde bevindt, en dat dat verschil door de tijd alleen maar groter wordt. In a b-

¹⁵ De betekenis van die score van 0,15 kan vermoedelijk het best worden begrepen in termen van de klassen (negatief, positief, zeer positief etc.) in de Leefbaarometer. Een klasse is 0,2 eenheden breed. Een verschil van 0,15 betekent dus een verschil van 75% van een Leefbaarometerklasse.

solute zin is de negatieve ontwikkeling in de G27 tussen 2008 en 2010 geringer geweest, maar voldoende om de belangrijkste negatieve factor te zijn (zie tabel 4.3)

figuur 4-8 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel niet-westerse allochtonen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998).

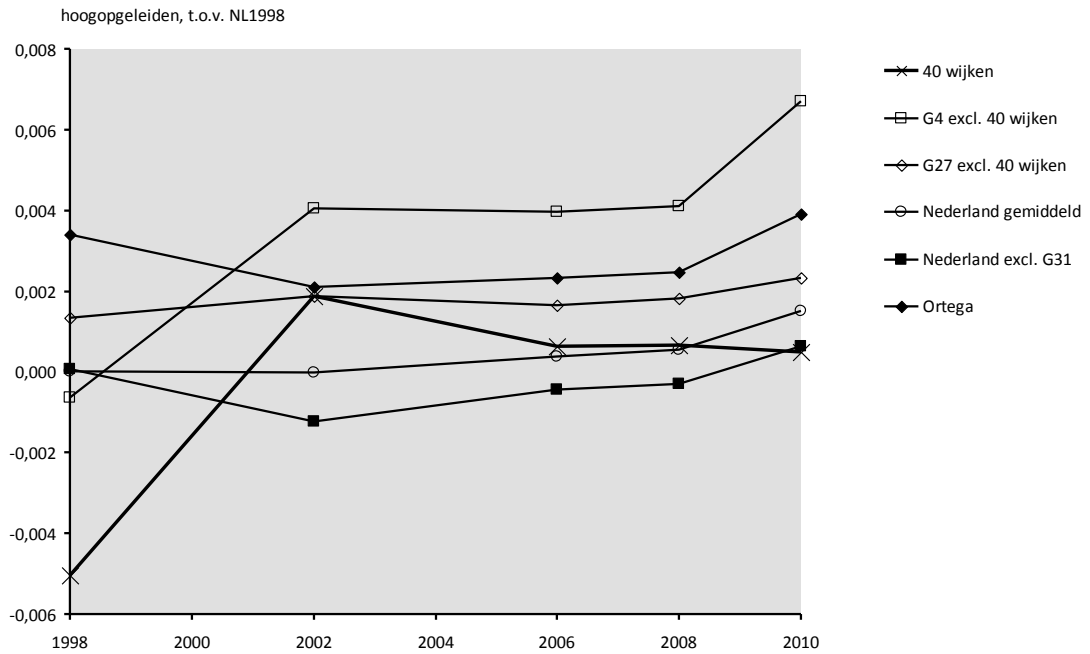
De achtergrond van figuur 4.9 is in z'n geheel grijs. Dat betekent dat de bijdrage van het aandeel hoogopgeleiden in de verschillende gebiedstypen aan de Leefbaarometerscore minder afwijkt van het landelijke gemiddelde dan de werkloosheid en het aandeel niet-westerse allochtonen (vergelijk figuur 4.7 en 4.8).

Figuur 4.9 laat zien dat de trendmatige toename van het aandeel hoger opgeleiden in de Nederlandse steden zich (ten opzichte van het niet-stedelijke gebied) tussen 2008 en 2010 heeft voortgezet. Het aandeel hoger opgeleiden in de 40 wijken heeft juist voor een minder gunstige ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer gezorgd. Verder valt de verbetering in zowel de G4 als de Ortega-gemeenten tussen 2008 en 2010 op. De vertaling naar een verbetering van de score op de Leefbaarometer laat zien dat de invloed daarvan op de totaalscore van de Leefbaarometer in absolute zin relatief gering is (respectievelijk + 0,003 en +0,002), maar toch blijkt deze positieve trend een van de vijf belangrijkste positieve factoren in de ontwikkeling van de leefbaarheid in de G4 (zie tabel 4.2) en de Ortega-gemeenten (zie tabel 4.4) te zijn geweest.

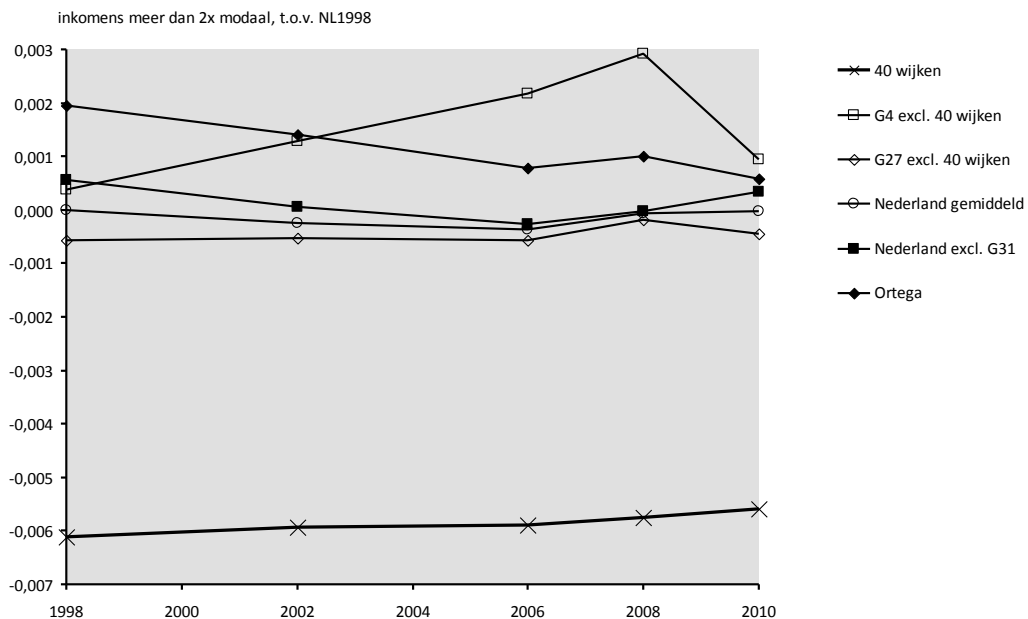
Ook de bijdrage van het inkomensniveau in de verschillende gebiedstypen aan de score op de Leefbaarometer wijkt minder af van het landelijke gemiddelde dan we bij de werkloosheid zagen (zie figuur 4.10 en 4.11). Bij de ontwikkeling van het aandeel hogere inkomensgroepen in de vier grote steden is sprake geweest van een trendbreuk; na een aanvankelijke gunstige ontwikkeling is het aandeel hogere inkomensgroepen onder de bevolking daar sinds 2008 wat afgenomen (zie figuur 4.10). Voor het aandeel middeninkomensgroepen geldt die trendbreuk voor alle gebiedstypen in ongeveer dezelfde mate (figuur 4.11). Vertaald naar scores op de Leefbaarometer is die ontwikkeling in absolute zin niet zo heel groot, maar die heeft er wel voor gezorgd dat de ontwikkeling van het aandeel midden- en hogere inkomensgroepen in de

vier grote steden voor de belangrijkste neerwaartse druk op de score op de Leefbaarometer heeft gezorgd (zie tabel 4.2).

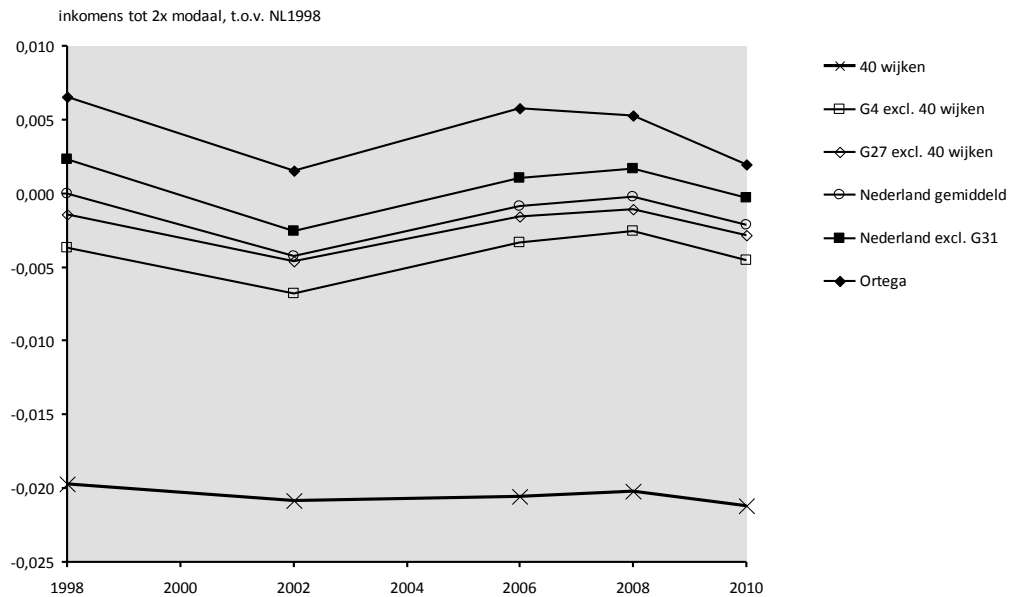
figuur 4-9 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hoger opgeleiden aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998).

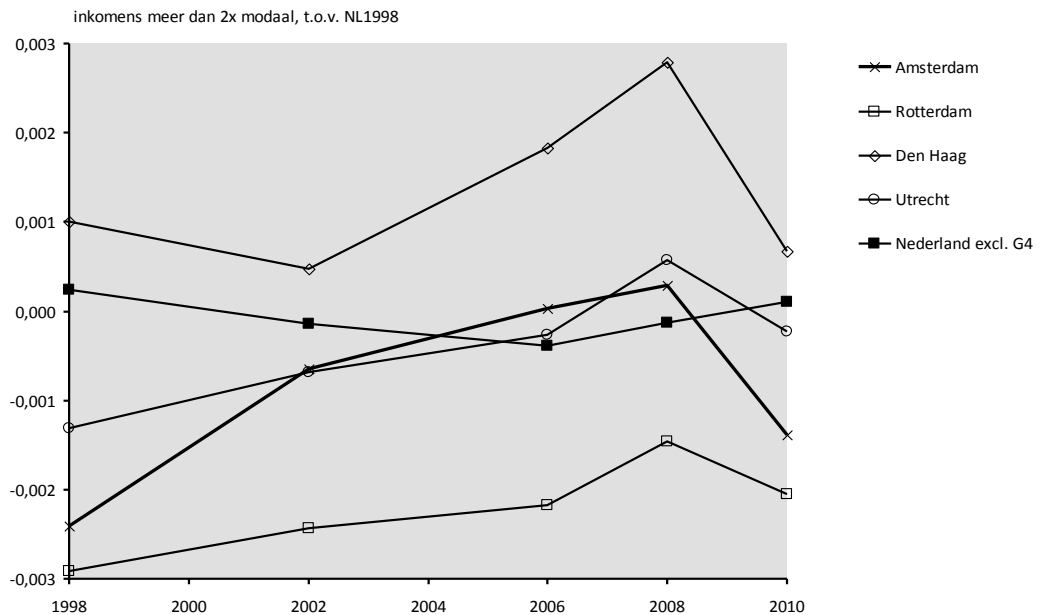
figuur 4-10 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hogere inkomensgroepen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998).

figuur 4-11 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel middeninkomensgroepen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998).

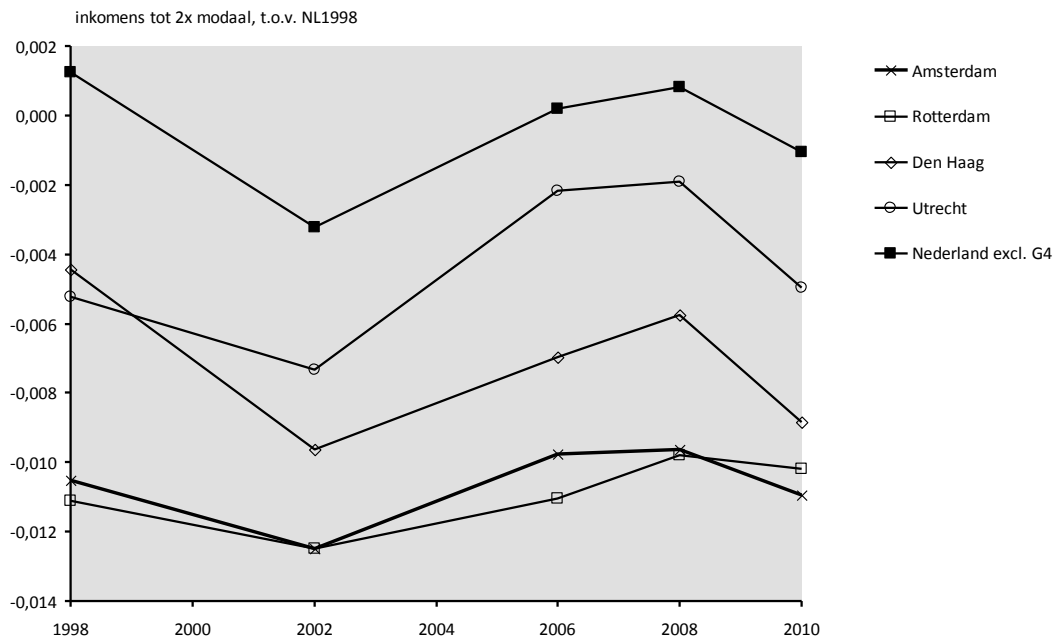

figuur 4-12 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hogere inkomensgroepen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998) in de G4.

figuur 4-13 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel middeninkomensgroepen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998) in de G4.

Bij de afname van het aandeel midden- en hogere inkomens in de steden is het de vraag of die groepen de steden hebben verlaten, of dat de zittende bevolking zijn inkomen heeft zien afnemen. Het lijkt erop dat het vooral dat laatste is geweest omdat het inkomen sinds 2008 in alle gebiedstypen is afgenomen. De recessie lijkt vooral hard te hebben toegeslagen in de stad Amsterdam (en in mindere mate Den Haag), waar het aandeel midden- en hogere inkomensgroepen onder de bevolking dan ook relatief sterk is afgenomen (figuur 4-12 en figuur 4-13). In Rotterdam is die afname veel geringer geweest. Dat verklaart voor een deel ook waarom de score op de Leefbaarometer zich in Rotterdam tussen 2008 en 2010 gunstiger heeft ontwikkeld dan in Amsterdam (zie ook de casus Rotterdam).

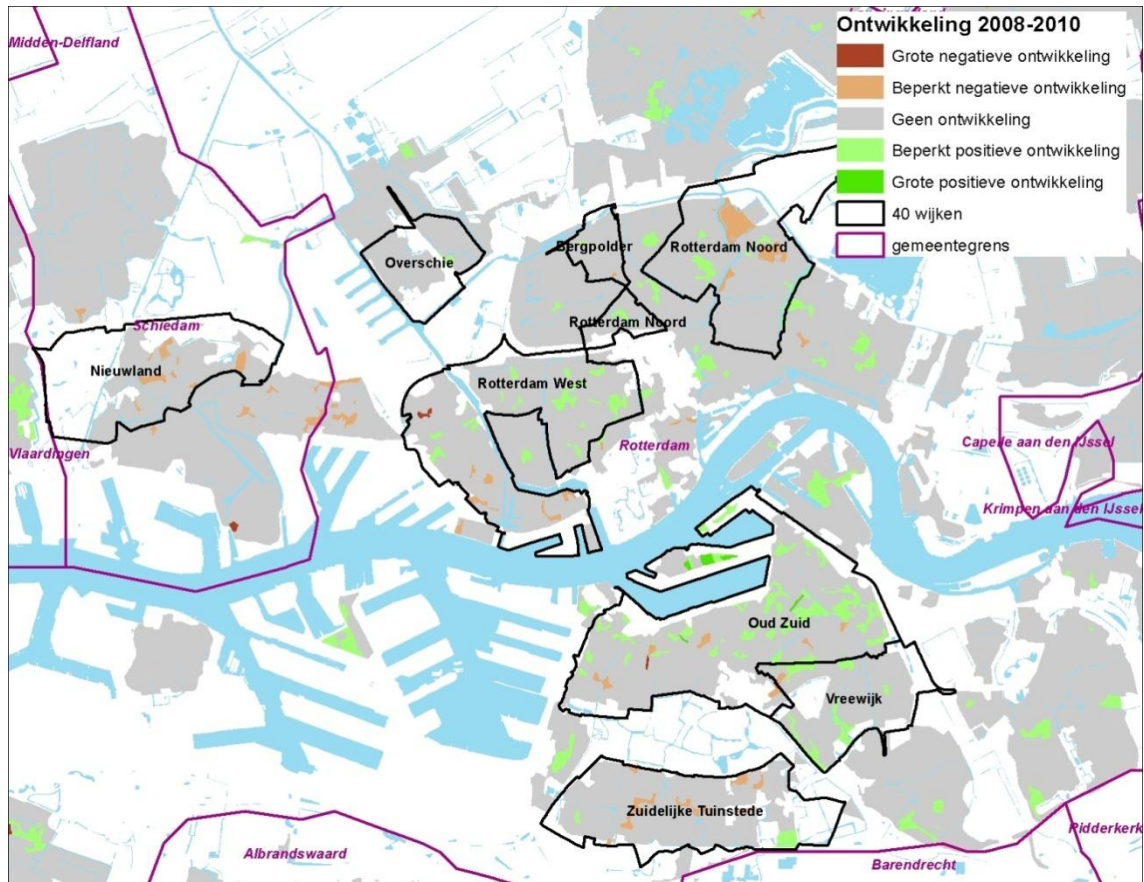
CASUS: ROTTERDAM

ROTTERDAM IS DE STAD WAAR EEN ONEVENREDIG GROOT AANDEEL GEBIEDEN MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN IS GELOKALISEERD. IN 2008 WAS RUIM 40 PROCENT VAN DE NEDERLANDSE GEBIEDEN MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN IN ROTTERDAM TE VINDEN. OOK DE ONTWIKKELING BAARDE ZORGEN. WELISWAAR DAALDE HET AANDEEL BEWONERS MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN IN DE DIRECTE OMGEVING VAN 50 PROCENT IN 1998 NAAR 47 PROCENT IN 2008. IN VERGELIJKING MET DE LANDELIJKE – EN MEER SPECIFIEK DE AMSTERDAMSE – POSITIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING BLEEF ROTTERDAM VER ACHTER.

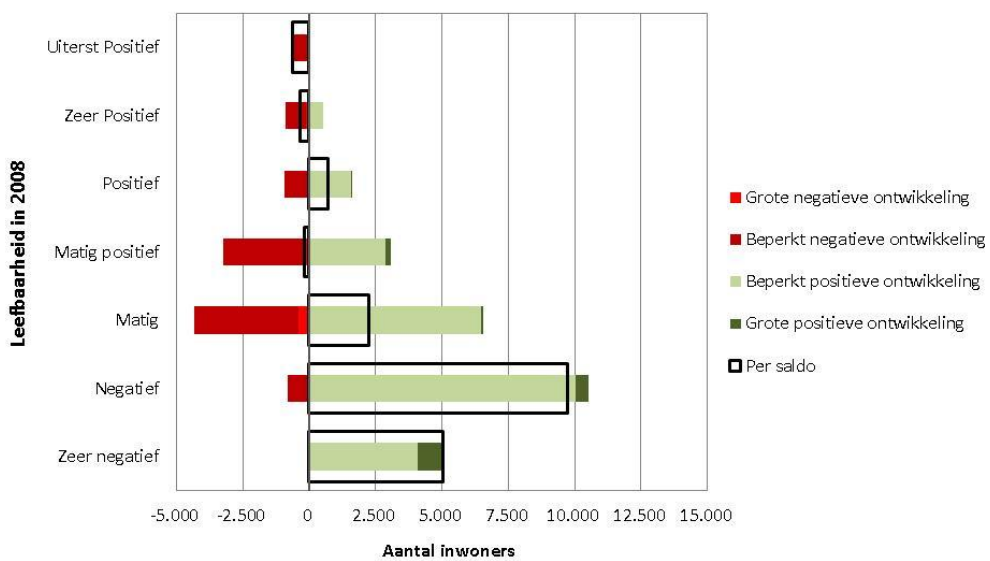
TUSSEN 2008 EN 2010 HEEFT DE LEEFBAARHEID IN ROTTERDAM ZICH ECHTER BETER ONTWIKKELD DAN IN VEEL ANDERE STEDEN. ER ZIJN DAN OOK VOORNAMELIJK GROENE CLUSTERS IN HET KAARTJE DAT DE ONTWIKKELINGEN WEERGEEFT ZICHTBAAR. HET MEEST OPVALLEND IS DAT DE GEBIEDEN DIE ZICH POSITIEF ONTWIKKELD HEBBEN ZICH VOORAL BEVINDEN IN DE GEBIEDEN DIE IN 2008 NOG MAXIMAAL EEN MATIGE LEEFBAARHEID HADDEN, ZO LAAT NAVOLGENDE FIGUUR ZIEN. DE OMVANG VAN DE LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN IS DAARDOOR AFGENOMEN. IN 2010 WOONDE NOG 45 PROCENT VAN DE ROTTERDAMMERS IN EEN GEBIED MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN. DAAR BOVENOP IS HET AANTAL MENSEN DAT WOONACHTIG IS IN ZEER NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSGEBIEDEN GEDAALD VAN 13.800 NAAR 4.600.

ONDANKS DAT ER GEEN CAUSALE RELATIES GELEGD KUNNEN WORDEN, LIJKT HET EROP DAT DE WIJKAANPAK IN ROTTERDAM HEEFT BIJGEDRAGEN AAN DE POSITIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING. DE GEBIEDEN MET EEN POSITIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING BEVINDEN ZICH VEELAL IN ÉÉN VAN DEZE AANDACHTSWIJKEN, ZO IS OOK IN HET KAARTJE TE ZIEN. VOORAL IN DE AANDACHTSWIJKEN OUD ZUID EN VREEWIJK IS DE LEEFBAARHEID STERK VERBETERD. DE ZUIDELIJKE TUINSTEDEN EN ROTTERDAM NOORD ZIJN

DAARBIJ ACHTERGEBLEVEN. BIJ DE VERBETERINGEN IN MET NAME OUD ZUID EN WEST MOET WORDEN OPGEMERKT DAT EEN BELANGRIJK DEEL VAN DIE VERBETERING BETREKKING HEEFT OP GEBIEDEN DIE VAN 'NEGATIEF' NAAR 'MATIG' VERKLEUREN. HET BLIJVEN DUS VAAK WEL GEBIEDEN MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN, MAAR MINDER STERK.

ONTWIKKELING VAN DE LEEFBAARHEID IN ROTTERDAM (2008-2010)

IN DE GEBIEDEN MET LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN (IN 2008) DIE VOORUIT ZIJN GEGAAN LIGT DAT VOORNAMELIJK AAN EEN VERBETERING VAN DE SOCIAALECONOMISCHE BEVOLKINGSSAMENSTELLING. IN GEBIEDEN WAAR DE LEEFBAARHEID AL WAT BETER WAS, MAAR TOCH NOG VERDER VERBETERD IS, HEEFT DE VERBETERDE VEILIGHEIDSSITUATIE OOK EEN ROL GESPEELD.

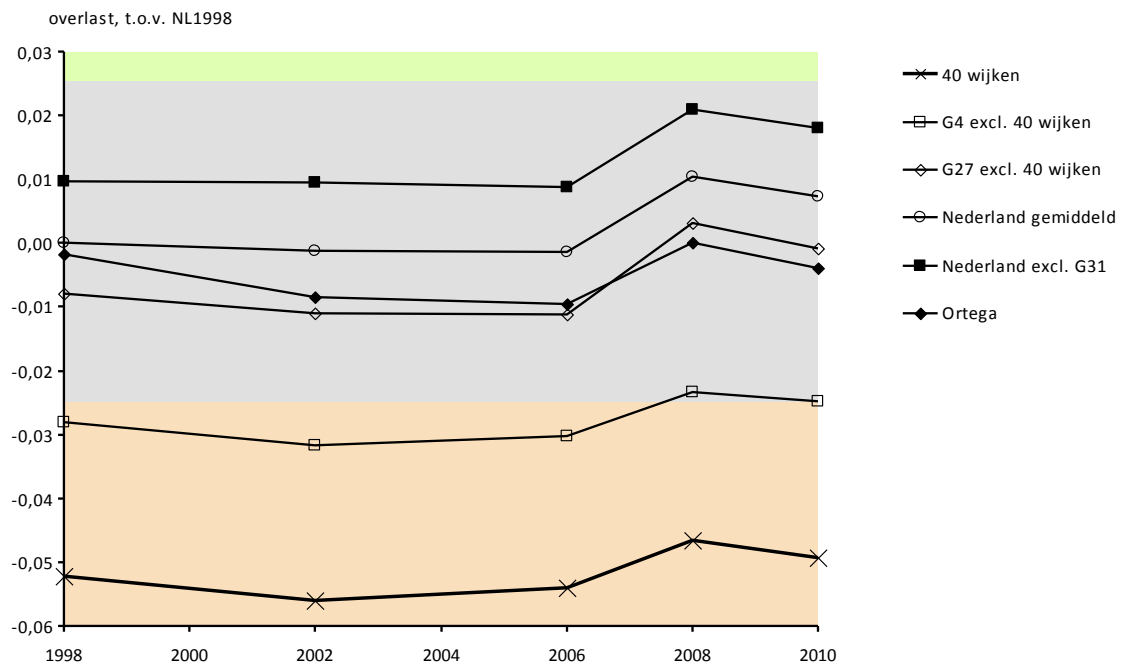
TEN SLOTTE VALT IN HET KAARTJE VAN ROTTERDAM DE NEGATIEVE LEEFBAARHEIDSONTWIKKELING IN HET NABURIGE SCHIEDAM OP. HET KAN ZIJN DAT DE POSITIEVE ONTWIKKELINGEN IN ROTTERDAM SAMENHANGEN MET DE NEGATIEVE ONTWIKKELINGEN IN SCHIEDAM. OP BASIS VAN DEZE GEGEVENS VALT HIEROVER GEEN UITSLUITSEL TE GEVEN, MAAR DE EERSTE HERHALINGSMETING VAN DE RAPPORTAGE 'WATERBEDEFFECT VAN HET WIJKENBELEID' ZAL HIER MEER DUIDELIJKHEID IN VERSCHAFFEN.

4.4 Dimensie veiligheid

Uit figuur 4.2 bleek dat naast de score op de dimensie bevolkingssamenstelling ook de score op de dimensie veiligheid tussen 2008 en 2010 is verslechterd. Uit paragraaf 4.2 bleek dat de toename van overlast in zowel de middelgrote steden als de Ortega-gemeenten dé achtergrond was van de verslechtering van de leefbaarheidssituatie in de wijken in die steden. De ontwikkeling van vernielingen en geweldsmisdrijven was voor veel gebiedstypen juist verantwoordelijk voor een positieve ontwikkeling op de Leefbaarometer.

Uit figuur 4.14 blijkt allereerst dat de overlast in de veertig wijken en de grote steden (G4) een relatief grote bijdrage levert aan de relatief slechte score op de Leefbaarometer, maar minder dan bij werklozen en allochtonen (vgl. figuur 4.7 en 4.8).

figuur 4-14 De bijdrage van de ontwikkeling van de overlast aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998)

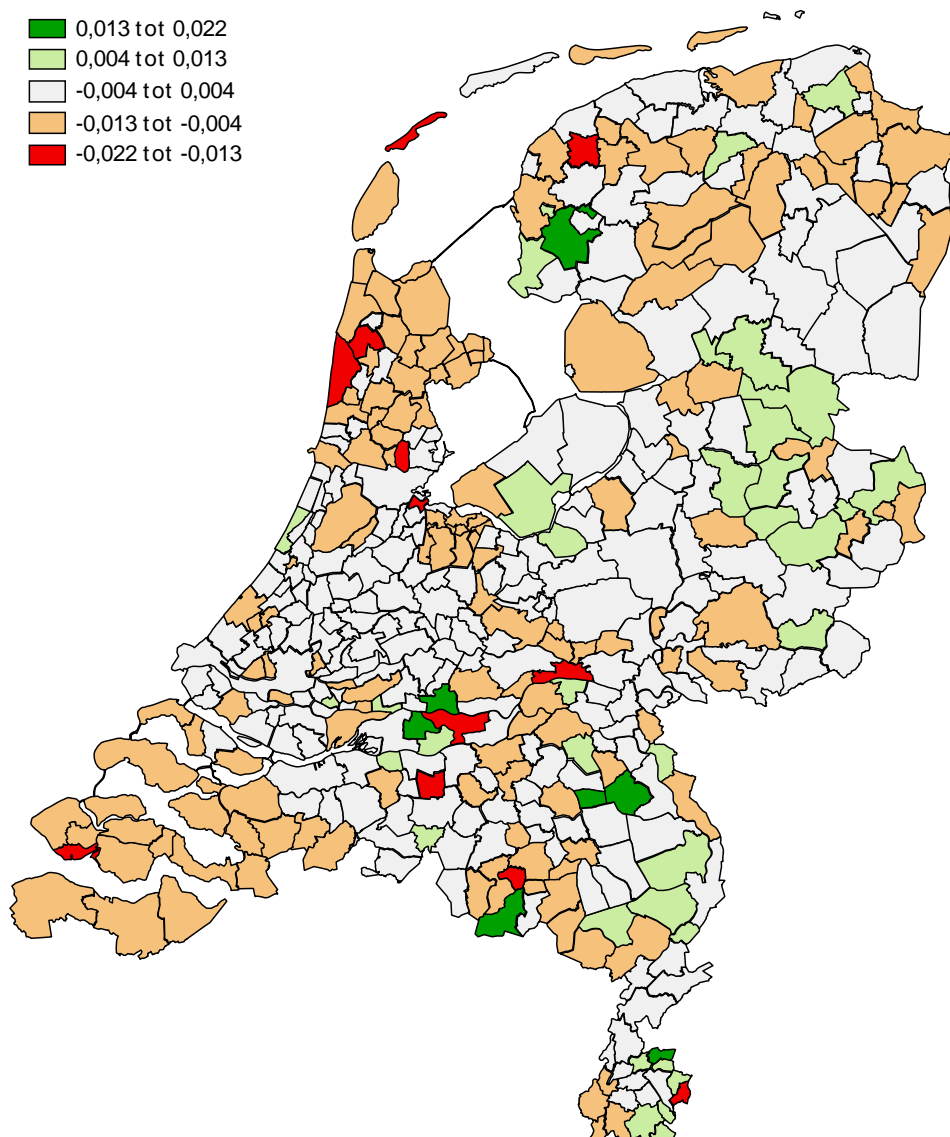
Voor alle gebiedstypen heeft een afname van de overlast tussen 2006 en 2008 voor een verbetering van de score op de Leefbaarometer gezorgd, terwijl die overlast tussen 2008 en 2010 juist verantwoordelijk is geweest voor een verslechtering van die score. De bijdrage van overlast aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer is minder groot geweest dan bij bijvoorbeeld de bijdrage van het aandeel niet-westerse allochtonen (voor de veertig wijken ongeveer -0,005 ten opzichte van -0,01), maar groot genoeg om voor de verschillende ge-

biedstypen een van de belangrijkste redenen te zijn waarom de Leefbaarometerscore zich tussen 2008 en 2010 negatief heeft ontwikkeld (zie de tabellen 4.1 tot en met 4.4).

Hoewel dat uit het gemiddelde van niet-stedelijk Nederland niet naar voren komt (zie figuur 4.14) blijkt uit de kaart in figuur 4.15 dat er ook opvallend veel niet-stedelijke gemeenten buiten de Randstad zijn geweest waar de overlast de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 heeft verslechterd.

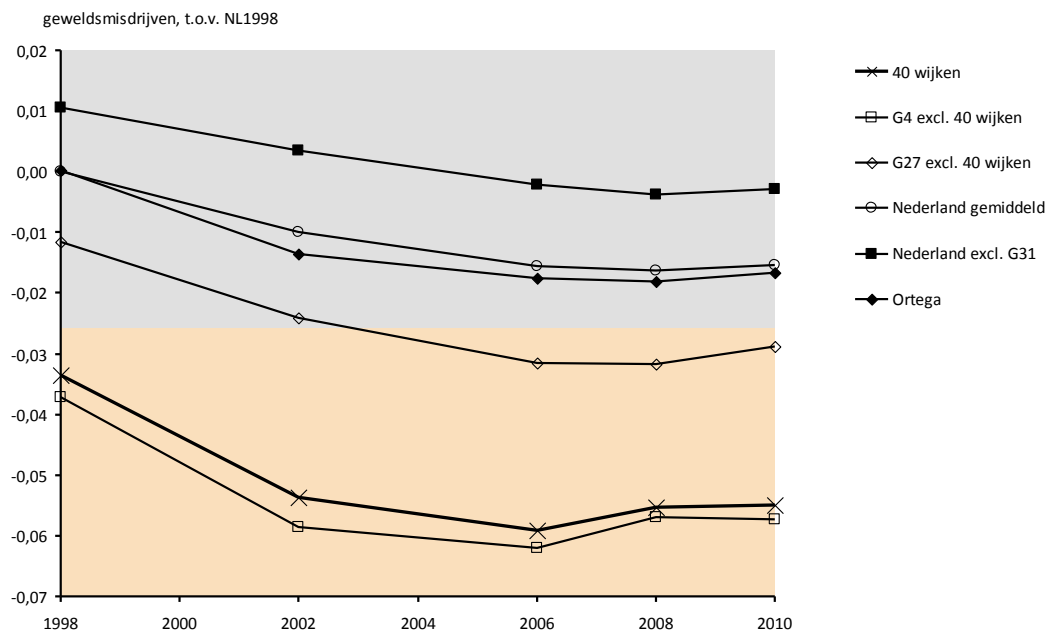
figuur 4-15 Ontwikkeling score Leefbaarometer als gevolg van ontwikkeling overlast, 2008 en 2010 (gemeenteniveau)

Bijdrage van de ontwikkeling van de overlast tussen 2008 en 2010 aan de ontwikkeling van de score op de leefbaarometer

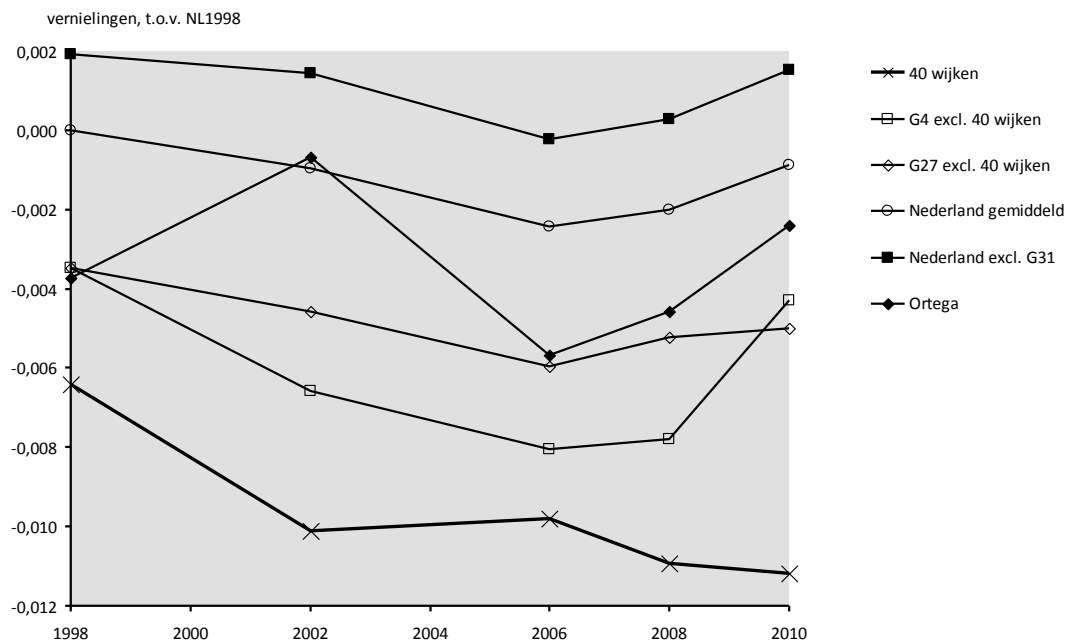

Van de roodgekleurde gemeenten in de kaart – dat zijn de gemeenten waar de toename van de overlast in relatieve zin voor de grootste verslechtering van de score op de Leefbaarometer heeft gezorgd – hebben alleen Vlissingen, Kerkrade en Zaltbommel enige stedelijke allure. Van de grote steden is er alleen in Den Haag sprake van een duidelijke toename van de overlast. Opvallend is verder de toename van de overlast in Almere en Haarlemmermeer. Dat zijn de gemeenten die in het bijzonder verantwoordelijk zijn voor de verslechtering van de Ortega-gemeenten op dit punt (vergelijk figuur 4.14 en tabel 4.4). Ede en Apeldoorn (ook onderdeel van de Ortega-gemeenten) hebben zich op dat punt niet uitgesproken ongunstig ontwikkeld. Tot slot blijkt uit de figuren 4.16 en 4.17 inderdaad dat het aantal geweldsmisdrijven zich in de G27 tussen 2008 en 2010 iets gunstiger heeft ontwikkeld dan in de andere gebiedstypen (vgl. tabel 4.3). Meer geprononceerd is de positieve ontwikkeling van het aantal vernielingen in de G4 en de Ortega-gemeenten. Heel groot is de vertaling daarvan naar de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer niet (ongeveer +0,004 voor de Ortega-gemeenten), maar toch voldoende om de belangrijkste positieve factor voor die gebiedstypen te zijn (vgl. tabel 4.2 en 4.4). Opvallend is verder de negatieve invloed die de ontwikkeling van het aantal vernielingen op de leefbaarheid in de veertig wijken over de gehele periode 1998-2010 heeft gehad. Per saldo heeft dat in 2010 overigens nog niet geleid tot een relatief grote negatieve afwijking van de gemiddelde score voor Nederland (zie figuur 4.17).

figuur 4-16 De bijdrage van de ontwikkeling van het aantal geweldsmisdrijven aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddeld in 1998)

figuur 4-17 De bijdrage van de ontwikkeling van het aantal vernielingen aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998)

4.5 Dimensie publieke ruimte

De positieve ontwikkeling op de dimensie publieke ruimte was de derde en laatste opvallende ontwikkeling van de dimensiescores in de Leefbaarometer (zie paragraaf 4.1). Vooral een afname van de geluidsbelasting en het minder voorkomen van de combinatie vroeg naoorlogse (hoog)bouw en veel groene ruimte bleken een bijdrage te hebben geleverd aan de 'opleving' van de veertig wijken en de rest van de G4 tussen 2008 en 2010 (zie tabel 4.1 en 4.2).

De figuren 4.18 en 4.19 laten zien dat beide indicatoren tussen 2008 en 2010 voor de meeste gebiedstypen inderdaad verantwoordelijk zijn voor een verbetering van de score op de Leefbaarometer. De positieve ontwikkeling op de indicator voor groen heeft deels echter te maken met een dataprobleem in 2008.¹⁶ Dat verklaart ook waarom de verslechtering tussen 2006 en 2008 en de verbetering tussen 2008 en 2010 er in alle gebiedstypen ongeveer hetzelfde uitziet (zie figuur 4.18).

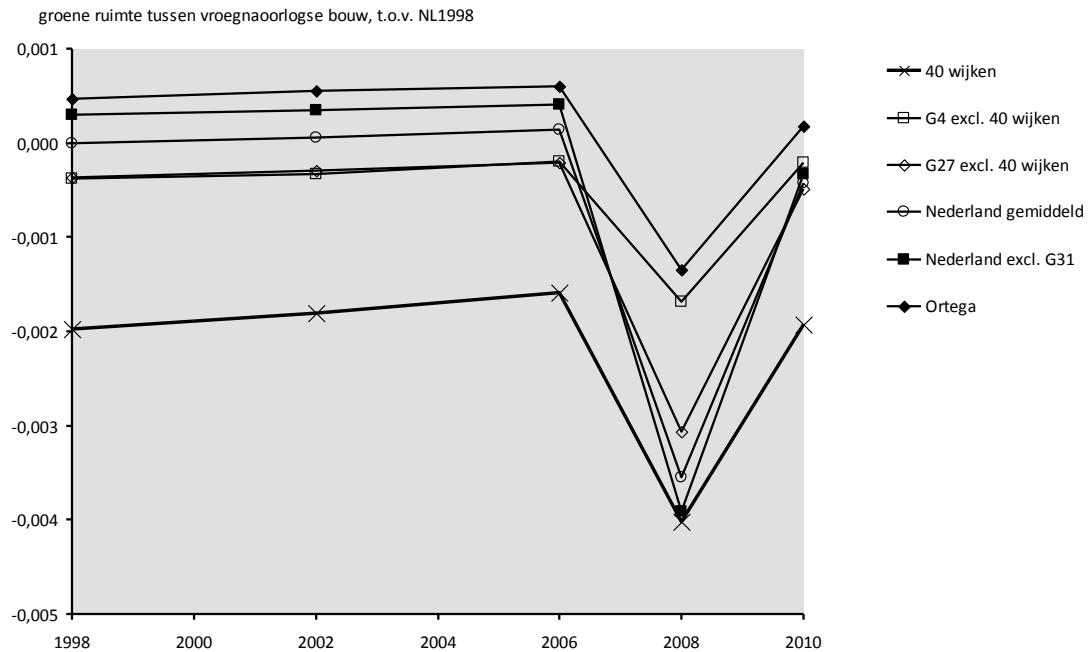
Bij de veertig wijken en de rest van de G4 valt de 'plotselinge' afname van de geluidsbelasting sinds 2008 op (zie figuur 4.19).¹⁷ Die ontwikkeling lijkt abrupter dan hij feitelijk is omdat deze indicator sinds de meting 2006 constant is gehouden. De verbetering heeft in werkelijkheid dus over een langere periode plaatsgevonden. Hoewel deze verbetering nog niet heeft geleid tot een grote afwijking van de bijdrage van deze score aan de score op de Leefbaarometer (de score blijft in het grijs hetgeen een relatief kleine afwijking van het landelijke gemiddelde veronderstelt), levert die wel een van de belangrijkste bijdragen aan de positieve leefbaarheidsontwikkeling in die gebiedstypen tussen 2008 en 2010 (zie tabel 4.1 en 4.2). Een afname van de

¹⁶ Zie ook de rapportage over de update 2010 van de Leefbaarometer waarin hier op wordt ingegaan.

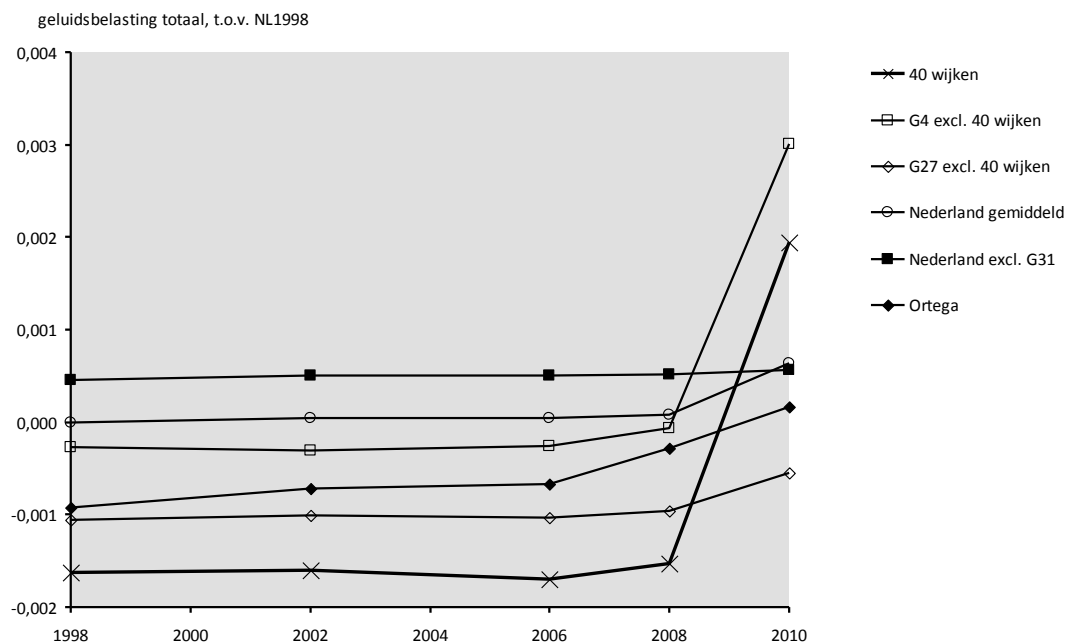
¹⁷ Zie ook voor deze indicator de nadere toelichting in de rapportage over de update 2010 van de Leefbaarometer.

geluidsbelasting tussen 2008 en 2010 blijkt tevens de belangrijkste oorzaak te zijn van de relatieve verbetering van de leefbaarheid die in Rotterdam tussen 2008 en 2010 werd waargenomen (zie figuur 4.20 en vergelijk met figuur 4.12 en 4.13).

figuur 4-18 De bijdrage van de ontwikkeling van de indicator groene ruimte tussen vroeg naoorlogse bouw aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998)

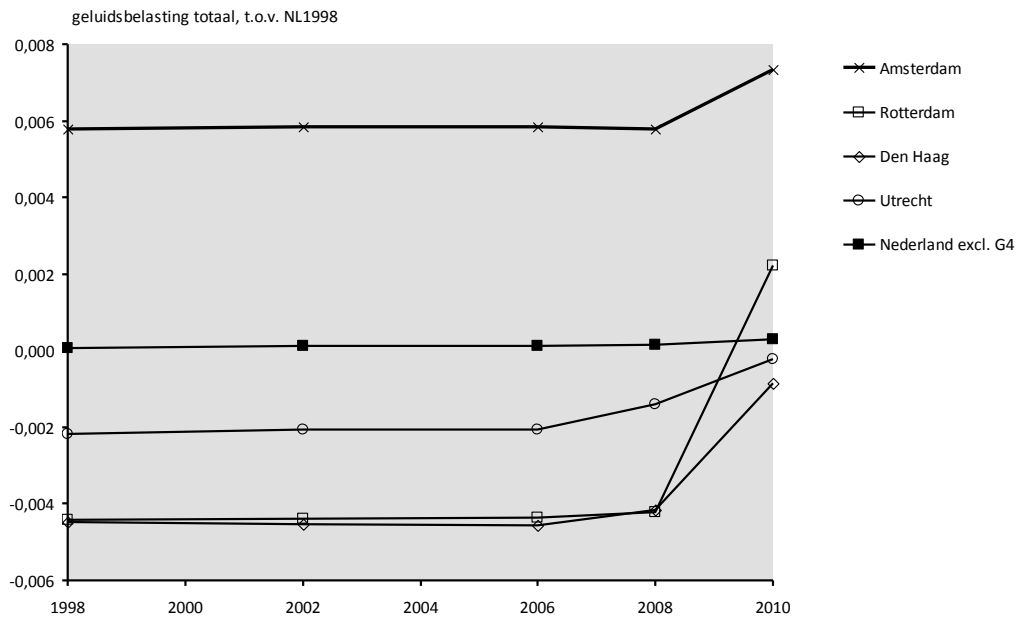

figuur 4-19 De bijdrage van de ontwikkeling van de geluidsbelasting aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998)

figuur 4-20 De bijdrage van de ontwikkeling van de geluidsbelasting aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlandse gemiddelde in 1998) in de G4

4.6 Samenvatting: bevolking, veiligheid en publieke ruimte

De leefbaarheid in Nederland heeft tussen 2008 en 2010 minder dan verwacht te lijden gehad onder de economische recessie. Dat komt omdat de werkloosheid veel minder sterk is gestegen dan bij aanvang van de crisis werd verwacht. In de veertig wijken is de werkloosheid in deze periode zelfs gedaald, wat een deel van de verklaring is voor de relatief gunstige leefbaarheidsontwikkeling in deze wijken. Wel is het inkomensniveau in veel delen van het land gedaald, wat mogelijk ook een gevolg is van de recessie. Dit heeft een negatieve impact gehad op de leefbaarheid, vooral rond Amsterdam en Eindhoven. Behalve de dimensie bevolkingssamenstelling heeft ook de dimensie veiligheid zich negatief ontwikkeld, vooral door een toename van de overlast in de woonomgeving. De negatieve ontwikkeling op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid wordt deels gecompenseerd door een positieve ontwikkeling op de dimensie publieke ruimte.

Hoofdstuk 5

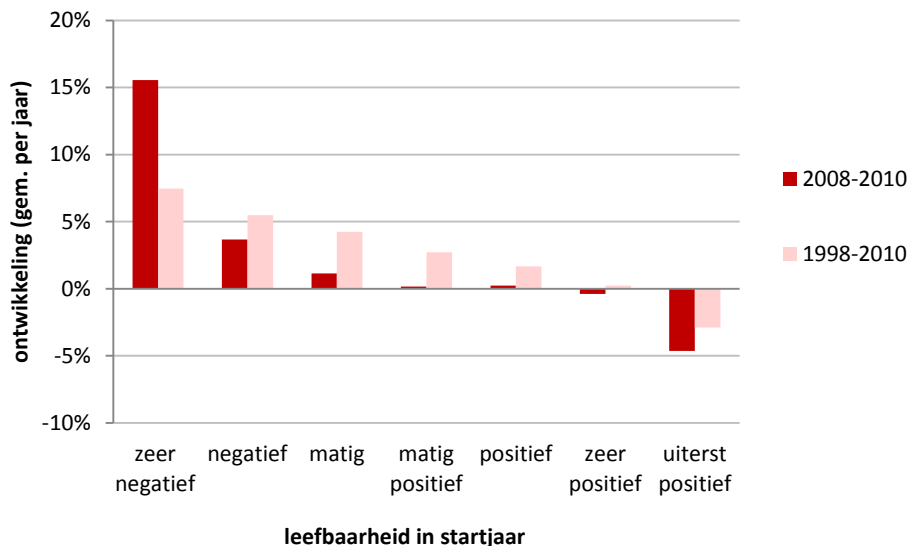
Convergentie en divergentie

5.1 De algemene trend

In 'Leefbaarheid door de tijd' (2009) is geconstateerd dat er een sterke tendens naar convergentie van de leefbaarheid was in de periode tussen 1998 en 2008. Dat wil zeggen: gemiddeld genomen was er een flinke verbetering van de gebieden die in 1998 nog zeer slecht of slecht scoorden en tegelijkertijd was er sprake van een verslechtering van de leefbaarheid in gebieden die in 1998 nog uiterst positief scoorden. Dat betekent niet dat het met *alle* gebieden met leefbaarheidsproblemen beter is gegaan of dat het met *alle* gebieden met een uiterst positieve leefbaarheid slechter is gegaan. Het betekent wel dat meer gebieden met leefbaarheidsproblemen erop vooruit zijn gegaan dan achteruit. En andersom, dat meer gebieden met een uiterst positieve leefbaarheid er wat op zijn achteruitgegaan dan vooruit.

De tendens tot convergentie heeft zich in de periode 2008-2010 vooral voorgedaan aan de uiteinden van de verdeling van leefbaarheidsklassen (figuur 5-1). Vooral van de gebieden die in 2008 nog 'zeer negatief' scoorden zijn er veel op vooruitgegaan, zo kon ook al worden gezien in Hoofdstuk 2, figuur 2-3.

figuur 5-1 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling naar uitgangspositie in 1998 en 2008 voor respectievelijk de recente periode 2008-2010 en de langjarige periode 1998-2010

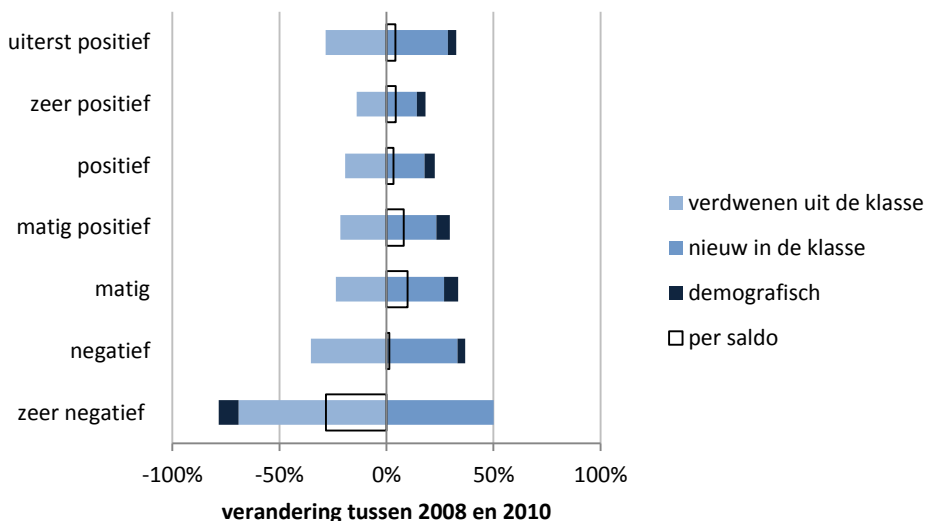
Met de zeer negatieve gebieden uit 2008 is het tussen 2008 en 2010 opvallend goed gegaan (dat wil zeggen: zelfs nog beter dan gemiddeld sinds 1998). En met de uiterst positieve gebieden uit 2008 is het minder goed gegaan dan over de gehele periode bezien. In het tussengebied zijn de recente ontwikkelingen minder positief dan over de gehele periode gemeten. Over de gehele periode 1998-2010 is er sprake van een gemiddeld positieve ontwikkeling tot en met de klasse 'positief'. Tussen 2008 en 2010 is dat goeddeels beperkt tot de gebieden die in 2008 leefbaarheidsproblemen hadden (t/m matig).

5.2 Per saldo ontwikkeling van de omvang van de klassen

Uit de beschreven convergerende trends zou – ten onrechte - de conclusie kunnen worden getrokken dat de leefbaarheid in Nederland steeds meer ‘gemiddeld’ wordt. Dat is niet het geval. Het geschetste beeld is namelijk gebaseerd op slechts één van de factoren die de uiteindelijke omvang van de klassen bepalen: de ontwikkeling van gebieden (in positieve of negatieve zin), gegeven de klasse die ze daarvoor hadden. Het is vanzelfsprekend noodzakelijk om hier de gebieden tegenover te stellen die in de nieuwe meting juist in een bepaalde klasse terecht komen. Alleen dan kan de per saldo ontwikkeling van de klassen in beeld worden gebracht. Als we dat bijvoorbeeld doen voor de klasse ‘zeer negatief’ dan ontwikkelt 70% van de gebieden zich zodanig positief dat ze niet meer tot die klasse behoren. Een aandeel van 50% (als percentage van de klasse ‘zeer negatief’) valt echter weer terug uit matig of negatief naar zeer negatief. Daarmee is de omvang van de klasse ‘zeer negatief’ dus per saldo (70%-50%=) 20% afgenomen.

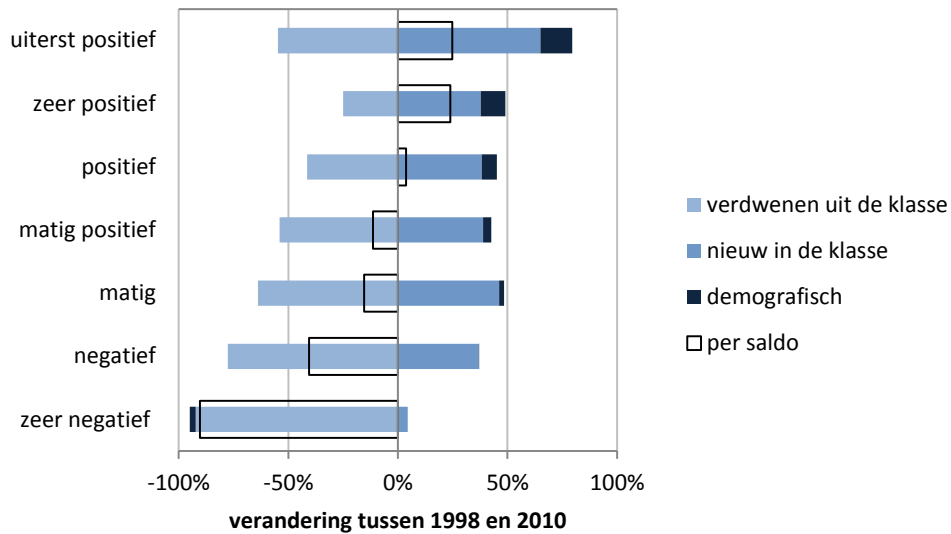
Er is ook nog een derde factor die bijdraagt aan de ontwikkeling van de omvang van de klassen. Dat is de verandering van het aantal bewoners van de gebieden die qua leefbaarheid niet zijn veranderd. We benoemen deze factor als ‘demografisch’. Tussen 2008 en 2010 is er in de zeer negatieve gebieden een afname van de bevolking geweest van circa 8%. Die ontwikkeling hangt vermoedelijk samen met herstructurering, waarbij als gevolg van sloop in deze gebieden de omvang van de bevolking ook afneemt. Het kan ook komen door individualisering (kleinere huishoudens, bijvoorbeeld samenhangend met vergrijzing) in deze gebieden. De per saldo ontwikkeling van de omvang van de zeer negatieve gebieden tussen 2008 en 2010 komt daarmee op $-70\% + 50\% - 8\% = -28\%$. Van de andere gebieden is de omvang tussen 2008 en 2010 per saldo toegenomen. Soms in zeer geringe mate zoals in de negatieve gebieden en soms vrij fors (10%) in de ‘matige’ gebieden (figuur 5-2).

figuur 5-2 Ontwikkeling van het aantal inwoners per klasse tussen 2008 en 2010

Bij eenzelfde bewerking voor de langjarige ontwikkeling tussen 1998 en 2010 (figuur 5-3) wordt zichtbaar dat de recente per saldo ontwikkeling van de omvang van de klassen een nadrukkelijk ander beeld laat zien dan de langjarige ontwikkeling.

figuur 5-3 Ontwikkeling van het aantal inwoners per klasse tussen 1998 en 2010

De langjarige ontwikkeling pakt overwegend gunstig uit voor alle leefbaarheidsklassen vanaf 'positief'. Met andere woorden: er wonen anno 2010 aanzienlijk meer mensen in de gebieden met een positieve leefbaarheid dan in 1998. Een niet onbelangrijk deel van deze ontwikkeling is 'demografisch' bepaald. In het bijzonder door nieuwbouw zijn in deze periode nieuwe woongebieden gecreëerd die overwegend positief scoren qua leefbaarheid. Daarmee is de voorraad aan gebieden met een gunstige leefbaarheid dus per saldo toegenomen. Het omgekeerde is het geval voor de gebieden met leefbaarheidsproblemen. De overwegende langjarige trend is dus niet zozeer een beweging naar het gemiddelde maar een positieve ontwikkeling waarbij het kantelpunt zich tussen de klasse 'matig positief' en 'positief' bevindt.

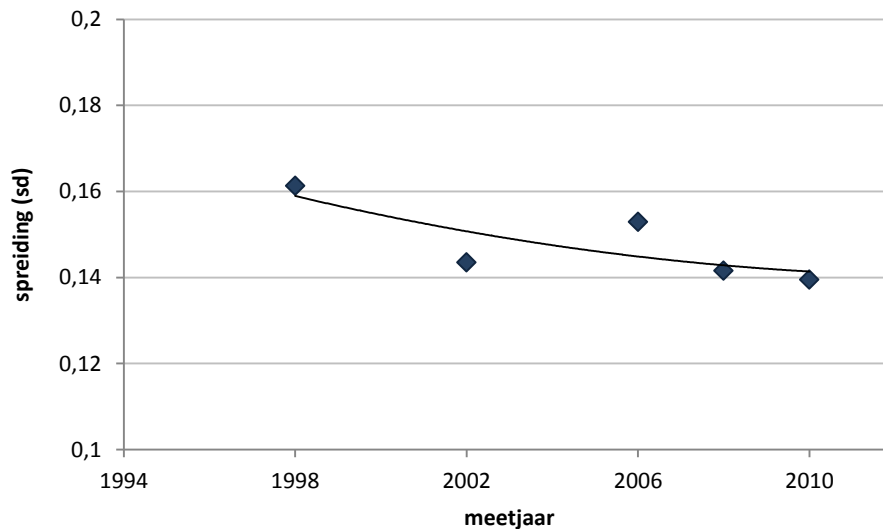
Dit nuanceert in het bijzonder de convergerende trend aan de positieve zijde van de schaal. De toename van gebieden met een zeer positief of uiterst positieve leefbaarheid is uiteindelijk groter geweest dan de afname zodat – naar klassen bezien – het niet zo is dat er minder mensen wonen in de zeer positieve en uiterst positieve gebieden. Deze gebieden zijn zelfs in omvang toegenomen. Dat neemt echter niet weg dat er – gezien vanuit de leefbaarheid die specifieke gebieden op enig moment in de tijd hebben - *wel* sprake is van convergentie. Dat geldt in ieder geval aan de negatieve kant: gebieden met leefbaarheidsproblemen gaan er per saldo op vooruit. En het geldt ook voor de uiterst positieve gebieden. Voor vrij veel gebieden met een uiterst positieve leefbaarheid lijkt het moeilijk om die status vast te houden. Een deel valt terug naar 'zeer positief' of 'positief'. Dit wordt per saldo echter gecompenseerd door de nieuwe uiterst positieve gebieden en de verbetering in gebieden die nog geen uiterst positieve leefbaarheid hadden.

5.3 Verschillen in trends

Als we gebieden in de tijd volgen dan blijkt er sinds 1998 sprake van convergentie: gebieden met leefbaarheidsproblemen ontwikkelen zich vaker positief dan negatief en gebieden met een uiterst positieve leefbaarheid ontwikkelen zich vaker negatief dan dat ze hun status weten vast te houden. In deze paragraaf gaan we na of die landelijke trend ook op lokaal, gemeentelijk, niveau terug kan worden gezien. Het is immers goed mogelijk dat er gemeenten zijn waar de leefbaarheid meer convergeert dan in andere of dat er zelfs sprake is van divergentie. In deze

paragraaf operationaliseren we de begrippen convergentie en divergentie in termen van de spreiding aan leefbaarheidsscores binnen een gemeente.¹⁸ Als de spreiding toeneemt, is er sprake van divergentie, als de spreiding afneemt is er sprake van convergentie. Gemiddeld genomen neemt de spreiding van leefbaarheidsscores binnen gemeenten af tussen 1998 en 2010 (figuur 5-4).

figuur 5-4 Ontwikkeling van de spreiding van leefbaarheidsscores binnen gemeenten

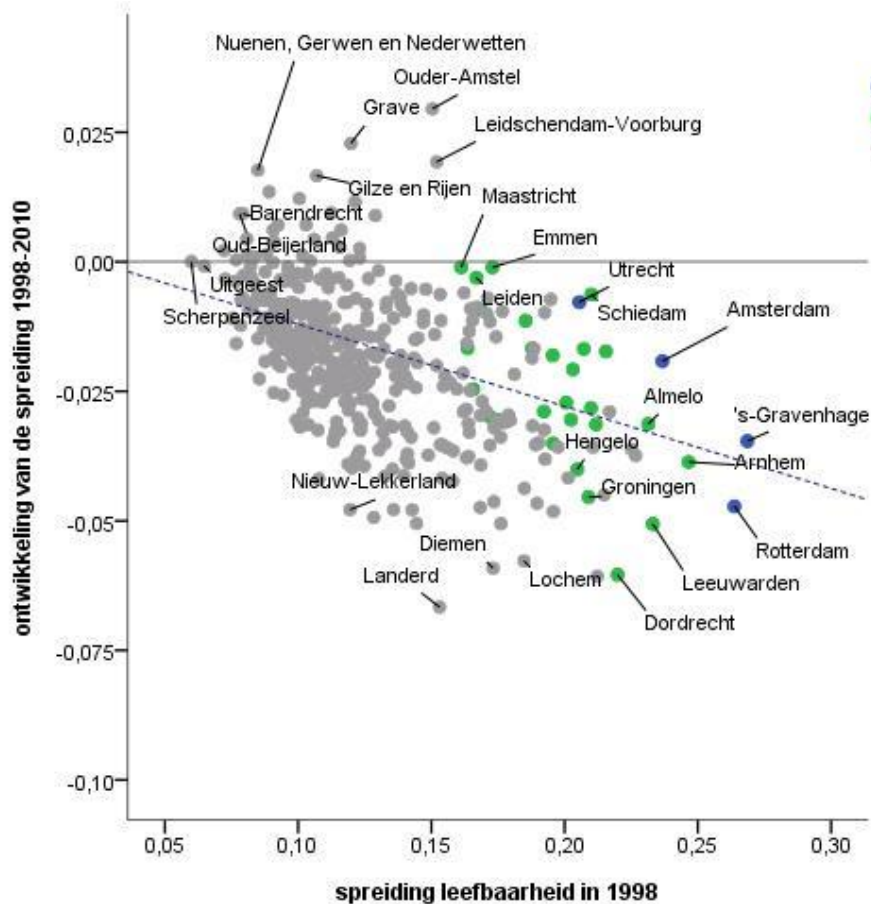
Toch is er op dit niveau gezien niet *altijd* sprake geweest van convergentie. Tussen 2002 en 2006 was er zelfs sprake van een duidelijk divergerende trend. Convergentie is dus geen wetmatigheid binnen de Leefbaarometer. Het is een trend die over de periode 1998 t/m 2008 sterk was, maar die zich bijvoorbeeld tussen 2008 en 2010 over de gehele linie beperkt voordeed.

Invloed van de uitgangssituatie

De mate waarin er binnen een gemeente over de periode 1998-2010 sprake is geweest van convergentie hangt sterk samen met de verschillen in leefbaarheid die er in 1998 waren. Gemiddeld geldt dat in gemeenten waar in 1998 de spreiding in leefbaarheid groot was – dat wil zeggen dat er grote verschillen waren binnen de gemeente - er ook meer convergentie heeft plaatsgevonden (figuur 5-5). En omgekeerd geldt dat de gemeenten waar in de periode 1998-2010 divergentie heeft plaatsgevonden, vrijwel zonder uitzondering gemeenten waren waar de aanvankelijke verschillen in leefbaarheid binnen de gemeente gering waren. Gemeenten als Nuenen, Gerwen en Nederwetten, Barendrecht, Gilze Rijen en Grave behoren tot die categorie. Maar er zijn toch ook wel grote verschillen zoals kan worden gezien in figuur 5-5: in de ene gemeente zijn de verschillen meer afgenomen dan in de andere. De gemeenten met aanvankelijk (dus in 1998) grotere verschillen in leefbaarheid waren vooral de grotere gemeenten. Van die grotere gemeenten waren de verschillen in Rotterdam en Den Haag in 1998 het grootst. In beide gemeenten is de spreiding afgenomen, maar in Rotterdam wel duidelijk meer dan in Den Haag. Andere gemeenten waar in deze periode veel convergentie is geweest, zijn bijvoorbeeld Dordrecht, Leeuwarden, Groningen, Arnhem en Hengelo, maar ook in enkele kleine gemeenten als Diemen, Lochem en Landerd zijn de verschillen minder groot geworden.

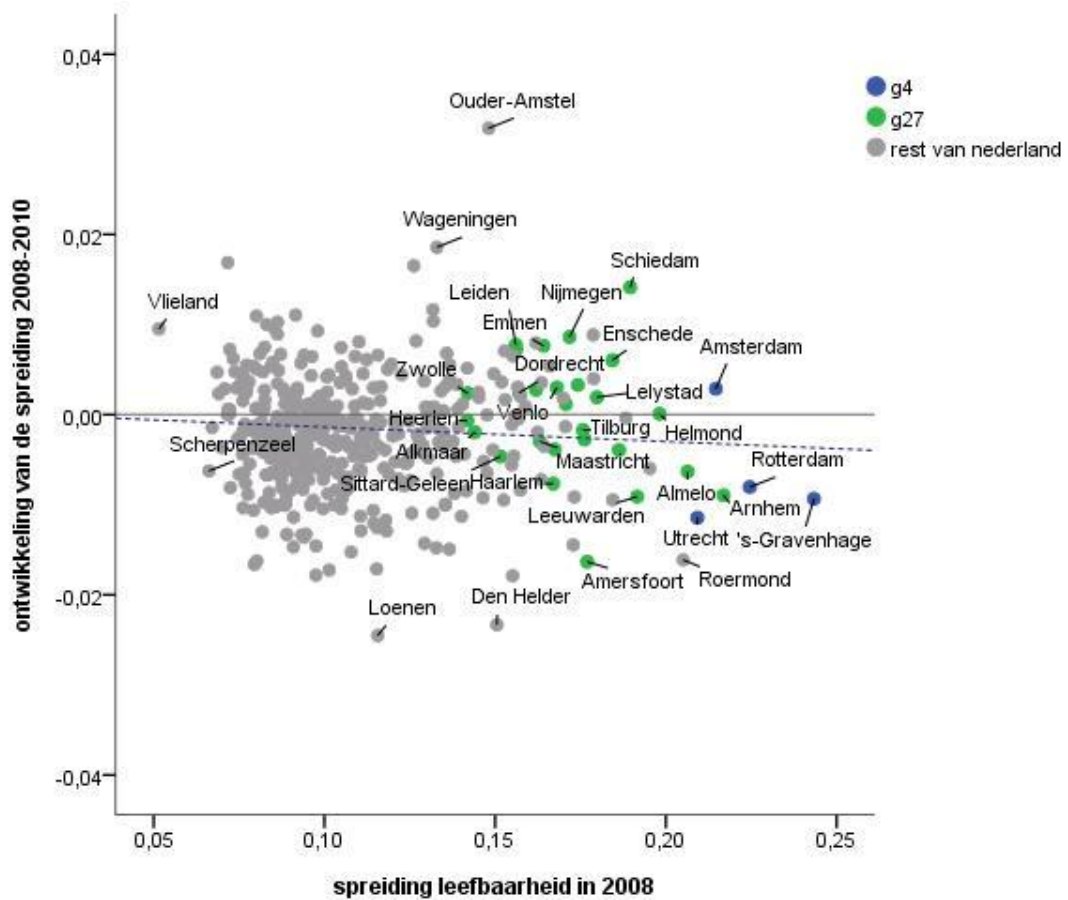
¹⁸ Die spreiding is geoperationaliseerd als de standaard deviatie van de Leefbaarometerscores van alle zes positie postcodegebieden binnen een gemeente.

figuur 5-5 Samenhang tussen spreiding in leefbaarheid in 1998 en de ontwikkeling van die spreiding tussen 1998 en 2010

Tussen 2008 en 2010 is er – zoals ook al in figuur 5-4 is getoond – een minder sterke tendens tot convergentie geweest. Of er in een gemeente convergentie of divergentie heeft plaatsgevonden hangt voor die periode ook nauwelijks samen met de spreiding in 2008 (figuur 5-6). Grotere gemeenten waar de spreiding wat is toegenomen (en waar dus sprake is geweest van divergentie) tussen 2008 en 2010 waren onder meer Schiedam, Nijmegen, Emmen en Leiden. Grotere gemeenten waar de spreiding (verder) is afgenomen tussen 2008 en 2010 waren onder meer Amersfoort, Utrecht, Den Haag, Leeuwarden, Rotterdam en Arnhem. Den Haag is in 2008 (en 2010) de gemeente met de grootste verschillen in leefbaarheid. Aan de kant van de gemeenten met weinig spreiding in leefbaarheid, heeft Vlieland de gemeente Scherpenzeel ingehaald als gemeente met de minste verschillen in leefbaarheid.

figuur 5-6 Samenhang tussen spreiding in leefbaarheid in 2008 en de ontwikkeling van die spreiding tussen 2008 en 2010

Omdat niet elke ontwikkeling ook echt substantieel is, is statistisch getoetst of de ontwikkeling van de spreiding (over de zespositie postcodegebieden) binnen een gemeente significant is geweest. Dan zien we – uitgesplitst naar gemeentetypen, dat voor de G4 als geheel in de periode 1998-2010 de afname van de spreiding significant was. De verschillen in leefbaarheid binnen de gemeente werden dus kleiner. Dat gold ook voor 85% van de G27 en voor 65% van de overige gemeenten (tabel 5-1).

tabel 5-1 Aandeel convergentie/divergentie binnen gemeenten, naar type en periode

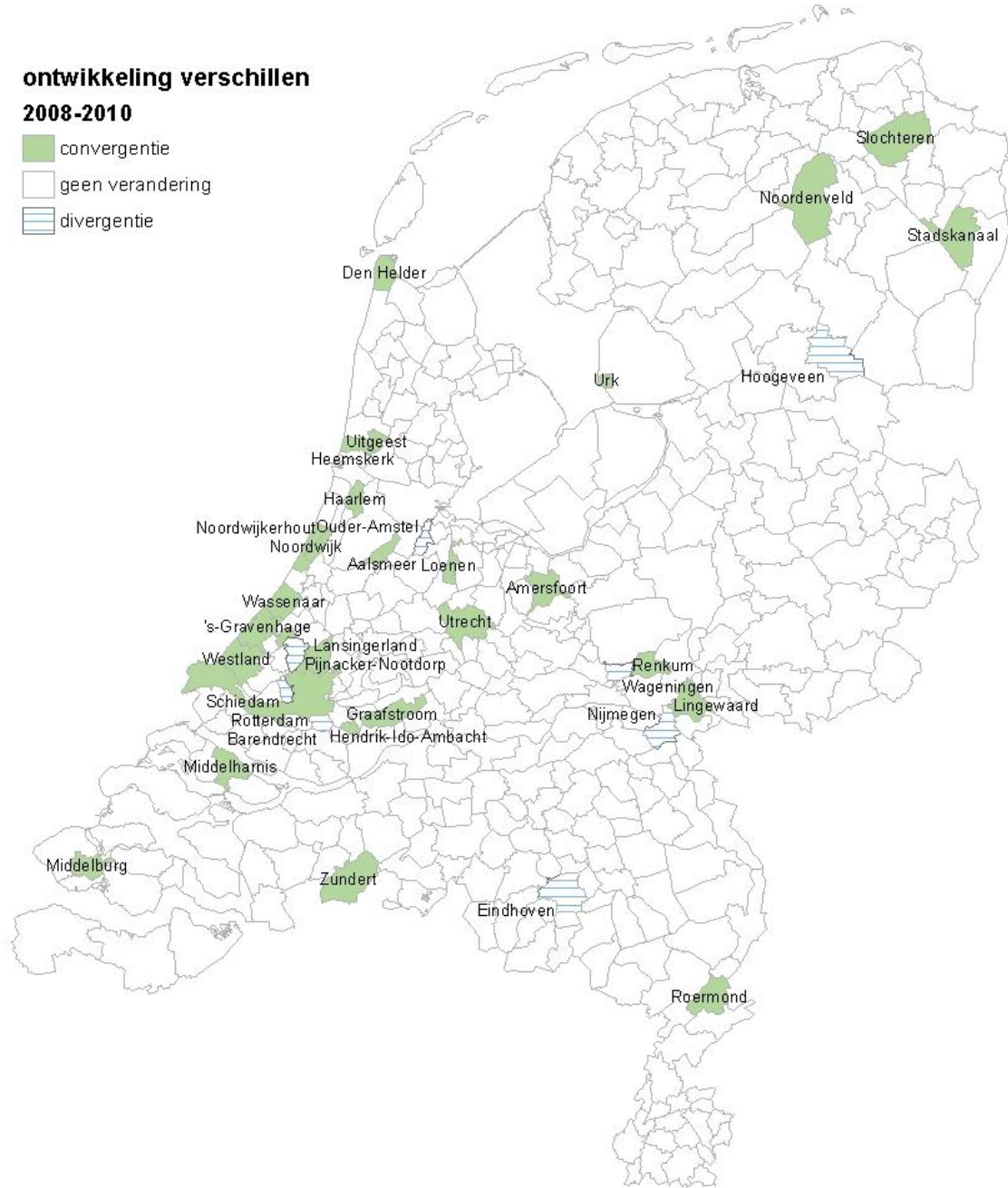
		convergentie	geen ontwikkeling	divergentie
G4	1998-2010	100%	0%	0%
	2008-2010	75%	25%	0%
G27	1998-2010	85%	15%	0%
	2008-2010	7%	81%	11%
overig NL	1998-2010	65%	33%	2%
	2008-2010	6%	93%	1%

In de recente periode 2008-2010 ging de afname van de spreiding nog door in drie van de vier grote steden. In de resterende gemeenten – dus ook in de G27 – was de convergentie echter

slechts voor een minderheid (2 gemeenten) significant. En bij drie van de G27 gemeenten (11%) was er tussen 2008 en 2010 sprake van een significante toename van de verschillen in leefbaarheid binnen de gemeente. In figuur 5-7 kan worden gezien dat dit Eindhoven, Schiedam en Nijmegen betreft. Gemiddeld genomen lijkt de convergentie wat sterker in de Randstad plaats te vinden.

figuur 5-7 Convergentie/divergentie tussen 2008 en 2010

5.4 Ontwikkelingen per dimensie

De convergentie in de periode 1998-2010 komt voor de G4 en G27 terug in de meeste onderliggende dimensies. Alleen bij 'publieke ruimte' en 'voorzieningen' is er geen sprake van een overwegende trend naar convergentie. In de rest van Nederland komt de convergentie minder algemeen voor bij de onderliggende dimensies. We illustreren dit hierna door de ontwikkelingen op een aantal dimensies nader uit te werken.

Bevolking

Bij de samenstelling van de bevolking – een dimensie die een sterke sociaaleconomische component heeft – was de convergentie tussen 1998 en 2010 vooral sterk in de G4 en G27. In alle (typen) gemeenten is die convergentie tussen 2008 en 2010 minder groot geworden. Het sterkst was dit het geval in overig Nederland, waar tussen 2008 en 2010 nog slechts in 3% van de gemeenten sprake was van convergentie op deze dimensie. In de meeste gemeenten buiten de G31 zijn de verschillen op deze dimensie gelijk gebleven.

tabel 5-2 Aandeel convergentie/divergentie binnen gemeenten op de dimensie 'bevolking', naar gemeentetype en periode

Bevolking		convergentie	geen ontwikkeling	divergentie
G4	1998-2010	75%	25%	0%
	2008-2010	50%	25%	25%
G27	1998-2010	74%	26%	0%
	2008-2010	50%	25%	25%
overig NL	1998-2010	59%	37%	4%
	2008-2010	3%	76%	21%

Veiligheid

De ontwikkeling van de verschillen binnen gemeenten op de dimensie veiligheid hangt sterk samen met typen gemeente en periode waarin wordt gemeten. In het algemeen geldt dat in de G4 en G27 de verschillen binnen de gemeente kleiner zijn geworden tussen 1998 en 2010. Voor overig Nederland zijn de verschillen binnen de gemeente juist groter geworden. De convergentie is tussen 2008 en 2010 in alle gevallen minder sterk geweest. In het bijzonder in de G27 is er vaker sprake geweest van meer constante verschillen. In overig Nederland namen in bijna 80% van de gevallen de verschillen in veiligheid binnen de gemeente toe.

tabel 5-3 Aandeel convergentie/divergentie binnen gemeenten op de dimensie 'veiligheid', naar gemeentetype en periode

		convergentie	geen ontwikkeling	divergentie
G4	1998-2010	75%	25%	0%
	2008-2010	50%	50%	0%
G27	1998-2010	59%	33%	7%
	2008-2010	11%	44%	44%
overig NL	1998-2010	10%	20%	71%
	2008-2010	3%	18%	79%

Woningvoorraad

De algemene trend voor wat betreft de dimensie woningvoorraad is er tussen 1998 en 2010 een geweest van convergentie of 'geen ontwikkeling'. Ook in de recente periode is er geen enkele gemeente waar de verschillen binnen de gemeente voor wat betreft de woningvoorraad groter zijn geworden. Wel is er een toenemend aandeel waar geen significante ontwikkelingen zijn geweest op deze dimensie. Dat gold voor twee van de G4 en voor *alle* overige gemeenten. Alleen in Amsterdam en Den Haag was er sprake van een significante vermindering van de verschillen op deze dimensie binnen de stad. Dat de ontwikkelingen op de korte termijn overwegend niet significant zijn, is overigens ook wel aannemelijk bij deze dimensie waarbinnen de veranderingen betrekkelijk langzaam gaan.

tabel 5-4 Aandeel convergentie/divergentie binnen gemeenten op de dimensie 'woningvoorraad, naar gemeentetype en periode

		convergentie	geen ontwikkeling	divergentie
G4	1998-2010	100%	0%	0%
	2008-2010	50%	50%	0%
G27	1998-2010	67%	33%	0%
	2008-2010	0%	100%	0%
overig NL	1998-2010	36%	64%	0%
	2008-2010	0%	100%	0%

5.5 De richting van convergentie en divergentie

Op zichzelf is de ontwikkeling van de spreiding in leefbaarheid inhoudelijk gezien neutraal. Een toename kan immers ontstaan doordat er meer gebieden met leefbaarheidsproblemen bij komen, maar ook doordat er meer gebieden met een zeer of uiterst positieve leefbaarheid in een gemeente bijkomen. En omgekeerd kan een vermindering van de spreiding betekenen dat vrijwel alle gebieden in een gemeente 'uiterst positief' zijn geworden, maar het kan ook ontstaan als gevolg van een verregaande convergentie waarbij alle gebieden 'gemiddeld' worden. Daarbij zouden dan veel gebieden met leefbaarheidsproblemen kunnen zijn verbeterd tot 'matig positief' maar er zou tegelijkertijd een neerwaartse tendens kunnen zijn in de gebieden die aanvankelijk een gunstige leefbaarheid hadden.

Als er bijvoorbeeld ergens sprake is van een waterbedeffect dan zou dat – externe invloeden van veranderingen zoals nieuwbouw daargelaten - ook moeten samengaan met convergentie. Enigszins geabstraheerd zijn er negen verschillende typen ontwikkeling denkbaar als de verandering van het gemiddelde en de verandering in de spreiding worden gecombineerd. Deze zijn weergegeven in figuur 5-8. In de figuur representeren de grijze en blauwe blokjes twee metingen met de Leefbaarometer in een gemeente, waarbij de grijze meting de uitgangssituatie is (overal gelijk) en de blauw blokjes de nieuwe situatie. De breedte van de blokjes geeft de spreiding aan: hoe breder, hoe meer spreiding. De positie van de blokjes in het horizontale vlak geeft de verandering van het gemiddelde aan (hoe meer naar links, hoe negatiever de leefbaarheid).

De middelste rij in figuur 5-8 representeert die situaties waarbij er geen verandering is geweest in de gemiddelde leefbaarheid van de gemeente. De middelste kolom representeert de situaties waarbij de verschillen binnen de gemeente tussen de twee meetjaren gelijk zijn gebleven.

In de onderste rij zijn dan de verschillende mogelijkheden weergegeven waarop er een verslechtering kan zijn geweest.

Er is niet zonder meer een meest ongewenste of meest preferente ontwikkeling aan te geven. Bij negatieve convergentie bijvoorbeeld gaat de negatieve ontwikkeling vooral ten koste van de gebieden met een aanvankelijk betere leefbaarheid. Bij negatieve divergentie zien we vooral meer negatieve scores ontstaan. Dit representeert vermoedelijk een verdere verslechtering van gebieden die al een ongunstige leefbaarheid hadden. Welke van de twee situaties het meest ongewenst is, is op zichzelf arbitrair. Gemiddeld genomen zal in Nederland een verslechtering aan de negatieve kant eerder als een probleem worden gezien dan een verslechtering in gebieden met een positieve leefbaarheid. Uiteindelijk hangt het natuurlijk ook af van hoe groot de verslechtering is en wat de uitgangspositie was.

figuur 5-8 Soorten ontwikkelingen, naar verandering van het gemiddelde en verandering van de spreiding

	verschillen in leefbaarheid binnen gemeente		
	afname verschillen	gelijk	toename verschillen
gemiddelde leefbaarheid			
verbetering	positieve convergentie 	positieve ontwikkeling 	positieve divergentie
gelijk	stabiële convergentie 	geen ontwikkeling 	stabiële divergentie
verslechtering	negatieve convergentie 	negatieve ontwikkeling 	negatieve divergentie

We gaan na welke typen ontwikkeling kunnen worden gesignaleerd. We benoemen daarbij een ontwikkeling als ‘verslechtering’ of ‘verbetering’ respectievelijk ‘afname’ of ‘toename’ als de waarden in twee meetjaren ook significant¹⁹ van elkaar afwijken.

5.5.1 Langetermijntrend

In overeenstemming met de uitkomsten die in figuur 5-5 zijn gepresenteerd, is er over de periode 1998-2010 sprake van een sterk convergerende trend. Voor twee derde van de gemeenten is er tussen 1998 en 2010 sprake geweest van een vermindering van de verschillen binnen de gemeente. Voor iets minder dan een derde zijn de verschillen gelijk gebleven en voor slechts 2% zijn de verschillen toegenomen.

De afname van de verschillen ging verhoudingsgewijs vaak gepaard met een verbetering van het gemiddelde van de leefbaarheid in een gemeente. De overwegende trend tussen 1998 en

¹⁹ Hierbij vergelijken we de 95% betrouwbaarheidsintervallen rond de gemiddelden en standaard deviaties bij de verschillende metingen. Voor de eenheden (N) per gemeente wordt dan uitgegaan van het aantal postcodes in de betreffende gemeente in het betreffende jaar waarvoor een leefbaarheidsscore is berekend.

2010 was dus positieve convergentie. Bijna de helft van alle gemeenten heeft die trend door- gemaakt tussen 1998 en 2010. Hierbij zaten zowel de G4 als de grote meerderheid (21) van de G27 (zie ook tabel 5-5). Bij slechts twee gemeenten van de G27 was sprake van stabiele conver- gentie (zonder dat het gemiddelde veranderde). Dit was het geval in Eindhoven en Sittard- Geleen. Bij drie van de G27 was er sprake van een verbetering zonder dat de verschillen binnen de gemeente toe- of afnamen (Emmen, Leiden en Maastricht) en in een gemeente van de G27 was er langjarig noch sprake van een ontwikkeling van het gemiddelde, noch van een verande- ring in de verschillen (Schiedam).

tabel 5-5 Verdeling van de ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid en de verschillen binnen gemeenten tussen 1998 en 2010

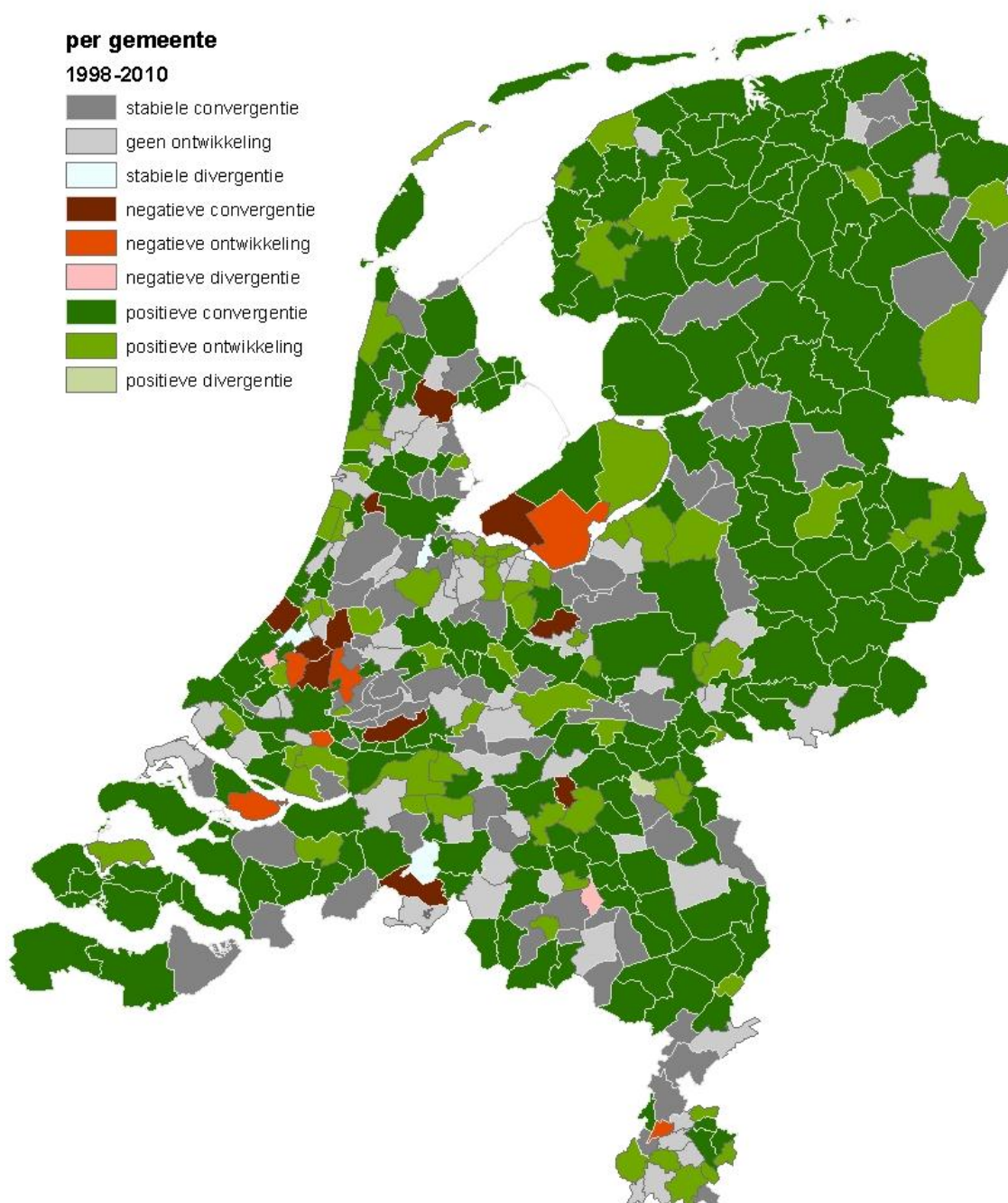
	gemiddeld:	verschillen		
		Afname (convergentie)	gelijk	toename (divergentie)
G4	verbetering	100%		
	gelijk			
	verslechtering			
100%				
G27	verbetering	78%	11%	
	gelijk	7%	4%	
	verslechtering			
100%				
overig NL	verbetering	45%	17%	1%
	gelijk	18%	15%	1%
	verslechtering	3%	2%	1%
100%				

Ruimtelijk bezien (figuur 5-9) valt op dat er sprake lijkt te zijn van een groep gemeenten met een negatieve ontwikkeling in de Zuidvleugel van de Randstad. Gemiddeld was de uitgangssitu- atie in deze gemeenten niet slecht, maar de ontwikkeling valt wel op. Immers, ook in veel an- dere gemeenten was de uitgangssituatie niet slecht. Negatieve convergentie (waarbij de nega- tieve ontwikkeling vooral plaatsvindt aan de bovenzijde van het spectrum) was er vooral in de gemeenten Lansingerland, Wassenaar, Zoetermeer en Rijnwoude. Met uitzondering van Zoe- termeer zijn dit gemeenten met een zeer groot aandeel (meer dan 98%) gebieden met een leefbaarheidsscore die minimaal positief is. Een negatieve ontwikkeling waarbij de verschillen binnen de gemeente wel in dezelfde orde van grootte bleven was er in deze regio in de ge- meenten Pijnacker Nootdorp, Zuidplas en Barendrecht. Het aandeel bewoners dat daar in een gebied woont met minimaal een positieve leefbaarheid ligt tussen de 80 en 98%. Negatieve divergentie was er in Rijswijk (eveneens tussen de 80 en 98% 'positief'). De ontwikkeling in deze gemeenten contrasteert met de positieve convergentie die in de aangrenzende steden Rotterdam en Den Haag wordt gevonden. Ook de 'tussenliggende' gemeenten Westland, Delft en Midden Delfland hadden – net als de grote steden - een positieve convergentie (waarbij er een vermindering is van de gebieden met een mindere leefbaarheid).

Ook Almere en Zeewolde vallen op in figuur 5-9, waarbij bij Zeewolde wel moet worden be- dacht dat dit vooral ook komt door het oppervlak van het grondgebied van de gemeente en niet per se door het aantal bewoners dat het betreft. In Almere is er vooral sprake van negatieve

convergentie (een afname van het aandeel gebieden met een (zeer) positieve leefbaarheid). In Zeewolde zijn de verschillen binnen de gemeente niet veranderd.

figuur 5-9 Soort ontwikkeling per gemeente tussen 1998 en 2010

De suggestie die uit deze langetermijntrend naar voren komt is dat randgemeenten van de grotere steden een wat grotere kans hebben gehad op een negatievere ontwikkeling dan de overige gemeenten. En daarbij lijkt dan te gelden dat hoe gunstiger de uitgangssituatie was, hoe groter de kans op negatieve convergentie. Het is dus gemiddeld niet zo dat er in deze randge-

meenten een grote toename is van probleemwijken, maar er lijkt wel sprake van een vermindering van het aandeel zeer of uiterst positieve gebieden. Het wordt er als het ware wat 'gewoner'.

5.5.2 Kortetermijnontwikkeling

Voor de kortere periode 2008-2010 geldt dat er voor de meerderheid van de gemeenten (79%) in deze periode geen significante verbetering of verslechtering van de leefbaarheid is geweest, zo was ook al getoond in Hoofdstuk 3. De verschillen binnen gemeenten bleken zelfs in 92% van de gevallen gelijk gebleven. Binnen de G4 is er alleen in Rotterdam sprake geweest van een doorgaande trend van positieve convergentie. In Den Haag en Utrecht is het gemiddelde gelijk gebleven maar zijn de verschillen wel minder groot geworden terwijl in Amsterdam zowel het gemiddelde als de verschillen gelijk zijn gebleven tussen 2008 en 2010.

Voor de G27 geldt dat het aantal gemeenten waar de gemiddelde leefbaarheid tussen 2008 en 2010 is verbeterd zeer beperkt is. De 4% in tabel 5-6 heeft betrekking op één gemeente: Alkmaar. G27-gemeenten waar de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 gemiddeld achteruit is gegaan zijn: Emmen, Eindhoven, Enschede, Heerlen, Schiedam en Zaanstad. Voor Eindhoven en Schiedam geldt dat er een negatieve divergentie is geweest: vooral een verslechtering aan de 'onderkant' van het spectrum. Daarmee hebben de G27 het tussen 2008 en 2010 relatief minder goed gedaan. Zowel in de G4 als in de overige gemeenten zijn de ontwikkelingen gemiddeld genomen gunstiger geweest.

tabel 5-6 Verdeling van de ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid en de verschillen binnen gemeenten tussen 2008 en 2010

	gemiddeld:	verschillen			
		afname	gelijk	toename	
G4	verbetering	25%		25%	
	gelijk	50%	25%	75%	
	verslechtering				100%
G27	verbetering	0%	4%	0%	4%
	gelijk	7%	59%	4%	70%
	verslechtering	0%	19%	7%	26%
					100%
overig NL	verbetering	1%	15%	0%	16%
	gelijk	5%	75%	1%	81%
	verslechtering	0%	4%	1%	5%
					100%

De verdeling van de G4, de G27 en de Ortega-gemeenten over de soorten ontwikkeling tussen 2008 en 2010 is nog eens grafisch weergegeven in figuur 5-10.

figuur 5-10 Soorten ontwikkeling die gemeenten binnen de G4, de G27 en de Ortega-gemeenten hebben doorgemaakt tussen 2008 en 2010

gemiddelde leefbaarheid		verschillen in leefbaarheid binnen gemeente		
		afname verschillen	gelijk	toename verschillen
verbetering	positieve convergentie		positieve ontwikkeling	
	Rotterdam		Alkmaar	positieve divergentie
gelijk	stabile convergentie		geen ontwikkeling	
	Den Haag Utrecht Amersfoort Haarlem		Amsterdam Leiden Groningen Breda Leeuwarden Helmond Almelo 's-Hertogenbosch Deventer Tilburg Hengelo Venlo Zwolle Lelystad Arnhem Sittard-Geleen Dordrecht Apeldoorn Ede	Nijmegen
verslechtering	negatieve convergentie		negatieve ontwikkeling	
			Emmen Enschede Zaanstad Heerlen Maastricht Almere Zoetermeer Haarlemmermeer	Schiedam Eindhoven

5.6 Samenvatting: convergentie als wetmatigheid?

De convergerende trend die in 'Leefbaarheid door de tijd' (2009) werd geconstateerd, was dusdanig sterk dat de indruk kon ontstaan dat convergentie welhaast ingebakken zat in de Leefbaarometer: dat mindere gebieden beter werden en goede gebieden slechter. De analyses in dit hoofdstuk hebben laten zien dat dit niet noodzakelijk het geval is. Bovendien is er getoond dat – wanneer we de verdeling van personen in Nederland over de leefbaarheidsklassen in 2010 afzetten tegen de verdeling in 1998 - er anno 2010 vooral meer mensen in de klassen vanaf positief wonen en minder daaronder. Dat is dus geen convergentie naar het gemiddelde, maar een positieve convergentie. Het wordt, met andere woorden, niet meer gemiddeld qua leefbaarheid in Nederland. De leefbaarheid is over de langjarige periode 1998-2010 verbeterd en dat is het sterkst het geval geweest aan de onderkant van het spectrum: de gebieden met leefbaarheidsproblemen.

Voor de recente periode 2008-2010 is die positieve convergentie duidelijk minder sterk geweest. In de G27 zijn er ook meer gemeenten waar de verschillen groter zijn geworden dan gemeenten waar de verschillen binnen de gemeente kleiner zijn geworden. In de G4 en overig Nederland was – ook tussen 2008 en 2010 - convergentie nog wel gebruikelijker dan divergentie. Maar in de meeste gemeenten bleven de verschillen ongeveer zoals ze waren. Daarmee is

(positieve) convergentie dus geen wetmatigheid, maar vermoedelijk vooral de resultante van een voorspoedige economische ontwikkeling en effectief beleid.

Bijlagen

Bijlage 1

Indicatoren per dimensie

	Indicator	Peildatum ²⁰	Dimensie
1	Dominantie vrijstaande woningen	1-1-2010	Dimensie "Woningvoorraad"
2	Dominantie tweekappers	1-1-2010	
3	Dominantie flats met meer dan 4 verdiepingen	1-1-2010	
4	Dominantie etagewoningen	1-1-2010	
5	Dominantie boerderijen en tuinderijen	1-1-2010	
6	Dominantie stedelijke statuswoningen	1-1-2010	
7	Dominantie suburbane statuswoningen	1-1-2010	
8	Dichtheid	1-1-2010	
9	Percentage sociale huurwoningen	1-1-2010	
10	Dominantie 1940-1959 bouw	1-1-2010	
11	Dominantie 1970-1979 bouw	1-1-2010	
12	Dominantie vroeg naoorlogs (1945-1960)	1-1-2010	
13	Dominantie vooroorlogse bouw (tot 1940)	1-1-2010	
14	Waarde verkochte huurwoningen	2009	Dimensie "Publieke ruimte"
15	Aandeel sloop	2009	
16	Geluidsbelasting railverkeer	2009	
17	Geluidsbelasting totaal	2009	
18	Nabijheid groot water	1-1-2010	
19	Groene ruimte tussen vroeg naoorlogse bouw	1-1-2010	
20	Water in de wijk	1-1-2010	
21	Uitzicht op binnenwater	1-1-2010	
22	Nabijheid supermarkt	1-1-2010	Dimensie "Voorzieningen"
23	Nabijheid bankfiliaal	1-1-2010	
24	Nabijheid groot winkelcentrum	1-1-2010	

²⁰ In het overzicht is het meest recente jaar van de bron weergegeven (meting 1-1-2010). Sommige indicatoren zijn op basis van peildatum geïdentificeerd. Andere hebben betrekking op jaargemiddelden (2009). Sommige indicatoren zijn samengesteld door combinatie van gegevens uit meerdere jaren. Dan is steeds het meest recente jaar genoemd.

	Indicator	Peildatum ²⁰	Dimensie
25	Aandeel niet-werkende werkzoekenden	31-12-2009	Dimensie "Bevolkingssamenstelling"
26	Dominantie inkomens tot 2x modaal	1-1-2010	
27	Dominantie minimuminkomens	1-1-2010	
28	Dominantie inkomens meer dan 2x modaal	1-1-2010	
29	Aandeel niet-westerse allochtonen	1-1-2010	
30	Aandeel hoogopgeleiden	1-1-2010	
31	Dominantie middelbare paren zonder kinderen	1-1-2010	Dimensie "Sociale Samenhang"
32	Dominantie jonge paren zonder kinderen	1-1-2010	
33	Dominantie oudere paren zonder kinderen	1-1-2010	
34	Dominantie jong alleenstaand	1-1-2010	
35	Dominantie middelbaar alleenstaand	1-1-2010	
36	Aandeel ouderen	1-1-2010	
37	Aandeel gezinnen met kinderen	1-1-2010	
38	Homogeniteit gezinnen met oudere kinderen	1-1-2010	
39	Homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	1-1-2010	
40	Dominantie eigenaar bewoners	1-1-2010	
41	Verhuizingen (mutatiegraad)	2009	
42	Vernielingen	2009	Dimensie "Veiligheid"
43	Verstoring openbare orde	2009	
44	Geweldsmisdrijven	2009	
45	Diefstal uit de auto	2009	
46	Overlast	2009	
47	Nabijheid natuurgebied	1-1-2010	Niet toebedeeld aan een dimensie
48	Nabijheid bos	1-1-2010	
49	Nabijheid kust	1-1-2010	

Bijlage 2

Gemeente-indelingen

	G4	G27	Ortega- gemeenten	G32 ²¹	G18 (waarin de 40 aandachts- wijken liggen)
Amsterdam	X				X
Rotterdam	X				X
's-Gravenhage	X				X
Utrecht	X				X
Eindhoven		X		X	X
Tilburg		X		X	
Groningen		X		X	X
Breda		X		X	
Nijmegen		X		X	X
Enschede		X		X	X
Arnhem		X		X	X
's-Hertogenbosch		X		X	
Maastricht		X		X	X
Zwolle		X		X	
Leeuwarden		X		X	X
Deventer		X		X	X
Helmond		X		X	
Hengelo		X		X	
Almelo		X		X	
Haarlem		X		X	
Dordrecht		X		X	X
Leiden		X		X	
Heerlen		X		X	X
Venlo		X		X	
Schiedam		X		X	X
Zaanstad		X		X	X
Amersfoort		X		X	X
Emmen		X		X	
Alkmaar		X		X	X
Lelystad		X		X	
Sittard-Geleen		X		X	
Delft				X	
Almere			X	X	
Apeldoorn			X	X	
Haarlemmermeer			X	X	
Zoetermeer			X	X	
Ede			X	X	

²¹ Deze groep gemeenten wordt in deze rapportage niet afzonderlijk geanalyseerd, maar voor de volledigheid in dit overzicht wel vermeld. De G32 is een netwerk van de 33 grootste steden van Nederland, met uitzondering van de grootste vier. Het is gericht op gezamenlijke belangenbehartiging en kennisdeling.

Bijlage 3

Scores per aandachtswijk

Aandeel bewoners van gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheids-score.²²

Aandachtswijk	2006	2008	2010	Af- of toe- name 2006- 2010	Af- of toe- name 2008- 2010
Overdie (Alkmaar)	70,0%	52,5%	44,4%	-1.900	-400
De Kruiskamp (Amersfoort)	60,1%	35,7%	21,5%	-1.800	-600
Amsterdam Noord (Amsterdam)	72,5%	67,5%	65,9%	-1.800	-700
Amsterdam Oost (Amsterdam)	85,4%	66,1%	68,6%	-3.800	900
Bijlmer (Amsterdam)	76,4%	72,7%	82,4%	5.900	6.800
Bos en Lommer (Amsterdam)	73,0%	37,6%	38,0%	-14.900	1.200
Nieuw-West (Amsterdam)	67,2%	67,2%	68,0%	12.400	6.500
Het Arnhemse Broek (Arnhem)	42,2%	26,2%	25,6%	-1.600	100
Klarendal (Arnhem)	65,2%	33,3%	17,0%	-3.300	-1.100
Malburgen/Immerloo (Arnhem)	80,7%	62,6%	48,6%	-3.600	-1.300
Presikhaaf (Arnhem)	78,1%	69,7%	66,4%	-1.100	-200
Den Haag Zuidwest (Den Haag)	64,4%	51,5%	45,2%	-7.400	-1.100
Schilderswijk (Den Haag)	99,0%	95,1%	95,0%	1.200	1.700
Stationsbuurt (Den Haag)	79,2%	59,7%	52,8%	-2.800	-400
Transvaal (Den Haag)	100,0%	99,9%	97,4%	-100	900
Rivierenwijk (Deventer)	71,1%	50,5%	51,4%	-1.400	0
Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht)	51,9%	18,5%	19,4%	-4.100	500
Bennekel (Eindhoven)	33,8%	5,2%	12,4%	-1.900	700
Doornakkers (Eindhoven)	43,1%	21,9%	32,1%	-500	800
Woensel West (Eindhoven)	64,7%	20,8%	41,0%	-1.000	800
Velve-Lindenhof (Enschede)	16,0%	4,4%	7,0%	-500	100

²² De wijken hebben in de tijd geen constante omvang van de bevolking. Vooral doordat in veel van deze wijken vrij veel herstructurering plaatsvindt en heeft plaatsgevonden, is de omvang van de bevolking sterk aan fluctuaties onderhevig. Daardoor kan eenzelfde *aandeel* in 2006 en 2008 (zoals in Amsterdam Nieuw-West het geval is) staan voor een ander *aantal* inwoners. Het gevolg is dat er op het eerste gezicht opmerkelijke verschillen kunnen zijn tussen de ontwikkeling van het aandeel en die van het aantal bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen binnen de aandachtswijken. Een afnemend aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen tussen 2008 en 2010 kan zelfs samengaan met een toenemend aantal in diezelfde periode. Dat is bijvoorbeeld in Rotterdam West het geval; daar groeit de totale bevolking van de wijk nog sterker dan het aantal bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen binnen de wijk.

Aandachtswijk	2006	2008	2010	Af- of toe- name 2006- 2010	Af- of toe- name 2008- 2010
De Hoogte (Groningen)	87,6%	52,4%	50,2%	-1.200	-100
Korrewegwijk (Groningen)	53,9%	25,7%	25,6%	-2.300	0
Meezenbroek (Heerlen)	29,0%	6,8%	9,3%	-1.500	100
Heechterp/Schieringen (Leeuwarden)	79,9%	60,3%	53,7%	-1.200	-300
Maastricht Noordoost (Maastricht)	21,0%	11,5%	16,8%	-300	800
Hatert (Nijmegen)	49,3%	27,0%	29,0%	-1.500	100
Bergpolder (Rotterdam)	46,0%	21,7%	19,3%	-2.000	-100
Oud Zuid (Rotterdam)	92,6%	85,8%	86,4%	-2.600	4.300
Overschie (Rotterdam)	68,4%	62,4%	63,7%	500	300
Rotterdam Noord (Rotterdam)	87,9%	82,1%	77,9%	-5.300	-800
Rotterdam West (Rotterdam)	95,8%	85,5%	83,7%	-5.200	2.600
Vreewijk (Rotterdam)	36,1%	28,4%	23,9%	-1.700	-600
Zuidelijke Tuinsteden (Rotterdam)	76,7%	69,9%	71,9%	-1.500	1.100
Nieuwland (Schiedam)	72,6%	63,4%	65,8%	-400	1.500
Kanaleneiland (Utrecht)	73,2%	69,7%	69,3%	-100	-300
Ondiep (Utrecht)	32,0%	2,9%	0,0%	-2.200	-200
Overvecht (Utrecht)	66,2%	59,9%	60,5%	-200	1.300
Zuilen Oost (Utrecht)	46,6%	12,7%	10,4%	-2.500	-200
Poelenburg (Zaanstad)	71,7%	71,3%	75,8%	300	500

Bijlage 4

Scores per gemeente

Aandeel bewoners van gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheids-score.²³ Niet weergegeven gemeenten hadden in de betreffende jaren geen gebieden met leefbaarheidsproblemen.

Gemeente	1998	2008	2010	Af- of toename 1998-2010	Af- of toename 2008-2010
Achtkarspelen	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Alkmaar	11,8%	4,9%	4,2%	-6.700	-500
Almelo	16,1%	7,8%	6,5%	-6.200	-800
Almere	9,2%	4,7%	5,0%	-2.400	1.100
Alphen aan den Rijn	3,7%	2,8%	3,0%	-400	300
Amersfoort	8,0%	5,9%	4,1%	-3.600	-2.000
Amstelveen	2,4%	0,0%	0,0%	-1.800	0
Amsterdam	50,0%	32,0%	31,7%	-105.100	18.500
Apeldoorn	3,1%	1,7%	1,4%	-2.600	-400
Appingedam	3,6%	0,3%	0,0%	-400	0
Arnhem	26,8%	18,1%	15,7%	-13.300	-2.100
Assen	4,4%	0,7%	0,7%	-2.000	0
Baarle-Nassau	1,1%	0,0%	0,0%	-100	0
Bergen op Zoom	7,7%	4,5%	4,6%	-1.800	200
Beuningen	1,7%	0,0%	0,1%	-400	0
Beverwijk	0,4%	0,0%	0,1%	-100	0
Bolsward	3,9%	0,0%	0,0%	-300	0
Boxmeer	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Boxtel	3,4%	0,0%	0,2%	-900	100
Breda	7,8%	6,2%	4,8%	-3.800	-1.900
Brunssum	0,7%	0,0%	0,0%	-200	0
Capelle aan den IJssel	7,9%	6,4%	5,2%	-1.500	-600
Coevorden	2,2%	0,4%	0,5%	-600	0
Cuijk	2,4%	1,2%	1,3%	-300	0
Culemborg	2,7%	6,4%	5,2%	800	-300
Dantumadiel	0,7%	0,0%	0,0%	-100	0
Delft	8,9%	7,3%	7,7%	-900	900
Delfzijl	16,9%	8,0%	6,4%	-3.000	-400
Den Helder	6,3%	3,4%	1,5%	-2.700	-1.000

²³ Door afrondingen kunnen weergegeven getallen en percentages enigszins uit elkaar lopen.

Gemeente	1998	2008	2010	Af- of toename 1998-2010	Af- of toename 2008-2010
Deventer	9,7%	4,3%	4,4%	-4.100	200
Diemen	6,8%	0,2%	2,0%	-1.100	400
Doesburg	3,8%	2,3%	0,6%	-300	-200
Doetinchem	2,0%	0,4%	0,3%	-800	0
Dongen	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
Dongeradeel	0,3%	0,1%	0,1%	0	0
Dordrecht	19,3%	4,2%	3,9%	-17.800	-100
Dronten	0,5%	1,7%	1,9%	500	100
Druten	0,9%	0,0%	0,1%	-100	0
Echt-Susteren	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Ede	5,1%	1,2%	0,9%	-4.200	-300
Eemmond	0,2%	0,0%	0,1%	0	0
Eindhoven	9,1%	2,8%	5,8%	-5.300	6.600
Emmen	4,5%	3,0%	4,0%	-300	1.200
Enkhuizen	1,1%	0,0%	0,0%	-200	0
Enschede	12,8%	6,5%	8,1%	-6.000	2.800
Franekeradeel	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Geertruidenberg	0,0%	0,0%	0,2%	100	100
Geldrop-Mierlo	1,5%	0,1%	0,2%	-400	100
Gilze en Rijen	0,0%	1,0%	1,5%	400	100
Goes	1,3%	0,0%	0,0%	-400	0
Gorinchem	8,8%	1,7%	2,2%	-2.100	200
Gouda	10,6%	7,5%	6,0%	-3.100	-1.000
Grave	0,0%	0,0%	3,5%	500	500
Groesbeek	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Groningen	34,1%	7,0%	6,3%	-45.000	-500
Grootegast	0,6%	0,0%	0,0%	-100	0
Haarlem	4,7%	2,7%	1,8%	-4.000	-1.100
Haarlemmermeer	0,1%	0,0%	0,0%	-100	0
Halderberge	0,3%	0,3%	0,3%	0	0
Harderwijk	1,7%	0,0%	0,1%	-600	0
Harlingen	9,4%	2,3%	2,3%	-1.000	0
Heemskerk	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Heerenveen	5,4%	0,1%	0,1%	-2.000	0
Heerhugowaard	2,0%	0,0%	0,2%	-700	100
Heerlen	10,9%	2,3%	3,8%	-6.500	1.400
Hellevoetsluis	2,2%	0,0%	0,0%	-800	0
Helmond	14,3%	3,8%	3,6%	-8.200	-100
Hengelo	8,0%	1,6%	2,1%	-4.500	400
Hilversum	0,3%	0,1%	0,3%	100	200

Gemeente	1998	2008	2010	Af- of toename 1998-2010	Af- of toename 2008-2010
Hoogeveen	1,1%	0,5%	0,7%	-100	100
Hoogezand-Sappemeer	17,0%	5,9%	5,7%	-3.500	0
Hoorn	8,8%	2,9%	2,5%	-3.700	-200
Huizen	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
IJsselstein	4,0%	3,8%	1,4%	-600	-800
Kampen	2,1%	0,1%	0,2%	-900	0
Kerkrade	2,7%	1,7%	1,6%	-500	0
Kollumerland en Nieuw- kruisland	0,6%	0,0%	0,0%	-100	0
Landgraaf	0,8%	0,1%	0,0%	-300	-100
Leerdam	11,1%	5,6%	4,9%	-1.200	-100
Leeuwarden	20,5%	7,5%	6,5%	-11.400	-500
Leiden	6,3%	5,2%	6,9%	800	2.300
Leiderdorp	0,4%	0,1%	0,3%	0	100
Leidschendam-Voorburg	1,7%	4,5%	4,2%	1.800	-100
Lelystad	23,0%	3,2%	4,3%	-10.300	900
Lemsterland	2,7%	0,0%	0,0%	-300	0
Lochem	0,5%	0,0%	0,1%	-100	0
Maarsse	3,1%	0,6%	0,4%	-1.000	-100
Maassluis	9,8%	5,6%	4,6%	-1.700	-300
Maastricht	4,0%	3,2%	5,1%	1.300	2.400
Meppel	5,8%	1,1%	0,7%	-1.400	-100
Middelburg	1,6%	0,4%	0,1%	-600	-100
Nieuwegein	2,7%	1,4%	0,7%	-1.200	-400
Nijmegen	31,5%	9,6%	10,7%	-30.600	2.500
Noordoostpolder	2,5%	0,2%	0,7%	-700	200
Nuenen, Gerwen en Ne- derwetten	0,0%	0,0%	0,3%	100	100
Oldambt	4,1%	0,7%	0,7%	-1.300	0
Oldenzaal	1,6%	0,0%	0,2%	-400	100
Oosterhout	0,7%	0,2%	0,2%	-300	0
Ooststellingwerf	0,8%	0,1%	0,2%	-200	0
Oss	2,1%	0,2%	0,9%	-900	600
Ouder-Amstel	0,4%	2,4%	6,4%	800	500
Papendrecht	1,8%	0,0%	0,0%	-500	0
Pekela	1,0%	0,3%	0,4%	-100	0
Purmerend	4,5%	1,1%	0,4%	-2.600	-500
Rheden	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Rhenen	1,0%	0,0%	0,4%	-100	100
Ridderkerk	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Rijssen-Holt	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0

Gemeente	1998	2008	2010	Af- of toename 1998-2010	Af- of toename 2008-2010
Rijswijk	0,5%	1,4%	1,8%	600	200
Roermond	15,5%	12,2%	10,1%	-2.500	-800
Roosendaal	4,7%	2,8%	2,4%	-1.600	-200
Rotterdam	49,9%	46,8%	44,6%	-23.700	2.300
Rozenburg	6,0%	0,0%	0,0%	-800	0
Rucphen	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Schiedam	18,6%	15,1%	17,4%	-400	2.300
's-Gravenhage	26,4%	21,5%	20,7%	-9.200	3.300
's-Hertogenbosch	12,2%	3,6%	3,9%	-9.700	700
Sittard-Geleen	3,1%	2,2%	1,8%	-1.200	-300
Sliedrecht	2,1%	0,0%	0,0%	-500	0
Smallingerland	7,2%	0,3%	0,5%	-3.400	100
Sneek	10,2%	0,1%	0,1%	-3.000	0
Soest	4,2%	1,8%	1,5%	-1.100	-100
Someren	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Spijkensisse	7,9%	1,2%	0,9%	-4.900	-200
Stadskanaal	1,9%	1,2%	0,2%	-600	-300
Steenwijkerland	2,6%	0,2%	0,3%	-900	0
Terneuzen	3,8%	0,6%	1,0%	-1.400	300
Tiel	8,1%	4,1%	5,1%	-800	500
Tilburg	6,2%	6,5%	6,3%	1.100	-100
Ubbergen	1,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Uden	2,3%	0,2%	0,7%	-600	200
Uithoorn	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Utrecht	24,2%	13,6%	12,8%	-20.800	900
Utrechtse Heuvelrug	1,4%	0,1%	0,0%	-700	0
Vaals	1,2%	0,0%	0,1%	-100	0
Veendam	3,8%	0,7%	1,1%	-700	100
Veenendaal	4,9%	3,0%	3,4%	-800	300
Veghel	0,3%	0,0%	0,1%	-100	0
Venlo	7,1%	2,8%	3,5%	-3.300	800
Venray	6,5%	4,7%	6,5%	100	800
Vianen	1,6%	0,6%	0,4%	-200	0
Vlaardingen	10,9%	9,7%	7,8%	-2.400	-1.200
Vlissingen	5,6%	1,4%	0,7%	-2.100	-300
Wageningen	11,9%	0,0%	0,0%	-3.700	0
Weert	1,9%	0,9%	0,8%	-500	-100
Weesp	2,3%	0,1%	0,0%	-400	0
Westervoort	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
Wijchen	0,5%	0,0%	0,0%	-200	0

Gemeente	1998	2008	2010	Af- of toename 1998-2010	Af- of toename 2008-2010
Wijk bij Duurstede	0,5%	0,0%	0,0%	-100	0
Zaanstad	10,0%	7,8%	8,5%	-900	1.700
Zaltbommel	0,1%	0,1%	0,4%	100	100
Zeist	6,2%	3,6%	1,7%	-2.500	-1.000
Zevenaar	1,2%	0,0%	0,0%	-400	0
Zoetermeer	6,8%	5,1%	6,3%	600	1.800
Zutphen	8,4%	3,1%	4,1%	-1.700	500
Zwijndrecht	5,0%	2,7%	1,7%	-1.500	-400
Zwolle	4,9%	1,6%	2,2%	-2.300	800